

in Jugoslavijo. Če se je kaj preživelo v odnosih med enakopravnimi evropskimi narodi, potem se je prav gotovo preživel nacionalistični šovinizem, ki prinaša nesrečo tako zatiranemu kakor tudi zatiralcu. Nekega dne bodo morali spoznati to resnico tudi kratkovidni politični vzgojitelji onstran meje, sicer se lahko pripeti, da se bodo z zapeljano mladino pred znašli v položaju, za katerega uporablja zgodovina besedo — polom. Nekoč se je že tako zgodilo ...

T J A I N N A Z A J

Vladimir Kavčič

1

Voda mu je do gležnjev zalivala gumijaste škornje. Že ure in ure je stal tu, v zdrizastem in smrdljivem črnem blatu, in strmel v močvirje, pravzaprav v temačno praznino večera, kakor da od tam pričakuje odgovor na vprašanja, ki mu jih je zastavilo življenje. Znočilo se je bilo neopazno. Tudi sicer se v njegovi bližini ni zganilo nič, kar bi ga iztrgalo iz otopele zamišljenosti. Skrivnostni tokovi močvirja so ostali skrivnost tudi zanj, ki je že mesece blodil po teh neskončnih planjavah mokre zemlje in redkega jelševja, kjer je zrak vonjal po grenkih planinskih travah. Voda se je dvigala in upadala, prikazovale so se temne kotanje in izginjale, toda oko ni nikoli odkrilo, kakšni zakoni jo uravnavajo. Vedel je, da je nekje gori na severu reka, a je še ni videl. Z njenih nizkih bregov se je razlivala umazano lepljiva voda, ki se je polagoma polaščala vsega njegovega bistva in ga vlekla vase, vse globlje med kotanje in ponore, v katerih je bilo blato židko kot vrel katran, stresalo se je in dvigalo, izločalo je mehurčke, ki so se v soncu mavričasto lesketali, iz globine pa jih je vedno spremljalo nekakšno nerazumljivo in grozljivo mrmranje razmočene zemlje.

V svoji ozki mansardi mrliško bledih in golih sten v prvem nadstropju gostilne Pod Pikom je pred odhodom na svoj običajni nočni sprehod v močvirje slučajno ugotovil, da je minilo že sto sedemnajst dni, odkar se je naselil v tem kraju in se s kopico zvestih ljudi sprijel z močvirjem. Od tedaj sta brez prestanka, dan za dnem, rila z ostrimi čeljustmi po njem dva bagra olivnorumene barve. Njuno rohnjenje je čez dan preglasilo vse glasove v močvirju in možje okoli njiju so imeli toge obraze, ki so vzbujali zaupanje. Verjel je, da bodo

ukrotili močvirje. Verjel je v račun, ki so ga nekje daleč proč sestavili ljudje, ki močvirja niti videli niso.

Stroja sta se zagrizla v globino in ob vsaki strani kanala grmadila ogromne količine sive in rdeče ilovice. Toda voda je že čez noč zalila skoraj štiri metre globok jarek in močvirje se ni bilo umaknilo še niti za korak, živelo je naprej po svojih zakonih, ki mu jih je pisala reka na severu.

Dimitrij je tedaj še popolnoma zaupal človekovemu razumu in sposobnosti strojev. Gradnja prekopa je bila tedaj še njegovo osebno vprašanje. Ni se ga lotil z vnemo, lastno prvim mladostnim letom; v ta kraj je prišel nepremišljeno, toda, ko je videl močvirje in načrt, po katerem naj bi ga osušili, je še žarel. Še je bil mladenič, ki je naravne sile čutil kot nasprotovanje svoji volji. Energija njegovega organizma se je spet obrnila navzven. Toda polagoma se je marsikaj izpremenilo. Še se je boril z zahrbtno vodo in z lepljivim, zdrizastim blatom, razkril je skrivnost tal, da so pod razmehčano površino še trdna in voljna za oblikovanje, vse to pa je bilo zanj samo še delo in nič več cilj. Zadnje dni se je v njegovo zavest kdaj pa kdaj celo vrinila misel, da je njegovo prizadevanje zaman, prazno trošenje sil, izpolnjevanje časa, utvara o lastni pomembnosti in nič več. Že v letih rane mladosti je rad iskal smisel svojemu početju. Prizadevnost njegove narave, ki je težila k urejenosti, je vedno našla izhod: nagradila ga je s priznanjem, njegovim dejanjem je priznala nadosebno vrednost. Tu, v močvirju, v večni prisotnosti neznanskih količin spolzke in brezizrazne ilovice, se je prvikrat rahlo zavedel, kako jalovo je bilo naprezanje njegovega duha.

V vseh svojih ugotovitvah in postopkih je iskal prav nasprotno od prejšnjega. Ne brez ironije si je priznal, da je bil res vedno skoraj strastno dejaven, da je ves stal za svojimi akcijami in da je prevzemal tudi odgovornost zanje, samo...

Vedno se je moral vračati k enemu in istemu pomisleku. Grozil je z razvrednotenjem vsega, preteklosti, cele njegove osebnosti. Prvotna so namreč bila dejanja in vse, kar jim je sledilo, je moglo biti samo opravičevanje teh dejanj, priznavanje njihove legitimnosti pred samim seboj; ali pa njihovo zavračanje, torej obtoževanje in obremenjevanje samega sebe s krivdo. Tega pa si še ni bil utegnil privoščiti, čeprav se mu je zdelo, kadar se je vračal v preteklost, da je vprašanje že mnogokrat slutil...

A ne samo to. Dvomi in pomisleki o vrednosti človeka, o smislu njegovega bivanja, o njegovi svobodi in suženjstvu so se v njegovi zavesti množili v geometričnem zaporedju z večeri, ki sta jih v popi-

vanjih in v razgovorih preživela z Duškom Klajičem v mračni in zatohli gostilniški sobi Pod Pikom, ob zvokih kola in čardaša, rumbe in šansonov, ob pijanem vpitju pisane družčine postaranih in upokojenih postopačev, ki so se Pod Pikom zbirali k partiji biljarda in razpravljali o vseh tekočih problemih sveta od seksualne potence do možnosti totalne atomske vojne. V normalni razdalji in za pogrnjeno mizo se mu je zdel Duško nekako skrivnosten in v podrobnostih nejasen, ko pa sta zaradi hrupa ostalih gostov primaknila stole drug k drugemu, se Dimitrij ni več mogel upirati njegovi, razkroj vzbujajoči moči besede. Duškovi nemirni prsti so skoraj neprestano svaljkali cigareto, bodisi da je bila še nedotaknjena, bodisi da je že gorela; k ustom jo je nosil le poredko, kadil je večinoma z rokami. Tudi njegove rjave oči, ki so se iz malo večje razdalje lesketale s krotkostjo mladega konja, so se od blizu zdele kot ugasle. V njih ni bilo nikakega nemira, ne radoživih iskric ali otožne melanholiije, celo žalosti ne. Bile so kratko malo mrtve. V zaupnem pogovoru, ko sta se njuna obraza skoraj dotikala, je Dimitrij opazil, da so celo negibne, tuje. Lepe stvari pa še vedno budijo simpatijo, čeprav ni več življenja v njih.

Njuno približevanje ni nikoli doseglo take stopnje, da bi preraslo v občudovanje. Ko sta vstajala izza mize, je Dimitrij običajno celo čutil, da ga s tem slučajnim simpatičnim znancem ne družijo nikake vezi. Odhajal je v svojo sobo, otopel in utrujen, z zbadajočim bleskom gostilniške svetlobe v očeh. Njegove ude je alkohol sicer vznemiril, toda ne obvladal. Spal je topo kakor težak. Toda zjutraj, ko se je odpravljal proti močvirju, so se mu vso pot zastavljala vprašanja: Čemu se peham že ves čas? Kdo bo užival sadove mojega dela, če jih bo sploh obrodilo? Nove generacije, ki prihajajo? Ali so vredne tega? Kakor smo mi zavrgli mnogo prejšnjega, ali ne bodo tudi oni našega? Znova bodo pisali zgodovino, ki jo mi doživljamo. Mar samoljubje ni bistven, sestavni del človekove narave? In ali ne izvira iz tega zaključek, da se ni vredno boriti za tiste, ki prihajajo, ker bodo cenili le, kar si bodo ustvarili sami? Ali je človek sploh vreden, da zanj kaj storiš? Mu je sploh kaj potrebno? Ali ni to »življenje za druge« samo utvara, s katero se skrivamo pred bolečo resničnostjo, da življenje nima nobenega višjega smisla...? Vse to so bili pomisleki, ki mu jih je s prefinjeno doslednostjo vzbujal tujec.

V monotoniji vsakdanjih opravkov v močvirju se je vse to razblinilo, pravzaprav prihulilo v skrit kotiček in ga ni naravnost vznemirjalo. Toda iz notranjosti izvirajoče nelagodje ni ostalo brez zunanjega izraza. Postal je bolj zamišljen, resnejši, njegovi gibi pa nekoliko

bolj mlahavi. Bolj pogosto kot prej se je oddaljeval od tovarišev, blodil po močvirju in se predajal razmišljanju.

Malce spremenil se je šele zvečer. Pravzaprav je bila edina sprememba v tem, da ni bil več tako odrezav, da so bile njegove oči spet prisotne in jih sobesedniku ni izmikalo. Spet sta se sešla z Duškom. Njegovo bivanje v tem kraju je bilo še nepojasnjeno. Da ni z vsakim korakom in z vsako kretnjo izdajal izobraženega človeka, bi ga bili prav lahko imeli za obešenjaškega vagabunda. Tudi obleka je govorila v njegov prid, sicer že malce ponošena, a krojena po meri, in nosil jo je z nenarejeno lahkotnostjo meščana.

Nikdar prekinjeni razgovor v kotu za mizo se je nadaljeval, takoj ko sta se sešla. Drug o drugem nista vedela ničesar. Z nedogovorjeno obzirnostjo sta se izogibala vsega osebnega. Njuno razpravljanje je bilo privzdignjeno na raven obče veljavnosti. Posameznosti, čeprav sta to bila onadva, so bile izključene. Borila se nista nikoli, niti si nasprotovala, samo dopolnjevala sta drug drugega v nekakšni mirni zavzetosti in zazrtosti v svojo lastno notranjost, ki na zunaj ni kazala nobene posebne razsežnosti.

Morda je prav zaradi tega tako hitro bleдел spomin na Duška. Še njegov lik se je razblinjal. V Dimitrijevem spominu je od njega ostala samo še rahlo sključena postava, ki se je nekega jutra trgala iz megle in se približevala po cesti, ki je vodila naravnost h gostilni Pod Pikom. Jutro je bilo eno tistih, v katerih je bila neizbežna prisotnost močvirja dokončna. Samo z nebom omejena ravnina je vzbujala vtis brezprostornosti, nedoločnosti in nesmiselnosti vsakršnih razdalj. Tega občutka ni moglo spremeniti niti v zemljo toneče okrajno mestece kot točka opornica v tem ne-prostoru. Nizke hiše, slabotno drevje, nikjer najmanjše vzpetine, nebo ni bilo svod, temveč plošča, ki je vse, kar se je hotelo dvigniti, pritisnilo nazaj, k svojemu izvoru. Samo gosta, na videz suha megla, ki bi jo otroci v igri lahko cefrali v krpe, se je upirala nebu, a še ta po navadi ne z uspehom. Včasih se je razrasla čez vrhove streh, a se je morala hitro spet prihuliti k tlom, zgoščena v kepe in svežnje, ki so se valili po cesti, čez kolnike in polja, po sadovnjakih, vsevprek in v vseh smereh.

V takšnem jutru, kmalu po razsvitu, ga je videl, da se vrača. Od kod in kam? Po prazni ulici, v tuje mesto, med neznance. Z ugaslimi očmi in s povešenimi rameni, z rokami, ki so klonile v boju. Vračal se je premagan. Tega Dimitrij tedaj ni vedel, pač pa je že nejasno slutil.

Morda sploh ni bil on, morda sploh ni bil premagan. Morda sploh nikamor ni bil odšel. Ždel je v svoji sobi v predmestju in se več dni ni prikazal kakor že mnogokrat prej. Ne, ne. Zahajal je v močvirje,

v vsaki nočni uri je odhajal in ostajal zunaj do jutra, če ne celo dalj ... Lahko da je prihajal kdo drug ... Pijan okoliški kmet ali delavec, ki je stražil stroje pri kanalu ... Vse, kar je ostalo za njim, je bila ta podoba, bližajoča se iz mračnega jutra, ki je še oklevalo, ali bi se rodilo. Sonce se je zadnji čas vse bolj in bolj obotavljalo sijati. Nastal je somrak, enako prisoten podnevi ali ponoči, v mestu ali v močvirju.

Dimitrij si še vedno ni bil razjasnil skrivnostne privlačnosti močvirja. Kaj je tu iskal Duško? V neskončno dolgih in pustih poznojesenskih nočeh ... Na tej planjavi, kjer še oznaka prostor ni imela nobenega pomena več ... Je tu nekje tista nevidna črta, ki loči sedanjost od preteklosti in od prihodnosti, življenje od njegovega zanimanja, smisel od nesmisla? Sever od juga?

Ta prispodoba se mu je vsilila že prej, komaj se je bil približal kanalu. S treh strani ga je obdajal večer, le daleč na zahodu, na stari Rimski cesti, je komaj zaznavno trepetalo nekaj luči. Nedvomno kamioni. Zaradi prevelike oddaljenosti ni bilo slišati niti najmanjšega ropota niti šuma. Čez nekoliko minut je zmanjkalo tudi svetlobe. Nobenega znamenja o življenju ni bilo več, razen njega samega in njegove vznemirjenosti, ki je že valovila čez robove močvirja in ga silila k podvojeni notranji dejavnosti. Bili so trenutki, ko se je zavedel vprašanj, ki z neodjenljivo silo zahtevajo njegovih odločitev; bil si je svest moči, s katero jih bo razrešil, a že čez nekaj minut se je vse spremenilo in se odtegnilo njegovemu zaupanju. Vse bi dal, če bi še enkrat samkrat videl Duška. Njegova zavest je hotela nekaj oprijemljivega.

Tedaj se je v zraku nekaj zganilo. Nedoločen trepet je naglo naraščal v prhutanje močnih kril. To ni mogla biti jata lačnih kavk, ki so dan za dnem vrešče krožile nad ravnino in niso nikomur vzbujale sočutja. Bil je trop divjih gosi. Spoznal jih je po njihovih zateglih in jokajočih klicih, v katerih je drgetal obup ranjene in preplašene divjadi, da je Dimitrij globoko presunjen obstal. Nekaj usodnega je bilo v tem znamenju na nebu, nekaj vznemirljivega in simbolnega. Jata divjih gosi se sredi novembra vrača na sever. Ne gre na jug kakor žerjavi. Njihove klinom podobne jate vsak dan veslajo proti soncu. Gosi pa so se obrnile na sever, zdaj, ko se približuje zima.

Tisti večer, ko je izginil Duško, se je Dimitrij nekako ob istem času vračal od kanala in prvič slišal enako žalostno vpijoče klice na pomoč. Globoko potrč zaradi te nove skrivnosti življenja se je vrnil Pod Pik. Običajna družčina pri biljardu je že bila v svojem elementu. Smejali so se mu, ko je pripovedoval o izgubljeni jati gosi, ki se vrača na sever svojemu poginu nasproti. Vprašal jih je, ali je mogoče, da

živali ne slutijo, kaj se bo zgodilo... To, kar je bilo za njega nenadoma nadvse pomembno, je bilo zanje popolnoma nezanimivo. Samo sivolasi cestni nadzornik Šarc se je za hip zamislil in zamrmral:

— Prevarali ste se, niso šle na sever. Bliža se zima, letele so na jug. Pa tudi, če bi imeli prav, kaj je to, nekaj gosi...

Svetle biljardne kroglice so pod dobro merjenimi udarci spet zdrsnile po gladkem suknu. Igra se je nadaljevala.

Dimitrij je zgodaj odšel spat. Branil se je melanholije, ki se ga je pollaščala, iskal je pozabe v spanju. Zjutraj ni nihče videl Duška, tudi opoldne ne, pogrešili pa so ga šele zvečer v gostilni. A še to bolj mimogrede. Njegova odsotnost ni bila toliko nenavadna, da bi bila vznemirljiva. Toda čas je tekel brez usmiljenja. Duško se tudi po štirih dneh ni vrnil, sploh se ni več vrnil.

Pogrešal ga ni nihče, čeprav je njegovo nenadno izginotje pri marsikom vzbudilo radovednost. A vznemirjali se niso, tudi to je nekako spadalo k Duškovi nepojasneni osebnosti. Niso vedeli, kdaj je prišel mednje. Ko so ga opazili, je bil že tu. Niso se ga še mogli privaditi, ko je že odšel. Ko so se zavedeli njegove odsotnosti, je bil skoraj že pozabljen. Niso se zanimali zanj, ker se jim ni približal. Baje so semkaj prihajali najbolj nenavadni ljudje. Nekateri so se skrivali pred oblastmi, drugi ne, vsi pa so izvrševali posebne naloge. Nihče se ni zadržal niti toliko kot Duško.

Dimitrij se ni mogel sprijazniti z nobeno od rešitev, ki jih je ponujala okolica. Prikrita tragika, ki je vela iz vse Duškove osebnosti, mu je vsiljevala vse bolj človeške in dosti globlje razloge za njegovo nenadno izginotje. Že zdavnaj si je bil priznal, da ga ima rad, da se je navezal nanj na čisto poseben način, kakor dotlej še na nobenega moškega ne. Neskaljena simpatija je bila prisotna v vsaki izgovorjeni besedi, v vsakem pogledu, v sleherni kretnji. Njuni razgovori, vedno splošni in nadosebni, so izžarevali prikrit čar njune sorodne duševnosti. Nikoli si nista nasprotovala. Vsaka misel se je v odmaknjenem gostilniškem kotu spremenila in posvetila, pridobila je na razsežnosti in na pomenu, ne da bi bila izgovorjena, zadostovalo je, da sta jo slutila. Te strastne duhovne privrženosti, ki se je polagoma izoblikovala med njima, drug drugemu nista nikoli priznala. Morda jo je doživel samo Dimitrij, kajti tudi on se je je zavedel, ko Duška že ni bilo več. Pa tudi tedaj ga ni prevzela kot odkritje, temveč samo kot zavest o nečem dragocenem, a prezgodaj izgubljenem.

Dimitrij je bil edini, ki ni dvomil, da je Duško mrtev. Slutil je, da je bilo njegovo življenje zabredlo v dolgotrajno krizo, iz katere ni našlo izhoda. Vedel je, da Duško ni pripisoval nadaljnjemu vztra-

janju nobene vrednosti več. Zanj sta bili samo še dve poti: na sever, v močvirje, ali na jug, stran od njega. Toda, sodeč po neizgovorjenem, je bil od tam, iz toplejših krajev, ravnokar prispel. Torej je šel lahko samo — dalje.

Za hip ga je hotel primerjati z divjimi gosmi, ki so zgrešile smer in vzbudile njegovo usmiljenje. To misel pa je takoj zavrnil. Nikakršne sorodnosti ni bilo med njimi in Duškom. Duško se ni zmotil, on ni zašel. Zato ni tragičen. Moral si je priznati, da mu je Duškova odločitev razumljiva. Vsak išče svoj izhod. Nekdo ga najde, drugi ne. Tudi to je izhod.

— Kakršnokoli pot izbereš, rezultat je vedno isti, je ob neki priliki rekel Duško.

Vsekakor je bilo v njunem intimnem razpoloženju mnogo skupnega, življenjski zgodbi pa sta bili močno različni, prav tako kot narodnosti. A vsega tega si še nista bila utegnila razkriti. Srečala sta se v tem nenavadnem kraju, oba notranje načeta, če ne celo zlomljena, toga drug drugemu tega ne bi priznala, Dimitrij še celo sebi ne. Stara sta bila približno enako, oba sta se bližala tridesetim letom in oba sta se zavedala, da bi v tej dobi že morala vedeti, kaj kdo hoče. Njuna mladost je polagoma tonila v nepovrat.

Dimitrijeva slutnja ni našla nobenega prepričljivega ugovora. Duško se je zavestno odpovedal življenju. Tak razplet je bil povsem logična posledica prepričanja, da ni na svetu nobene stvari več, zaradi katere bi bilo vredno nadaljevati, kar si začel. Samo Duškova doslednost ga je presenetila, zmedla. Zahtevala je, da se odloči tudi sam. Za kaj takega pa je bil potreben napor, ki je moči zanj šele zbiral. Tudi Duškova končna rešitev mu je bila še tuja. Toda vzbudila ga je...

Zato bi bil Dimitrij še rad verjel, da se bo Duško vrnil. Njegov lastni problem ni bil neodločljiv. Pripravljen je bil na čakanje.

Nekaj dni po Duškovem izginotju je s svojimi delavci prebrodil skoraj vse močvirje. Tedaj se mu je odkrilo, da ni brezbrežno, da vendarle ima svoj kraj. Našli niso ničesar. Mnogokrat se je sicer zdelo, da so v blatu odkrili sledove stopinj, a so jih takoj spet izgubili. Dež, ki je padal prejšnjo noč, in voda, ki se je dvigala ter upadala, je zabrisala njihove robove in jih zravnila z ostalimi usedlinami. Dosegli so tudi reko, deročo in odurno, obšli njena mrtva korita vzdolž in počez, a zaman.

Delavci niso bili ravno navdušeni nad njegovim, že malce nervoznim prizadevanjem, toda upognili so se njegovi volji. Med seboj so godrnjali, da voda že sama izvrže vse, kar je živega pogoltnila.

Dimitrij se je znašel v nekakšnem vročičnem stanju prikritega obupa. Svojim lastnim očem ni verjel. Zato se je podnevi med delom, zlasti pa še popoldne, vračal v močvirje, da bi dobil vsaj najmanjše zatrdilo o Duškovi smrti. Vse, kar je našel, je bil star izhojen čevelj, ki še ni bil začel trohneti. Čigav je bil? Je mogel biti Duškov? Zdaj mu je bilo neskončno žal, da mu ni bil nikoli pogledal pod noge. V bližini je bil velik ponor živega blata. V njem je neprestano vrelo, površina se je rahlo zibala in iz globine je bilo slišati skoraj neprestan brbot. Kako razrešiti uganko? Vsenaokrog je bilo mnogo vode in zemlja povsem razmehčana. V resnici se je bal videti mrtvega, zato je verjel, da ne živi več.

Zvečer so v gostilni mimogrede spet razpravljali o Dušku Klajiću. Upokojeni cestni nadzornik Šarc je izrekel misel, ki so ji vsi navzoči pritrdili:

— Fant je izgledal pameten. Preplazil se je skozi močvirje, čez reko in čez mejo. Ni bil ne prvi ne zadnji...

Dimitrij pa je vedel svoje. Pravzaprav ni vedel. Želel je verjeti in že je skoraj popolnoma verjel. Toda tudi dvomil je še. Ob večerih se je znova vračal v močvirje, da bi našel resnico, da bi se odločil, da bi dokončno nečemu verjel, da bi prevrednotil vse: samega sebe, svoje bližnje, okolico, preteklost in sedanjost, da bi tu, v popolnem miru našel *tisto*, *tisto*, kar mu je manjkalo.

Zato se je vsak večer, ko se je vračal sem, vračal tudi v svojo mladost. Zakaj, odločiti se je moral: proti severu ali proti jugu.

2

Dimitrijevi oče je bil Rus samo še po poreklu, kljub temu pa je to dejstvo imelo zanj usodne posledice. Starši so mu bili umrli že v emigraciji in nemir človeka, ki se zaveda, da ni več nikjer doma, ga je gnal, da je obredel malone vso Evropo. Iskal je svoj kotiček pod soncem, skromen, varen kotiček, kjer ne bi bil nikomur v napotje. Ta potepuška leta so bila mučna in se jih je nerad spominjal. Tudi pozneje, ko je že imel družino, se jih je skrbno izogibal. Ko je Dimitrij odraščal, v petem ali šestem razredu gimnazije, ga je večkrat zamikalo, da bi do kraja razjasnil skrivnost očetovega življenja. Zanj je vedel že po tem, ker se je oče vedno izognil jasnemu odgovoru, kadarkoli se je vprašanje približalo njegovi mladosti. Podrobno je opisoval mesta in dežele, ki jih je prepotoval, toda o sebi ni črnil niti besedice. Ob takšnih prilikah se ga je polastila nerazumljiva zadrega, stavki so

postali suhi, razvlečeni, pogled je odtaval v neznano in celo pripoved o krajih, ki so v zavesti gimnazijca pomenili komaj kaj več kot zemljepisni pojem, je izgubila vsak čar. Otrok morda prav zaradi tega ni mogel spoštovati očeta tako, kot je želel. Ta potreba se je namreč pri njem javljala z nenavadno močjo in nikoli mu ni popolnoma odpustil, da ga je razočaral.

Oče resničnosti ni skrival in spreminjal zaradi kakšnih malopridnih strasti, saj ga te niso nikoli posebno nadlegovale, in čeprav se je takšnega početja celo pred samim seboj sramoval, ga vendarle ni opustil. V njegovem življenju ni bilo nič več nevrednega in poniževalnega kot pa v življenju kateregakoli drugega povprečnega. Toda razsežnosti njegove osebnosti niso bile take, da bi se bil mogel upreti tujemu mnenju o sebi, če bi to prizadelo njegovo čast, zato je napravil vse, da bi se pred morebitnimi udarci že vnaprej zavaroval. Kljub vsej zadržanosti pa ga je pogosto mučila skrb, kakšen je v očeh svojih bližnjih. To je sicer počenjal na dosti premeten način in se ni nikoli osmešil. Žena ga je celo štel za samoniklega in na svoj način pomembnega. Samo nesrečnim okoliščinam je pripisovala, da se ni razvil v vplivno osebnost. Nesrečne okoliščine pa niso bile nič drugega kot oktobrska revolucija in boljševiki, zaradi katerih je tudi ona morala zapustiti svojo staro domovino. Izhajala je namreč iz znane uradniško-aristokratske družine, po pripovedovanju staršev se ji je pod batjuško carjem obetala prav imenitna prihodnost in nikoli se ne bi bila poročila s človekom, v katerem ne bi slutila vzvišenih lastnosti.

Tudi njena rodbina je, seveda revna, izumrla v pregnanstvu. Bila je poslednja svojega rodu in to dejstvo je pogosto izrabljala za svoje malce teatralične nastope. V obupu, ki za Dimitrija ni bil nikoli posebno prepričljiv, je sklepala roke na prsih, dvigala oči k nebu, po licih pa so ji lile vedno pripravljene solze. Sicer pa je bil njen svet majhen. Rada je sanjara o »sobanah« in o »kožuhih«, toda njihovo, še za meščana skromno stanovanje je obsegalo le dve sobi in kuhinjo, od krzna pa je imela srebrno lisico, astrahansko kučmo in muf.

V zakon, razen svoje revščine, ni prinesla ničesar. Edina dediščina staršev je bila sentimentalna zaverovanost v preteklost in njeno poveličevanje, vse brez resnične osnove. S to zapuščino se je mučila do smrti. Dimitrij se je spominjal, da je bila mati v tej svoji slabosti neozdravljiva, da pa ji oče ni nikoli ugovarjal. Kljub mladosti in ne da bi mu bil kdo le najmanj namignil, je vedel, da je bilo njeno občudovanje starih časov plod utvare. Spričo nje oče ni bil ravno v rožnatem položaju. Čeprav ji je bil po premoženju enak, po poreklu vendarle ni bil imenitnik. Starše je bil izgubil zelo zgodaj in številnim

otrokom ni preostalo drugega, kot da so se raztepli po svetu. S podporo vplivnejših sorodnikov je sicer dokončal nekakšne šole, toda več kot uradniške kariere ni mogel pričakovati. Tudi drugače ni bil preveč urejen človek, prepričan je bil, da pri dvajsetih letih od njega preveč pričakujejo. Sonarodnjaki so mu včasih očitali, da je nemarnež, to je priznal celo sebi, ko se je v rubaški in brez dela, povaljan in umazan, potikal iz dežele v deželo; toda zoper svojo naravo in zoper usodo hkrati se ni mogel boriti. Ženin ponos (tedaj je bila še dekle) ga je opozarjal na določene dolžnosti. Nagnjenje do nje in čas sta storila svoje, napravila sta ga solidnega, a nikakor ne ambicioznega in ničirnega. V življenjskih vsakdanjostih sta bila oba kar zadosti stvarna in niti ne nezadovoljna sama s seboj. Nekaj svojega si je seveda vsak pridržal, ona lepe sanje, ki jih ni pred nikomer skrivala, on pa sramoto mladostnih let, ki jo je bil pred seboj že zdavnaj opravičil in ki jo je pred ženo in zlasti pozneje pred sinom zavijal v nejasnost.

Prvi Dimitrijevi spomini na očeta so segali daleč nazaj v otroštvo. Tedaj je njegova osebnost še žarela v nekem nerazumljivem dostojanstvu. Pogosto se je zadrževal vse popoldne v sobi in nihče ga ni smel motiti, postajal je pred slikarskim stojalom, ogrnjen v nekakšen obredniški plašč, ves popacan z barvami, ki so bile prepričljiv znak njegove posvečenosti in nevsakdanjosti. Pod očetovo roko so nastajale breze, tako žive, da so se otroku kar ponujale v objem, z nenavadno živim listjem in s tako modrim nebom v ozadju, kot bi bilo položeno z emajlom.

Leta in leta je Dimitrij spoštoval očeta zaradi njegovega početja, a je bil zelo razočaran, ko ga je ob neki priliki zalotil, da je v istem posvečenem plašču prekopaval tudi gredice na vrtu. Dokončno pa je očetov slikarski ugled splahnel, ko si je oče spomladi nataknil na glavo visoko pokrivalo iz časopisnega papirja in sam prepleskal kuhinjo. Kmalu zatem je Dimitrij tudi razkril, da oče svoje najboljše moči posveča službi in da se s čopičem igra samo popoldne v prostem času.

Očetova umetniška nagnjenja so otroku koristila in vneto jih je izkoriščal v šolske namene. Žal se je izkazalo, da oče svojih umetnin ni ustvarjal po navdihu niti po naravi, temveč je motive zanje našel na starih razglednicah in jih od tam dokaj verno prenašal na platno. Že kot četrtošolec se je takšnemu postopku naskrivaj posmehoval. V njegovi kritičnosti pa je gotovo bilo nekaj trdosrčne otroške krivičnosti, saj so bile razglednice ruske in očetu edini še ohranjeni spomin na mladost in domovino, ki mu je v zavesti že povsem izbledela. Sicer pa je slikanje opuščal, čimbolj je Dimitrij doraščal. Tožil je, da ne

more več stati ure in ure pred stojalom; postajal je okoren, hitro se je staral in je rajši poлегal po divanu v kuhinji, zadovoljen, da se je rešil dolžnosti, ki mu je postajala že nadležna.

Marsikatera lepa utvara se je Dimitriju razblinila že v otroških letih, a tega ni občutil kot rast, kot dozorevanje k razširjenim horizontom, temveč kot dobro pripravljeno in zakrito goljufijo, ki so mu jo pripravili le zato, da bi ga prizadeli in razočarali. Dogajalo se mu je nekaj podobnega kot pri otroških igrah, ki so nenadoma izgubile svoj mik, brž ko se je zavedel njihove namišljenosti in neresničnosti. Toda spoznanje je vedno prišlo nekoliko prepozno in po njem je ostal grenek občutek. Mladost brez iger je bila prazna, prav tako njegova notranjost po razbitju iluzij. Dolgo je nosil v sebi nemir, ki je izvirал iz njegove nezavzetosti in nenavezanosti na kar koli. Vzroke zanj je iskal v najbližji okolici, zato je bilo razumljivo, da ni prizanesel niti očetu. Nikoli pa se ni vprašal, zakaj ravno od njega pričakuje nekaj velikega in zakaj mu zameri, če so njegove pretirane zahteve ostale neizpolnjene.

Dalj časa so bili ti občutki v njem še nejasni in ne dovolj izoblikovani. Potreben je bil še zadnji sunek, da so se pojavili tudi na zunaj. To se je zgodilo z materino smrtjo, med vojno, ko je bil star petnajst let. Tedaj je bil ravno čez glavo zaljubljen v svojo sošolko, s katero v treh letih še ni bil spregovoril več kot pet besed. Jezik mu je otrpnil že, ko jo je zagledal. Njegov položaj se je zdel brezupen. Ona na noben način ni hotela ničesar opaziti, on pa se ji še v mislih ni upal približati. Tiste dni, polne bolestnega notranjega drhtenja in zunanje pobitosti, je ves čas, ko ni bil v šoli, prebil v brezpredmetni zamaknjenosti. Bilo mu je popolnoma vseeno, ali sloni na oknu in strmi na vrt, v gozd ali v nedoločene daljave ali pa poseda pri knjigi in opazuje ples mrtvih črk. Po kratkem bolehanju je nepričakovano umrla mati. Zdravniki so menili, da za posledicami bolezni na žolču, kar je bilo toliko bolj nenavadno, ker je nihče ni slišal, da bi bila kdaj potožila nad svojim zdravjem. Ta usodni dogodek je Dimitrija sicer iztrgal iz globoke zamaknjenosti, v katero ga je bila vklenila ljubezen, toda resnično globoke žalosti mu ni vzbudil. Njegovo razpoloženje ni preneslo tako občutne spremembe. Nikoli pomirjene misli so mu pripravljale vedno nove muke. Začel si je očitati, da njegova bolečina ob materini izgubi ni bila tako iskrena in tako pretresljiva, kot bi morala biti. Očitek nezadostne prizadetosti je nadomestil prizadetost samo in to v takšni meri, da se ga ni nikoli več popolnoma znebil.

Za ljubezensko nagnjenje v tako razdvojeni in razboleli duši ni bilo več prostora. Sprevrгло se je malone v svoje nasprotje. Nič hu-

dega sluteče dekle je pred njim postalo krivo, ker ga je s samim svojim obstojem oviralo v njegovi dolžnosti do matere. Obdal se je s hladnostjo, ki mu je nekaj let branila, da bi se približal kateri koli drugi. V njegovi notranjosti je tedaj pustošila slabo prikrita ihta, ki je iskala živo bitje, nad katerim bi se lahko izživela. Ni ji zadostovalo, da je mučil samega sebe. Kmalu se je pokazalo, da bo njena prva žrtev oče.

Sprva ga je Dimitrij obkladal z očitki samo naskrivaj. Privzgojeni strah in spoštovanje do starejših sta mu še branila, da bi bil dal duška svojemu razpoloženju; zato pa očeta ni nič manj črtil. Tudi njegova žalost mu ni bila dovolj resnična in prepričljiva.

Oče je po nesrečnem dogodku za nekaj mesecev popolnoma podlegel notranji zmedi. Njegov obup je bil težje vrste, ohromil ga je popolnoma. Obledel in shujšal je, njegove oči so bile neprestano na begu, že prej umirjene kretnje so postale še bolj pritajene, in kadar bi moral govoriti, je samo še šepetal. Takšno žalovanje je bilo za Dimitrija premalo glasno in zunanji nered, ki ga je spremljal, le narejen. Nemir, ki je razjedal njega, je zahteval zunanje vzroke, toda zaradi tega ni postal prav nič manjši.

Neke vrste rešitev se je pokazala skoraj sama od sebe. Ovdovela sosedka, ki jima je sprva samo pospravljala in kuhala, je kmalu vzbudila očetovo pozornost. Občutku hvaležnosti, da jima je pomagala prebroditi najtežje čase, so se pridružili še drugi, bolj subtilne narave. Dimitriju ni bilo mogoče ničesar prikriti. Očetova vrednost se je pred njim samo še znižala. Zdaj je tudi pred samim seboj našel vsa opravičila, zato da ga lahko prezira.

Na zunaj se je zvijal v nerazrešljivem precepu. Vse tisto, kar mu je nudila s svojim delom ta skromna žena iz sosesčine, mu je bilo potrebno in priznal si je, da je treba dom na neki način urediti in ga ohraniti. S te strani se je zdela očetova rešitev najprimernejša, toda globoko v notranjosti ga je nekaj sililo, da bi mu ogorčeno ugovarjal.

Oče je čutil, s kakšnimi pogledi ga spremlja sin, razumel ost v njih in bil prizadet. Dimitriju pa je zadrega, ki se je polastila očeta pod vplivom njegovega sumničenja, samo še potrjevala, da je že prej imel prav.

Končno se je sosedka le morala preseliti k njima. Pred tem je oče, po ovinkih sicer, iskal sinov pristanek. Stvarnim razlogom ni bilo moč ugovarjati s sumničenjem. Z mirnostjo, ki je presenetila celo samega Dimitrija, ga je celo vzpodbudil, naj se to zgodi čimprej. Bil je namreč že prepričan, da so njegova sumničenja odkrita, in se v odprt boj ni upal spustiti.

Tako se je ujel v past, ki jo je nastavil sam. Nazaj ni bilo več poti. Zakaj mu je zoprna že sama prisotnost tuje ženske, si ni znal pojasniti. Po materini smrti se ga je bil polastil nedoločen občutek vznemirjenosti in neprilagodljivosti, ki ga je zdaj mučil iz dneva v dan in se ga je znebil šele med »prostovoljnim izgnanstvom« v močvirju.

Počasi, v treh ali štirih mesecih, je nehal biti vzoren dijak. Z učenjem se je ubadal le še iz zunanjih razlogov, ker je bil to njegov edini opravičljivi popravek. Skoraj nenadoma je odkril svet okoli sebe, vanj nista spadala niti šola niti dom. Tam je bila tovarišija, napetost, ki ga je vsega prevzela, mamljivo tveganje z vedno novimi nalogami in preizkušnjami, v katerih je bilo treba pogum vedno znova dokazovati.

Začelo se je s tajnimi sestanki v mračni predmestni kleti. Govornikove besede so bile jasne, odločne. Za njihovo razumevanje ni bil potreben nikakršen napor, treba jih je bilo samo sprejeti in si jih zapomniti. Prva sprejeta skrivnost mu je vzbudila občutek moči in samostojnosti. Zrasel je v svojih lastnih očeh, kajti ideali so bili vzvišeni in kdor jim je služil, ni mogel biti slab. Zdaj je imel tudi on svoj plašč, sicer neviden, toda pred osebnimi težavami ga je dobro varoval. Svojega osebnega razvoja si tudi zdaj ni bil popolnoma svest. Doma se je vedno slabše počutil, ker ga je prevzemala veličina in pomembnost stvari, ki se ji je posvečal, ali pa je bilo ravno narobe, da je bežal od očeta, ker pri njem ni imel več kaj iskati in je našel izpolnitev samega sebe tam, kjer so mu to nudili.

Ves iz enega samega kosa, kakršen je bil, je težko prenašal ilegalnost. Zdelo se mu je, da že vsak gib odkriva njegove skrite misli. V družbi fantov je le s težavo pridržal kaj zase. Zato so o njem kmalu vsi vedeli vse. Nekaj akcij na gimnaziji ga je popolnoma kompromitiralo. Zaradi mladosti so ga samo izključili iz šole in posvarili očeta. Tega do tedaj še ni bil videl tako vznemirjenega. Nasprotoval mu je lahko samo z drznostjo in s samozavestjo, zazrl se mu je v oči in ga kmalu zmedel. Pred kratkim je bil namreč opazil, da je oče pred njim zardel. Sam dogodku ni pripisoval posebnega pomena, a ga je vendarle izkoristil. Nenadoma je bil odprl kuhinjska vrata in ga našel v živahnem pogovoru z novo gospodinjo. Besede so zastale, kretnje onemele, zadrega je bila očitna. Da bi dosegel še večji učinek, se je naglo umaknil in ni niti odgovoril na nerodno vprašanje, ki sta mu ga zastavila oba hkrati. Slavil je zmago.

Zdaj je čutil, da očeta še vedno grize vest in da mu z nesramnostjo lahko prikrije tesnobo, ki se ga je polastila ob izključitvi iz šole. Zavedal se je tudi, da ni sam, da so z njim tovariši, organizacija. Govoriti

je začel o vzvišenem boju, o žrtvah, ki jih ta boj zahteva in ki je v primeri z njimi njegova tako neznatna, da je ni vredno niti omenjati, čeprav se zdi v družinskem krogu tako katastrofalna; pri tem pa ni umaknil pogleda z očetovega čela in ta je vedel, da ima Dimitrij ves čas v mislih žensko, ki šari po kuhinji in zaradi katere ne more biti z njim tako strog, kot bi moral biti.

Obenem se je tudi zgrozil nad spremembo, ki mu je neopazno ugrabila sina. Takega ga ni bil vzgojil in slutil je, da njegove odločnosti ne bo mogoče dokončno razložiti z mladostno zaletavostjo, še manj pa nanjo vplivati. Zaskrbelo ga je, da ga že ni za vselej izgubil. Vrgel je svoj zadnji adut in mu razkril vso svojo bojazen pred politiko, pripovedoval mu je o grozotah, ki jih ta povzroča. Neuspeh ni mogel biti večji. Dimitrij je zažarel od notranjega ognja in mu gladko zrecital celo propagandno tirado o boljših časih, o novem redu, ki ga bo prinesla zmaga, o velikem Stalinu in o rdeči armadi.

Z omembo boljševikov je bil oče dokončno razorožen. Pogosta namigovanja nanje in neprikrite simpatije, ki so jih spremljale, so ga že prepričale, da se boljševiki približujejo vse bolj in bolj, zato se je moral že tudi v sebi pripravljati nanje. To je bilo še toliko težje, ker se jih je v resnici neznansko bal. Trepetal je pred njimi zato, ker je bil Rus in so njegovi starši pobegnili pred njimi. Tudi on sam se še ni bil umiril, vselej, kadar so omenili rdečo armado, se mu je zdelo, da je še vedno na begu. Njegov strah ni imel nobenega razumljivega vzroka, bil je zgolj posledica slutnje, nekakšna vztrajnost, s katero so se v njem javljali predniki, a zaradi tega ni bil nič manj resničen. Pred sinom ni skrival, da si od Rusije ne obeta nič dobrega, pa mu je že naslednji trenutek bilo žal lastne odkritosti. Dimitrij ga je zavrnil z zanosom, ki je bil očetu tuj in nerazumljiv; zavedel se je, da je njuno oddaljevanje že doseglo stopnjo, iz katere nastaja razdor, popolna odtujitev.

Sina pa je imel preveč rad, da bi si ga želel napraviti za tujca. Zavestno mu je popuščal. Z dobrohotnim nasmehom je pomiril vročo kri in se ji priklonil. Hotel je vzbuditi zaupanje, da bi svoj cilj dosegel kasneje, po stranski poti.

Prevaral se je kot že dostikrat. Dimitrij se je izmikal vsakemu nadaljevanju tega razgovora, kot se je izogibal, da bi očetu še kdaj odkrito pogledal v obraz. Ostal je nepristopen in je tudi v odnosih do sebe molče zahteval hladnost. Domov se je vračal vse bolj poredko. Zunaj je ostajal tudi čez noč. Njegovo obnašanje je bilo narejeno malomarno, kakor bi hotel poudariti, da se ni zgodilo nič nenavadnega.

Izogibal se je očetovim zaskrbljenim očem, in takoj ko se je preoblekel, naspal ali umil, spet odšel.

Oče je s pretirano zavzetostjo videl za vsakim njegovim gibom ilegalno organizacijo. Fantovska družina pa je imela še vse drugačne opravke. Res, da so se sestajali k razgovorom, prenašali podtalno literaturo ali zbirali stvari za partizane, toda večji del časa so vendarle posvetili svojim mladostnim opravkom. Igrali so preferanso in tarok. se potepali ob reki in celo zasledovali zaljubljence v mestnem parku.

V tem obdobju se je Dimitrij najbolj mučil s spoznanjem, da nima več doma in tudi očeta ne. Prepuščen večinoma samemu sebi je iskal opore pri tovarišiji. Mnogokrat se mu je dozdevalo, da je odrasel in da nikogar več ne potrebuje.

Tudi očetovo življenje ni bilo brez bolečin. Žaloval je za izgubljenim sinom, kajti očital si je, da je po njegovi krivdi prezgodaj odstavil na svojo pot. Pogosto se je spraševal, kaj bi bil lahko storil. Naj je obtoževal sebe ali koga drugega, ničesar ni bilo mogoče več spremeniti. Nazadnje si je vendar vse odpustil in si umil roke, toda popolnoma dvigniti od sina jih ni mogel. Sicer pa ni bil prost, lastna usoda mu je zadajala vedno nove skrbi.

3

Svetloba je od ure do ure menjavala svoj obraz. Ob osmih zvečer je bila še razposajeno vesela, utripala je daleč na polje in odkrivala najbolj skrite kotičke prostranega gradbišča; ko pa se je bližala polnoč, je vse bolj in bolj medlela, spreminjala barvo na zamolklo rumeno. Prah peska, apna in cementa se je zgostil v stožec okrog luči in pritiskal na sklonjene hrbte. Dimitrij se je premikal le še mukoma. Skeleča bolečina se je od otrplih dlani, ki so stiskale lopato, širila navzgor proti ramenom in se polasčala vseh mišic. Čutil je, kako mu odtekajo moči iz njih. Tudi, kadar je za hip prenehal z delom, se ni več vzravnal, obstal je v prežeči drži, da bi se že naslednji trenutek lahko spet zagrizel v kup peska, s katerim je hranil brezčutno temno žrelo mešalca za beton.

Včasih se je kradoma ozrl na delavca nasproti sebe. Ves večer ju je družilo isto delo, a nista še utegnila spregovoriti nekaj besed. Kot bi se oba zavedala, da to nima nobenega smisla. Človeški glas bi zamrl v drdrajočem ropotu stroja. Delavčeva povelja so nadomestili kratki, odsekani zgibi rok. V enakomerno se vrstečih presledkih sta izpuščala orodje in v kovinski boben dodajala cementa. Medtem se je vrsta

samokolnic, ki so odvažale mešanico, spet približala. Skoraj istočasno se je po lesenem jašku s šest metrov visokega oboka bodoče tovarniške hale cvileče spustilo dvigalo, ki sta mu tudi morala streči.

Betonerji zgoraj so najbrž spet priganjali, toda nobene njihove besede nista mogla razložiti. Ko je Dimitrij dvignil pogled, je videl samo še brezosebne sence, neznatne v primeri z betonskim skeletom, ki je nem in brezčuten rasel tako strmo v nebo. Dan za dnem ga je z ljubečimi pogledi spremljalo na stotine mladih, zaupljivih oči, kajti porajal se je pod njihovimi rokami. V vsaki grudi betona je bil delček njihove odpovedi, ure žrtvovanega razvedrila, pa tudi trenutki tihe radosti in ponosa. Tako je vsaj čutil Dimitrij, a vse to je bilo zanj samoumevno in obenem toliko intimno, da ne bi mogel tega razkriti niti najbližjemu med tovariši. Tu, v predmestju, kjer so še pred nekaj meseci samevala polja koruze, je vzniknilo mravljišče, velik tabor, ki bo odločil o prihodnosti človekove sreče. Tovarna železnih konstrukcij, ime, ki ga je bilo mogoče vsak dan zaslediti v časopisih in okoli katerega so se spletale mnoge skrbi skoraj stotisočglavega mesta. Človek je rekel »Bodi!« in že se je tovarna začela porajati, izvila se je iz zemlje in se začela dvigati.

Na samem kraju velikega dogajanja pa je ostalo prav malo časa za vzhičenje. Izpodrinil ga je napor, otrple mišice, pogledi so onemeli, ustnice so se stisnile. Vsak se je boril s samim seboj in si moral vedno znova dokazovati, da ni premagan.

Za trenutek mu je pogled ušel k tovarišem pri samokolnicah, se ustavil na njihovih upadlih, posinjenih licih in udrtih očesnih votlinah, v katere se je bila že zažrla utrujenost. Pri tem se je zavedel svoje slabosti, in če bi mislil nanjo, bi enostavno priprl veke in se sesedel na grušč pod seboj. Tako bi ostal vse dotlej, dokler ga ne bi dvignil jutranji hlad in ga skozi sivo, prazno predmestje odvedel do doma, v toplo posteljo k počitku. Toda, tu pred njim je njegova četa, tovariši iz šolskih klopi, prav tako trudni kot on, pa vendar vztrajajo. O čem razmišljajo ta hip? Ali čutijo to veličastno pretakanje časa, ki je ravno njim naklonil milost, da sodelujejo pri velikem dejanju? Ali je mogoče, da bi bili brezbrizni do vsega, kar je okoli njih? Vsaj tile ne, Brane, Vid, Andrej, ki so skojevci in s katerimi je sodeloval že med vojno. Po zunanosti se prav nič ne razlikujejo od onih drugih, ki so prišli sem po tuji volji, iz manj plemenitih nagibov. Morda zija med njimi velik prepad? Razdvaja jih globoko spoznanje, ki ga večina še ni doumela. In drobna iskrica sreče, da pripada izbrancem, je spet zažarela v njegovem srcu. Delati! Graditi! Pozneje, da, pozneje se bo

lahko s ponosom ozrl na prehojeno pot. Med prvimi bo, ki so krenili nanjo.

Samokolnice, polne betona, se odmikajo, hitijo mimo kamiona, kjer dekleta raztovarjajo opeko. Kot nočni metulji so se zbrale pod kandelabrom z lučjo. V kratkih presledkih med delom stojijo nenavadno zravnanane in pestujejo razbolele roke. Na vrhu kupa stoji Dunja in, sodeč po kretnjah, spet nekaj razlaga, ukazuje. Obrnjena je vstran od svetlobe in ji ne vidi v obraz. V mraku se zdi še bolj neznatna kot sicer. Lahko bi si jo postavil na dlan in jo nosil okrog kot punčko iz cunj... Za trenutek postane in kakor že neštetokrat se spet vpraša, zakaj to vražje dekle razorožuje njegov pogum in ga spravlja v negotovost, če se le pojavi v njegovi bližini. Od kdaj se že poznata? Že med vojno je slišal zanje in jo celo nekajkrat videl... Bleda, plavolasa, iz malo večje razdalje popolnoma nezanimiva.

Fantje so o njej govorili s takšnim zanosom in občudovanjem, da je vzbudila tudi njegovo zanimanje. Tedaj so je še klicali za Marjetko, kar je bilo njeno pravo ime. Hvalili so njen pogum in delavnost, niti z najneznatnejšo opazko niso omenjali njene ženskosti, zdelo se je, da jim je docela enaka. Naj je še tako povpraševal, s kakšnimi dejanji se je proslavila, nihče ni znal zadostiti njegovi radovednosti. Pri tem se ni nihče skliceval na organizacijske skrivnosti, skoraj bi bili morali priznati, da o njej ne vedo ničesar, obenem pa je bilo očitno, da nihče ni bil zaljubljen vanjo. Od blizu se mu je zdela skoraj lepa, njen obraz je bil pravilno oblikovan, le njene ustnice so izdajale brezčutnost, celo grobost, toda le tedaj, ko so mirovale, kadar pa je z njimi oblikovala besede, se ji je izraz popolnoma spremenil. Govorila je rada in mnogo. Politični slovar je obvladala bolje od fantov. Parole, citati iz Leninovih in Stalinovih del, so lile iz nje kakor dobro naučena šolska lektira. Kdor je skušal zaničljivo omalovaževati njeno znanje, se je kaj hitro osmešil s svojo lastno praznoto.

Med govorniški nastopi je z njenega obraza izginila vsa ljubkost. Na njem so se pojavile ostrejšje poteze, sicer mirne, rjave oči so nekoliko izstopile, postale so nepremične, zamaknjeno odsotne. Pogled nanjo ni vzbujal ravno najnežnejših občutkov in nikogar ni prese-netilo, da so jo politični nasprotniki prekrstili v zaslepljenega fanatika in se izmikali vsakemu razpravljanju z njo. Fantje iz organizacije so jo sicer branili, toda nikoli z ognjem, ki bi razodeval globljo, osebno prizadetost.

Po vojni sta z Dimitrijem postala sošolca, od tedaj jo je cenil kot nesporen primer požrtvovalnosti in aktivistične zgrajenosti, tesnejšim stikom z njo pa se je izogibal, ker se mu je v njeni bližini vedno vsi-

ljevalo spoznanje, da ga prekaša tako v praktični dejavnosti kot v domiselnosti in pronicljivosti duha. Povsod je znala uveljaviti svojo besedo. Čeprav po svojih intimnih občutjih ni bil nikoli Rus, ga je vendarle prevzelo neugodje, ko jo je poslušal, s kakšnim zanesenjaškim občudovanjem se je zavzemala za Ruse, seveda, za boljševice. Kljub temu, da se je njegov razum upiral, se vendarle ni mogel znebiti vtisa, da v vsem ognju, ki ga je izžarevala, nekaj besed velja tudi njemu osebno. Prav zato se je izmikal srečanju z njenim pogledom, kot bi se bal, da bo dobil pritrdilo lastni slutnji. Neprestano se je zavedal, da bi bil vsak osebni odnos do nje v nasprotju z organizacijo, ki ji pripadata. Sekretar Andrej pa tudi drugi so pogosto grmeli nad plehko malomeščanščino, s katero so označevali že vsak malo bolj sproščen odnos med fanti in dekleti. Njegova zavest ni dovoljevala, da bi bil sledil »pokvarjenim buržoaznim tipom«, ki so v razredu sicer prevladovali.

Med njima se je spletla čudna, pritajena vez. Tedne, celo mesece je zanj prenehala obstajati. Hodil je mimo nje kakor mimo svojih tovarišev in njene besede so zvenele kakor besede katerega koli drugega aktivista. Toda kak neznatni dogodek ga je prisilil, da se je notranje spet povezal z njo. Na poletni delovni akciji ga je presenetila njena trma. Kakor vsi, je imela prve dni polne roke žuljev, a odnehala ni prej, da so ji dlani bile ena sama gnojna rana. Zdelo se mu je, da terja glasno priznanje mučeništva, kar ga je odbijalo. Toda izraz njenega obraza je bil enako miren, odkrit in obenem zagoneten kakor vselej. Hip za tem se mu je že zasmilila in se znova prikradla v njegovo zavest kot stara Marjetka. Tuja sicer in oddaljena, a občutena.

Prav v tistem času so jo začeli klicati za Dunjo. Ni vedel, ali si je to ime nadela sama ali pa so ji ga pritaknili drugi. Privzela si ga je s ponosom, ki je njemu ostal nerazumljiv. »Dunja, Dunja«, to je zvenelo preveč vsakdanje in grobo, spominjalo ga je na istoimensko sovjetsko popevko, ki so jo, garnirano s spolzkimi namigi, prepevali ob tabornih ognjih razposajeni brigadirji, ne dokler so še stali v svitu luči, temveč pozneje, ko so se že vračali k šotorom. Vendar mu zaradi njenega novega imena ni bilo nikoli nerodno, ostalo je njena osebna zadeva, in če bi bil kdo na ta račun napletel šalo, bi mu bil gotovo pritegnil.

Nikoli ni bil odvisen od nje. Ves mesec se je nemoteno spogledoval z brhko črnotasko iz sosednje brigade. Imel je občutek popolne notranje prostosti in prešlo je mnogo časa, da si je to utvaro pred samim seboj razkril.

Pred odhodom domov je spet našel Dunjo. Proglašali so udarnike, ona pa je stala pred brigado, kot da se ni zgodilo nič posebnega. V njenih očeh je bilo celo začudenje, toda kaj se je skrivalo za njenim

visokim, zagorelim čelom, ni bilo moč uganiti. Dimitrij je imel vtis, da se bo v zraku, razžarjenem in trepetajočem od sonca, nenadoma dvignila nad vse druge in se nasmehnila z zaničljivim pogledom. Je morda res bilo v teh mirnih, ključevalnih očeh, ki se niso nikomur izmaknile, nekaj prezira in podcenjevanja vseh ostalih? Tisti čas so bile Dimitrijeve misli preveč neurejene, da bi si bil mogel odgovoriti, toda neki nedoločeni nagib mu je branil, da bi ji zaploskal tudi on. Ko je odhajal z zbora pa ji je spet priznaval najvišjo ceno. Bilo mu je povsem razumljivo, da se spričo njenih lastnosti vsak povprečnež počuti malce neugodno.

Na vlaku, ko so se vračali, se je v nekaterih trenutkih zavedal, da išče njeno bližino, ko pa jo je dvakrat zapored našel v živahnem razgovoru s komandantom in celo ujel nekaj njenih besed (o pravkar končani akciji seveda), ni čutil nikakršne potrebe več po njej. Ob slovesu ji niti ni stisnil roke in pozabljena je bila za ves preostali čas počitnic.

Z novim šolskim letom, ko so spet prevzemali delovne obveznosti, je Dunja vse prekosila. Fantje so bili do nje brez moči in v vseh odločilnih trenutkih pod njenim vplivom.

Po njeni zaslugi je bilo v razredu vedno živo. Začela je vrsto prerekanj in jih spretno razvila v dolgotrajne debate. Najpogostnejši objekt, na katerem je preizkušala svoj besedni zaklad, je postala sošolka Rut. Spopad je bil nadvse logičen, saj je bila Rut njeno pravo nasprotje. Živahna in razposajena, vedno pripravljena na šalo, je uživala prikriti in neprikriti simpatije vseh sošolcev. Učila se je samo mimogrede. Dekliške družbe se je izogibala. Po zavodu so v zvezi z njo krožile nekatere pikantne zgodbe, njihovo prizorišče so bile hišne zabave, ki so jih, vedno v največji tajnosti, prirejali nekateri meščanski dijaki in o katerih zlasti skojevci niso smeli ničesar vedeti. Razvnemale so fantom domišljijo, zato se je skušal Rut marsikdo približati. Redko koga je odbila, a daljše zveze z njo ni vzdrževal nihče. Bila je prehudo breme tudi za najbolj vztrajne kavalirje. Z njo so morali obresti vse ples v mestu, jo spremljati domov in v šolo in ji nositi knjige, a vse to je zavzelo tak obseg, da se je vsak rajši umaknil. Vendar je ni nihče obrekoval. Vse njeno početje je bilo prežeto s pristržno naivnostjo, ki ji ni bilo mogoče očitati preračunljivosti.

Nič nenavadnega ni bilo, če sta stali Dunja in Rut na kupu opeke le nekaj korakov narazen in si z živahnimi kretnjami nekaj dopovedovali. Morda se še ni bil polegel pred dnevi začeti prepirček? Rut je bila prišla v razred komaj opazno našminkana. Za Dunjino asketsko čud je bilo to nekaj nezaslišanega, celo nedostojnega. Vnel se je be-

sedni boj. Rut se je energično branila, stiskala pesti in ustnice so ji podrhtevale. Dunja je poznala eno samo izhodišče: politično. Kakšna ploha besed! V državi, ki gradi nov družbeni red, ni primerno, da si dekleta mažejo ustnice. Malomeščanska dekadenca in iz nje izvirajoča moralna pokvarjenost je samo ena od oblik boja, s katerim hočejo spodkopati oblast delovnega ljudstva... Kdo nosi čevlje z gumijastimi podplati, ozke hlače, pisane kravate, bele srajce, manikirane nohte in rdečilo v torbici...?

Kateri dati prav? Rut, ki pravi, da se ne zanima za politiko, čeprav so ji očeta ubili Nemci, gotovo ne. Dunji, kateri je že ličilo za ustnice znak sovražnega delovanja? Obe prihajata na delovne akcije, Dunja z vso resnobo, Rut v svojo lastno zabavo in v zabavo drugim... Vedno je bila nekaj posebnega. Medtem ko so se skojevci zagrizli v delo in z mrko zavzetostjo zahtevali, naj drugi posnemajo njihov zgled, so se okoli Rut zbrali šaljivci, njihov smeh in vesele vzklike je bilo slišati po vsem gradbišču. Rut je privlačevala, izzivala; on je bil pravzaprav na njeni strani, a se je zavedal, da ga k njej vleče slabši del njegove osebnosti. Morala se jim je pridružiti Dunja in družčina se je v hipu umirila. Fantje so se drug za drugim razgubili po gradbišču, Rut pa se je nekoliko zresnila in nadaljevala z delom...

Polnočna ura je že minila, ko so utihnili stroji. Med kupi gramoza in opeke, med zasilnimi barakami in betonskimi skeleti so se razlegali samo še klici delavcev in nadzornikov. Na Andrejevo povelje so tudi mladinci zravnali otrple hrbte in odvrgli orodje. Zdaj se je vsem mudilo samo še domov, k počitku. V skupinicah po dva ali trije so odhajali z gradbišča. Oddaljevali so se kakor sence in se naglo stapljali s temo.

Andreja in Dimitrija je združila ista pot. Izmučena in zaspana, zatopljena vase sta hitela po slabo razsvetljenih ulicah, po tlaku, mokrem od mrzle jesenske megle, in polagoma ju je prevzemal hlad. Nenadoma sta se pred njima izluščili z dna ulice dve dekliski postavi in Andrej je zadržal korak.

— Kakšna kombinacija, je presenetil Dimitrija s svojim veselim glasom. — Neprestano se koljeta, a vedno skupaj.

— Rut delamo krivico, je odsotno odvrnil Dimitrij. Že prej, na gradbišču, se ga je polastila zamišljenost, ki je zdaj mejila na pobitost.

— Če bi se nekje našel z njo sam, ne vem, kaj bi se zgodilo. Andrejevo razpoloženje je prehajalo v razposajenost, ki ji Dimitrij ni imel kaj dodati. Njega je vznemirjalo nekaj povsem drugega.

— Utrujen si, je z izpremenjenim glasom čez čas nadaljeval Andrej. — Jaz tudi... Doklej bomo vzdržali? Dvakrat, trikrat tedensko

do polnoči in še dalj. Zjutraj se komaj privlečem do šole... Vsak dan sestanki, učenja še nikoli toliko...

— Do konca, je togo odvrnil Dimitrij. — Ko končamo to petletko, začnemo drugo...

Odgovor na Andrejevo vprašanje je bil jasen, takoj pri roki. Toda v sebi je občutil skrito bolečino prav zaradi iste stvari. V njem so nejasno živele predstave o nekem drugem svetu, lepšem, prijetnejšem, toda niti za hip jim ni smel dovoliti, da bi zaživele. Kriv bi bil pred samim seboj in pred tovariši.

Malce je sklonil glavo, da bi bolje videl dekleti pred seboj. Pod Dunjino pazduho je opazil drog z zvito zastavo. Popoldne, ko so prikorakali na gradbišče, se je vila na čelu kolone... Topla misel se je odpravila na pot, tja k tisti roki, ki je stiskala zastavo...

— Naša naloga je, da vse življenje samo gradimo. Dolžni smo jo izpolniti, nič drugega..., se je oglasil Andrej in si še enkrat zatrdil: — Nič drugega...

Dimitrij je samo prikimal. Ulica pred njim je bila še dolga, a slutnja dne, polnega mučne utrujenosti, neprestano prisotna. Nekje daleč je mrzlo zavriskala lokomotiva.

4

Od sončnega zahoda je že trajal pir. Trideset mladih ljudi obeh spolov je v svojimi vzgojitelji zasedlo prostorno sobo z verando restavracije v bližnji okolici mesta. Večer je potekal v znamenju mladosti, vse ostalo je bilo potisnjeno v ozadje kot obvezen dekor tega organiziranega in z običaji potrjenega pijančevanja, katerega so si morali mladi služiti osem let. Proslavljanje mature, s spričevalom potrjene zrelosti... Vsi so že imeli z zakonom zaščiteni kos papirja, ki jim je odpiral pot naprej... Kam? Čemu vprašanja? Tu je veselje, raduj se, kdor si mlad, a kdor nisi, se s ponosom razgleduj po dvorani. Trideset vrlih fantov in deklet, ki bodo dali življenju novega poleta... Kdaj? Kako? Ali res vedo, kaj hočejo?

Čemu razmišljanje? V žepih novih oblek iz kamgarna, podšitega z gladko, bleščečo se svilo, in v dekliških torbicah, ki so šele pred dnevi zapustile izložbena okna glavnega mesta, med iskrečimi se ogledalci, nadišavljenimi robčki in prvimi stekleničkami dovoljenega parfuma, počivajo trdo zganjeni papirji, že ob najmanjšem dotiku pripravljeni, da se razgrnejo in dvomljivcu zareže v obraz. Ti papirji odvezujejo človeka vseh pomislov, vsake odgovornosti, zagotavljajo brezbriz-

nost in popolno sprostitev, vsaj to noč, vsaj jutrišnji dan. Odpirajo nov razgled, ne vprašujejo po smislu jutrišnjega, pojutrišnjega dne.

Nageljček in rožmarin odsevata na svečanih obrazih, ki polagoma izgubljajo svojo pridvignjenost. Celo veselost se razkraja spričo sitosti. Pražena svinina in telečji zrezki na pariški način zavrejo sicer običajni razgovor, a ga ne pretrgajo. Okus po majonezi ne poraja nikakršnih vprašanj. Pravi človeški red, vsak se zalaga po svojih sposobnostih. Fantje iz predmestnih delavskih družin večerjajo z nekakšno otožnostjo v očeh. En večer jim ne more nadomestiti pomanjkanja vseh vojni in povojnih let. Koruzni zdrob, delovne akcije, skoraj vsakodnevno telesno prenaprezanje jim je zapustilo neizbrisne sledove. Spričo negovanih in rdečeličnih potomcev advokatov, zdravnikov in obrtnikov utrujeni, na pol odsotni z narejeno vedrostjo komaj sledijo večini. Med dvema salvama gromkega smeha, ko se vse umiri, se poteze zamišljenosti in odsotnosti marsikomu spet prikradejo na obraz.

Številnim zdravicam in novim izbruhom veselosti se polagoma pridružijo zahrbtne slabosti. Bledi mladeniči se dvigajo eden za drugim, diskretno izginjajo v mehko, toplo poletno noč, polno očarljive svetlobe. Vračajo se skoraj prozornih lic in shujšani odklanjajo pijačo in le s težavo skrivajo zadrego. V nedogovorjenem soglasju slavnosti pozabljajo svoje osebne tegobe in se predajajo novim utvaram. Kopica ljudi, ki je osem let delila svoj čas drug z drugim..., a nima ničesar skupnega. Čez nekaj trenutkov, kvečjemu čez nekaj ur (kakšna je razlika?) se bodo neprizadeto razšli in si pritrdili, da so si tujci. Prijazen, konvencionalen nasmešek ob novem srečanju, nekaj vprašanj, ki ne iščejo resnice, in nekaj odgovorov, ki obvezno lažejo, to je vse, kar ostane. Predvsem smeh, igra mišic. Redko kaj več...

Harmoniziran trušč s plošč, ki iznenada napolni prostor, vzbudi pri večini prisotnih novo energijo. Obsedijo samo tisti, ki svojim nogam zaupajo le še s pridržkom, teh pa je k sreči ravno toliko, da nobeno dekle ne ostane brez plesalca. Tudi profesorji so odvrgli svoje običajno naličje. Zdaj ko nikomur več ne morejo zadati udarca in so le še navadni smrtniki, je odpadlo vsako spoštovanje, ki ne temelji na resničnem bogastvu osebnosti. Dimitrijeva zavest je budna le še toliko, da s skrajnim naporom spremlja dogajanje okoli sebe. Nekdo nekomu nekaj razlaga... Sliši glasove in razloči posamezne besede... Nedvomno ravnatelj in Andrej, ki si nekaj dopovedujeta, a se ne moreta sporazumeti, čeprav sta oba komunista.. Njemu je še poslušanje odveč. Neznansko je utrujen in ne sme si dovoliti, da bi ga vino omotilo tako iznenada.

Počasi se premika proti koncu mize in se ob steni splazi ven, prepričan, da ga pri tem ni nihče opazoval. Na vrtu, naslonjen na kostanj, spet ureja samega sebe. Odrevenelost v nogah preide in glava se mu razbistri. Dosegajo ga zvoki rumbe in se mimo njega razlegajo čez polje, ki ga je že prekrila rosa, ter vznemirjajo tiho spokojnost podeželske idile. Za hip ga prevzame ta ubrana lepota večera, toda ves se ji ne more predati.

Do nedavna zatajevani pomisleki o smislu njegovega življenja posežejo vanj s tako silo, da jih ne more več odvrniti. Z materino smrtjo se je v njem samem in okoli njega nekaj podrlo, kaj, še sam ni bil utegnil ugotoviti. Občutek iztirjenosti se je pojavil le od časa do časa, tako rekoč mimogrede, na poti v šolo ali v samotnem trenutku doma, v sobi, sicer pa se je moral boriti s številnimi opravki in z utrujenostjo. V teh kratkih presledkih se je vanj pritihotapila misel, da z njegovim življenjem ni nekaj prav.

Zdaj se je moral spet pomuditi pri očetu. Pred odhodom na valetu je prišel k njemu v sobo in ga dolgo opazoval, kako si prvič v življenju oblači belo srajco in temno obleko, ki mu jo je s težkimi žrtvami priskrbel pod roko. Morda mu je hotel dokazati, da vendarle ni prenehal misliti nanj in da je on njegova največja skrb. Ko se je Dimitrij med oblačenjem nekajkrat prostodušno ozrl vanj, je bil prepričan, da neznatni trzaji ličnih mišic izražajo očetov namen, da bi spregovoril. Toda ostal je negiben, z rokami oprtimi na naslanjač in molčal, le v očeh mu je tlelo nekaj žalosti. Dimitrij je čutil, da se mu je oče hotel potožiti. Zadnje čase je bil večkrat potrtn in iskal je priliko za razgovor. Tudi nekoliko upadel je, prej polni obraz se je zgubil in uplahnil. Z Dimitrijem še vedno nista mogla najti pravega stika. Dimitrij se mu je hote izmikal... Ko se je oblekel, ga je oče spremil do stopnic in tedaj je bil prepričan, da bo vendarle spregovoril. Toda le nasmehnil se je in mu stisnil v roke petstodinarski bankovec. Njegov nasmeh pa ni mogel prikriti neke grenke misli, ki se mu je plazila po razbrazdanem čelu.

On, Dimitrij, v novi obleki in s kravato, kar ga vse utesnjuje, pa stoji tu, sredi poletnega večera, vdihava blago svežino, njegove noge se premikajo v divjem ritmu tuje glasbe; za hip se je spomnil očeta in bo zdaj spet dneve in tedne hladno ravnodušen, nepristopen, toda z jasno slutnjo, da v njegovem življenju ni nekaj prav. Že ta trenutek bo stal sam sredi stvarnosti, vedno malce nezadovoljen in nepotešen. Nezačuden s samim seboj? S svojim okoljem? Z družbenim redom, katerega pobornik je? Kaj je tu neurejenega in vrednega graje? Kako najti svoje mesto v protislovnem svetu, ki hoče dan za dnem od ljudi

dejanj, a jih najbolj vneto tepta in odstranjuje? Česa se lotiti, da nekoč ne bi bilo treba vzdihovati nad izgubljenim časom, nad zapravljeno mladostjo? Podeželska gostilna z direndajem, ki bo trajal vso noč, ne bo ničesar razjasnila. Tovariši in sošolci so brezbrizni. Kaj ne čutijo nemira, ki obhaja njega že vse te dni? Njihovi obrazi so mirni, spokojni. Vse je odločeno, vse, celo pri njem, kljub pomislekom... Prehojeno pot je mogoče samo nadaljevati. Vse, kar nastaja, je del njega samega, oni so stebri prihodnosti, bakle, ki odkrivajo nove svetove. Samo to. Vse ostalo je osebno neugodje, ki ga ne gre mešati s splošnimi problemi...

Vrata na dvorišče, ravno nasproti njega, so se neslišno odprla. Nenadoma se je tik ob njem nekaj zganilo. Bila je svetloba, katere ozki pas je planil naravnost nanj. Moral se je ozreti. V rožnati obleki iz crêpe-de-China z zvončastim krilom je na pragu stala Dunja. V mraku so se še posebej belile njene orokavičene roke, s katerimi se je naslanjala na podboj. Če bi bila takoj odšla, bi se morda niti ne bil več ukvarjal z njo. Videl jo je že popoldne, ko so prihajali z vlaka, in pozneje, ko je sedela pri večerji, neodvisna od okolice, malce zaverovana vase, toda ljubka. Na njenem obrazu je bilo več resnosti kot na drugih, in če ga je dvignila, so njene oči kritično motrile okolico. Kakor vedno se tudi nocoj ni dala zanesti.

(Se bo nadaljevalo.)

IZ ZBIRKE OGRLICA

Ludvik Mrzel

KAJ JE BOLJ DALEČ

Kaj je drugo drugemu bolj daleč:
neskončno in neznano
ali bližina in dotik?

Le tebi, človek, je odmenjeno,
da si trenutke nizaš v čas
in meriš večnost.

A glej — kako preprost, domač je beli dan
in kako je daleč sonce,
ki ga sije.

T J A I N N A Z A J

Vladimir Kavčič

(Nadaljevanje.)

Zdelo se mu je, da že dolgo nepremično stoji med vrati in spet se je moral ozreti po njej. Ker je bila obrnjena stran od svetlobe, je njen obraz ostal v senci. Še vedno se ni ganila. Po nekaj neskončno dolgih trenutkih, ko se je le prepričal, da je resnično ona, se je obrnil vstran in se zazrl v polje. Prepustil se je pesmi čričkov in spremljal utrinke kresnic, ki so padale v travo. Dunja je bila tako daleč od njega, da niti misliti ni več hotel nanjo.

Spei se je oglasil jazz in preglasil vse drugo. Mimo gostosevcev se je utrnila zvezda in zgorela. Če bi bil tedaj verjel v možnost, da bi se na dvorišču, po poti k njemu zganil pesek, bi ga bil slišal, tako pa je Dunjo začutil šele, ko se je s prsti dotaknila njegovega komolca. Že je stala pred njim. Na njenem obrazu je opazil nekaj radosti in njeni kratko pristriženi lasje so se mu zdeli nenavadno gladko počesani. Ničesar si ni upal dovoliti. Vsak hip je bil lažniv. Notranjost pa je vzdrgotala in se ni dala več pomiriti.

— Kaj počenjaš tu?

Njen stvarni glas ga je še bolj streznil. Potrdil je del prejšnjega občutja. Toda oči ni mogel več odvrniti od nje.

— Sam?

— Kot vidiš, s teboj.

Izrečenemu posmehu se ni mogel več odreči. Celó oprijel se ga je z obema rokama. Že vnaprej je vedel, da je izgubljen. V zadregi ji je zrecitiral verze »Luna blede...« itd, in se pri tem zavedal, da je njegovo obnašanje prav tako noro kot sama pesem. Ni se zasmejala. Samo strmela je vanj. Bilo mu je neskončno žal, da je njen obraz tako brezizrazen. Iz nemoči ga je poskušal celo že razvrednotiti. Ni bil več lep ne privlačen. Nekaj na njej pa mu je vendarle vzbujalo pogum. Naj se je pozneje še tolikokrat spraševal, kaj je bilo tisto, si ni znal odgovoriti. Je bila to komaj nakazana kretnja, zgib ustnic, vabilo iz oči? Premaknil se je in ona je morala opaziti vznemirjenost, ki ga je v hipu prevzela. Odstopila je za korak. Toda v tem umiku je čutil poziv za napad. Ni se več obvladal.

Izenada je opazil, da tečeta, ona pred njim, on za njo, lovi jo za roko, ki drži torbico. Preden jo zgrabi, se torbica odpre in nekaj kovinsko težkega zazveni v pesku. Oba hkrati obstaneta. Na tleh pred Dimitrijem se blesti kromiran damski browning. Trenutek ali dva ne-

premično strmita drug v drugega, nato pa Dunja mirno, brez zadrege pobere najprej revolver, nato pa še druge malenkosti. Kakor da je sama, se obrne in odide skozi vežo. Iz dvorane sem se oglasi nova plošča, še bolj divja od prejšnje. Dimitrij, prazen kot papirna vreča, se vrne k svojemu kostanju in se spet nasloni nanj.

Polagoma se zave samega sebe in zdi se mu, da je vedno bolj pijan. Glava mu omahne na prsi in kolena klecnejo. Naj ostane tu vso noč? Sam, ločen od sveta? Ko se drugi veselijo in plešejo? Čuti nekaj sramu podobnega in to mu brani, da bi se vrnil mednje.

— Nič se ni zgodilo, si reče naglas in vso pot do mize si ponavlja, da je vse po starem. In tudi res je, saj ga niti pogrešili niso. Proti Dunji se ozre le kradoma. Tudi na njej ni mogoče opaziti niti najbolj neznatne spremembe.

Kmalu nato se je ob njem znašel Andrej. Iz nuje, ki ni več prenašala odlaganja niti ni izbirala sobesednika, je pripovedoval:

— Medtem ko si bil zunaj, smo poslušali govore...

— Profesorske?

— Seveda, saj jih poznaš... Najlepše čase doživljamo, v cvetu mladosti smo, dobesedno tako... Vse je še pred nami, pomisli, vse... Sposobni smo, nadarjeni, zlahka se bomo uveljavili v življenju. Oni, vzgojitelji, so nam nudili najboljše. Nekaj so napravili iz nas. Srečni so zaradi tega, mi pa jim moramo biti vsaj malo hvaležni...

— Vem, vem, vsem so pokadili. To znajo... In med nami ni nobenih razlik. Tu je pet ali šest aktivistov, ki smo neprestano nekaj organizirali, delali vsaj dvakrat toliko kot drugi, ki so hodili na počitnice k morju ali v planine. Mi smo medtem gradili proge in tovarne, oni pa so prirejali hišne zabave, se izmikali vsaki dolžnosti, skratka, živeli so idilično... Poznam to pesem...

— In še nekaj drugega... Vsi smo nadarjeni... Eni, da zbirajo znamke in postajajo na promenadi, drugi pa, da ginejo od naporov...

— Igraje na klavir se bodo znašli v komunizmu... Poslušaj, nocoj se mi je nekaj odkrilo. Najraje bi pobegnil. Čisto navadni zanesenjaki smo. Še se bomo zaletavali v zid...

— Če si spoznal, ne bo treba.

— Imeti bi moral drugo hrbtenico...

— Misliš, da imamo iluzije o prihodnosti...?

— Neznanske...

Andrej se je dvignil. Redki črni lasje so se mu lepili na čelo in ves obraz mu je posinjel od zadržanega besa. Nekajkrat se je opotekajoče prestopil in z dvignjeno desnico zakričal:

— Preklete iluzije, hvalijo se, da so nam z njimi napolnili glave... Morali bi jih postreliti za to, postreliti...

Dimitrij se je kradoma ozrl po dvorani, če ju morda kdo ne opazuje. V topotanju nog, med žvenketom kozarcev in glasnimi razpravljanji, ki se niso več razlikovala od vpitja, je Andrejev zaneseni protest povsem utonil. Andrej se je po končanem govoru brez moči sesedel, se naslonil na mizo in si glavo zakopal v dlani.

Nobenega dvoma ni bilo, da je Andrej pijan, toda izrečenih besed ni bilo mogoče pripisati temu dejstvu. Zavrtale so se v Dimitrijevo zavest in ga niso več izpustile. Pred njim je nenadoma stal visok in temen zid, le preko njega bi se mogel dokopati do svetlobe. Čutil je, da je v mraku in da mora, mora dalje. Andrej je porušil ravnovesje, ki ga je bilo treba spet vzpostaviti. Njegovi pomisleki so ga presenetili in obenem potolažili. Če si jih je dovolil Andrej, ki je vedno bil vzgled premočrtnosti, tudi zanj ne morejo biti greh. Toda razdvojenost ne pomeni nič manj kot dvoličnost. Andrej pa ne more biti tak. On je bil glavni govornik na vseh sestankih, on ga je sprejel v SKOJ in pod njegovim vplivom se je končno tudi odločil, da se bo po maturi posvetil izgradnji dežele. Sklep je bil jasen: naprej, naprej brez predsodkov...

To noč je še bilo dovoljeno preživeti brez odgovornosti. Gramofon se ni utrudil, čaše so zvenele, kipela je mlada kri. Mar ni bila v tem početju skrita svojevrstna filozofska maksima, da je namreč treba v življenje stopiti pijan. Toda kdaj se je treba iztrezniti?

5

V prvih dneh septembra, v enem tistih večerov, ko je v predmestjih že določno čutiti dih jeseni, ko prvo listje že odpada in kostanji rumenijo, zrak pa še prevevajo poletni tokovi, je Dimitrija na cesti pred stanovanjem čakal sošolec Edo. Če bi ga bil iskal kdor koli drug, bi bil Dimitrij manj presenečen. Edija je poznal že nekaj let, bila sta celo v isti organizaciji, toda med njima ni nikoli bilo niti najmanjših osebnih stikov. Dimitriju se je včasih že zdelo, da se ne cenita toliko, da bi se mogla spoštovati. Zdaj pa je Edo stal tu, naslonjen na vrtno ograjo, in se prijazno, kar preveč prijazno smehljal. Za Dimitrija je bil to po valeti, ki se je končala z mučno utrujenostjo in s hladno neprizadetostjo ob slovesu, prvi stik z gimnazijsko tovarišijo. Vedel je, da so se čez počitnice raztepli po deželi, ker zaradi mature niso mogli v brigado, on pa je medtem obiskoval šolo za gradbene

instruktorje, da bi se po petmesečnem tečaju lahko pridružil graditeljem na enem od ključnih objektov petletke.

Z zgovornostjo, ki je tovariš ni prej še nikoli pokazal in v kateri je zazvenel nov, skoraj pokroviteljski ton, ga je Edo prijel pod roko in ga povabil na kratek sprehod. Dimitrij je predlog sprejel, ne da bi mu pripisoval kakšen pomen. Na zahodu je žarela temnooranžna zarja in se razlivala po poti v bližnji gozd. Bil je preveč utrujen, da bi se bil lahko posvečal bolj ali manj slučajnemu sopotniku, ki je neprestano nekaj pripovedoval: o svetovnem političnem položaju, o razmerju sil, o revoluciji, ki se lahko razvija v etapah, navajal primer Rusije, revolucijo 1905, februarско in oktobrско, se nenadoma ustavil in vse svoje zaključke strnil v enega samega:

— Teoretično je torej upravičeno, da revolucijo nadaljujemo, praktično je to za nas edini izhod in življenjska naloga...

Dimitrij je prikimal, bil pa je preveč raztresen, da bi mu bil resnično pritrjeval. Pred seboj je imel konkreten cilj: dokončati šolo. To pa je pomenilo v nekaj mesecih obvladati snov, za katero so drugi potrebovali leta. Njegove misli so bile zaposlene s statiko in tehnologijo, z opisno geometrijo in s teodolitom.

- Torej si z nami? ga je zdramil Edijev glas.
- Z vami, kje...?
- Resolucijo si bral. Odločil si se, za ali proti...?
- Vsak komunista je to dolžan...

Resolucija, to je bilo tisto obširno pisanje, ki je sredi poletja napolnilo vse časopise nekaj dni zapored. Obsežnih člankov ni bral, enostavno jih je odrinil, prepričan, da ga bodo že drugi pravočasno obvestili, če je v njih kaj pomembnega. Edijevo snubljenje pa je vzbudilo njegovo radovednost. Dal si je razložiti, za kaj gre. Iz plohe zanesenih besed, ki ga je zasula, je razbral, da je del političnega vodstva izgubil smer in da morajo mladi nadaljevati z revolucijo. Stalin, Sovjetska zveza in bratske partije, vse je na njihovi strani. Skojevci se že zbirajo, v največji tajnosti sicer, toda začelo se je... Vsepovsod vre... Prišel je čas, ko...

Sovjetska zveza in Stalin sta bila zadosten porok, da imajo fantje prav. Že med vojno in vsa leta po njej so ti dve imeni izgovarjali z brezmejnimi spoštovanjem, ki je izražalo dokončno privrženost... Brez oklevanja je lahko ponudil svoje usluge. Še več, njegovo življenje je nenadoma zadobilo neprimerno globlji smisel, kot ga je imelo do tedaj. Nadaljevanje revolucije, tajna organizacija, nove akcije, spopadi, možnost za največje žrtve. Spet bo smrt novačila po barikadah... Svetli

cilji, velike ideje, za katere je vredno živeti... V primeri z gradnjo cest, tovarn in predorov, ki zahteva vsakodnevne napore mišic, ki izčrpava do onemoglosti, a so rezultati tako borni, napredovanje tako počasno in cilji pravzaprav vsakdanji, banalni. Kaj ni kapitalizem zgradil večjih mest od naših, lepših cest in hitrejših prog, a nikomur ne pade na kraj pameti, da bi v tem videl kaj veličastnega, kaj človeško tako pomembnega in vzvišenega, kot je revolucija. Kdo se še spominja delavcev, ki jih je zasul plaz zemlje, mladincev, ki so se utopili pri gradnji mostu, padle revolucionarje pa se slavi ob vsaki priliki. Velika dejanja so dejanja krvi in ne znoja... Da bi se vsaj začelo, da bi počili streli, zbogom statika in nizke gradnje, revolucionarna geometrija pozna samo parabole bomb, namesto teodolita v roke samokres... Če bi uspel, da bi padel za nekaj velikega, kaj ne bi bila to najlepša izpolnitev življenja... Z eno samo veliko potezo bi rešil tisoč malih, ki jih vsakdanjost nepretrgoma vsiljuje... Vsa zahvala svetovnemu proletariatu za njegov namig... Kar bolj sproščeno je zadihal in zarja na zahodu, ki je zdaj bila že krvavordeča, je v njem budila pogum bojevnika, bojevnika za pravično stvar.

Edo mu je še zaupal, da novo organizacijo vodi Andrej, da je v njej že vsa bivša skojevska grupa in da naj pričakuje nadaljnjih navodil, do tedaj pa jezik za zobe in pamet v roke... Z ognjem se ni šaliti. Padale bodo glave in potrebna je največja opreznost... Poslovil se je v naglici, kar na sredi ceste in že se je izgubil v mraku.

V Dimitriju vzbujeni nemir pa se ni polegel tako naglo. Občutek za čas se je razblinil. Prevzelo ga je pravo telesno ugodje. Proti domu se je odpravil šele, ko se je dodobra stemnilo. Vse stanovanje je bilo razsvetljeno, in ko je odprl vežna vrata, mu je zavela v obraz nenavadna tišina kot udarec njegovemu dobremu razpoloženju. Preden je dosegel vrh stopnic, je iz očetove sobe zaslišal neznan moški glas, ki je zahteval brisačo. Po dveh, treh korakih je že trčil ob zdravnika, ki je pravkar odhajal in mu ni privoščil niti pogleda. Oče je sedel v postelji in zdelo se je, da se njegov obraz svetlika od znoja. Drža telesa in po odeji spuščene roke so izražale bolečino.

Ni še utegnil spregovoriti, ko ga je oče že sam pozdravil. Dimitrij je prisedel in se vprašujoče ozrl na gospodinjo. Brez besed je odšla. Oče se je skušal pošaliti na račun svojega srca, a mu domislek ni uspel in se mu je le sam nasmehnil. Pa tudi ta poskus ni bil pristen, Dimitrij je čutil, da je bil napravljen bolj zaradi njega kot pa iz resnične potrebe. Za tem sta nekaj trenutkov molčala oba. Oče je začel razlagati, da bolezen ni huda, da ima težave s srcem že od svojega dvajsetega leta, da so vedno prešle in se čez čas spet pojavile. Toda Dimitrij je videl,

da njegove oči brezizrazno in odsotno blodijo po prostoru, da se je nekakšna topost polastila vsega njegovega obraza.

Pozneje, ko je ležal v svoji sobi buden od vznemirjenosti in strmel v temo, mu je bilo jasno, da bo oče umrl. Ni čutil žalosti zaradi tega, slutil pa je, da se bo kmalu znašel v popolni praznini, ko bodo vsa pota do ljudi postala neskončno oddaljena in tudi njega ne bo nihče več iskal. Pred njim se je pojavila cela vrsta nerazvozlanih ugank. Kako živeti sam? Brez sredstev, brez doma? Naj se je v preteklosti doma počutil še tako neugodno, se je le vsak hip lahko zatekel sem. Kam potem, ko bo oče mrtev? Smrt je morda že prav blizu, sprehaja se po ulici...

Spet se je oprijel rešilne vesti, ki mu jo je prinesel Edo. Vse se bo razrešilo samo od sebe. Še bolje, če oče umre. Njegov preplašeni in proseči pogled bi ga spremljal na vseh akcijah, opominjal bi ga in razoroževal njegov pogum. Revolucionarju je najlažje brez družine. Nihče ne trepeče zanj in nihče ga ne ovira. In vendar... Čemu se vdajati sentimentalnosti in se ubadati s prihodnostjo. Čas trka na duri...

Razmišljanju se vendar ni mogel odreči. Če bo res boj, s kom se bodo spopadli? Z domačimi, s tistimi, s katerimi so še do včeraj bili eno? Spet bratomorno klanje? Za koga, v čigavo korist? Proti komu in kdo? Morda se je Edo zmotil in je vse skupaj čisto navadna potegavščina... Nemogoče... Komu bi padlo na misel...? In za vsem tem stoji Stalin in Sovjetska zveza. To bo nekaj bridko resnega in pomembnega.

Še pozno v noč se je premetaval po ležišču in se pripravljal na spopad. V mislih je preiskal vsak kotiček stanovanja in vso hišo ter iskal izhod, če bi ga iznenada obkolili v njej. Šele ko se je domislil, da mora zjutraj zopet v šolo, se je umiril. Bilo mu je jasno, da ne more pustiti študija, dokler si z revolucijo ne bo popolnoma na jasnem.

Naslednje dni kakor da se je njegov svet spet spravil v običajne kolesnice. Organizatorjev novega podtalnega gibanja ni bilo od nikoder. Prav zato, da bi srečal koga od njih, se je Dimitrij včasih po šoli napotil skozi mesto in po ulicah, kjer so stanovali bivši sošolci, zlasti po tisti, v kateri je prej tako pogosto našel Andreja. Vsi so bili izginili in ni mu preostalo drugega kot čakati. Poiskal je stare časopise, da bi se še enkrat seznanil z resolucijo, to pot z očmi zarotnika, ki išče oporo za svojo dejavnost. Ne v resoluciji ne v odgovoru nanjo ni našel, kar je iskal. Vse je bilo premalo otipljivo in ne dovolj ostro, da bi zadovoljilo njegovo nestrpnost.

Oče se je bil po zadnjem napadu hitro opomogel in je spet hodil v službo. Da bi razbremenil svojo vznemirjeno notranjost in našel novih pobud za razmišljanje, se mu je Dimitrij spet skušal približati. Vedel je, da on zvesto spremlja vse dogodke in da je moral opaziti tudi resolucijo. Toda očetova pripravljenost za razgovor, še do nedavna tako očitna in skoraj nadležna, je bila neznatno uplahnila. Ko mu je pri kosilu mimogrede omenil očitke Sovjetske zveze, se mu je zdelo, da se je očetova brezizrazna potrtost spremenila v melanholijo. Dejal je:

— Hm, Rusija... Kdo bi jo razumel, zlasti, če je še sam Rus? Jaz niti to nisem več, niti kaj drugega, skratka, emigrant. Za nas je edina rešitev Avstralija, kraji, ki so najbolj oddaljeni od svetovnih žarišč političnih sporov in nasprotij... Naš svet se je podrl, drugega pa nismo našli. Star sem, jaz lahko samo še čakam...

— Kakšno zvezo ima to z resolucijo? je nestrpno vpadel Dimitrij. Ni mu bilo prav, da se oče izgovarja celo na svojo starost, ki vendar še ni bila visoka.

— Jaz se ne spoznam nanjo, niti prebral je nisem. Mnogo govorijo o tem, odnosi se zaostrujejo. Kdo bo to najbolj občutil, če ne emigranti... Vedno smo sumljivi in vsak je pripravljen udariti po nas. Že v prejšnji državi smo bili neprestano na trnju. Med vojno smo trepetali, da nas ne bodo zasedli Rusi, ko so pa zmagali, so se že širile vesti, da se bomo morali vsi izseliti v Sibirijo...

— Kaj ti le pride na misel. Ničesar nisem slišal o tem...

— Prikrival sem ti, nisem te hotel vznemirjati...

— S čim neki...

— S čim? Morali smo dati izjave, za katero državljanstvo se bomo odločili. Ti seveda ne prideš v poštev, že si bil polnoleten, rojen si tu...

— Ti si najbrž optiral za Jugoslavijo?

Očetove oči so se uprle vanj in ga nekaj trenutkov preiskovale, kakor da hočejo odkriti, če se v vprašanju ne skrivata posmeh in podtikanje. Na tihem je Dimitrij očetu vendarle očital, da je prilagodljiv in premalo načelen. Vprašanje državljanstva zanj ni bilo pomembno, bil je prepričan internacionalist, toda če bi kdo le vztrajal na tem, da se za nekaj odloči, bi se izrekel za Ruse, ker so prvi ustanovili državo proletariata in zabili klin v telo svetovnega imperializma. Nekaj ga je pri tem vedno motilo. Zakaj sta oče in mati pobegnili pred boljševiki, zakaj se nista bojevala na njihovi strani? Zaradi tega je bil prepričan, da tudi njegova vest pred boljševiki ni povsem čista. Kakor da je izvirni greh staršev prešel tudi nanj. Morda se je prav zaradi

tega še bolj zavzemal za boljševice, morda je s svojo gorečo ljubeznijo hotel popraviti, kar so predniki zamudili.

— Ne, ne, je končno odkimal oče. — Odložil sem se za Rusijo, pravzaprav samo zaradi tebe, vem, da obožuješ boljševice. Vidiš, jaz se še vedno nisem sprijaznil z njimi, strah čutim že ob sami misli nanje.

— Predsodek, nič drugega...

— Fant, ali se zavedaš, da je oboje enako nevarno, biti z njimi ali proti njim? Zato, ker smo emigranti. Vedno je bilo...

— Ko pa je vse tako preprosto. Težave so lahko samočasne, toda mi se moramo zavedati, da bo komunizem pod vodstvom Sovjetske zveze zmagal po vsem svetu. Ona je voditeljica naprednih sil, samo zanjo se ima smisel boriti. Ne bom se oklepal izgubljenih stvari... Resnici pogledj v obraz... Morda bi bilo danes tudi meni lepše, če bi bil knez, toda knezom bije zadnja ura, prihodnost pripada boljševikom...

Z zamišljenim prikimavanjem se je oče počasi vdajal, ne da bi se strinjal. Njegovo duševno obzorje ni bilo bogve kako široko, nekritična zavzetost za kar koli pa mu je bila tuja. Toda obenem je tudi čutil, kako rahle so vezi, ki ga vežejo s sinom. Bolezen ga je bila utrudila in življenju ni več pripisoval posebne cene, toda svojo kri je želel navezati nase toliko bolj, kolikor so njegove telesne moči pešale. Dimitriju njegov umik ni ostal prikrit, a tudi razumel ga ni, njegovi mladosti je dosti bolj godila utvara, da ga je prepričal s svojimi razlogi. Očitek, da ga je premagal, pa mu je očeta tudi približal, mu prilil samozavesti, ob njej pa so se mu razblinili tudi pomisleki o pravilnosti lastnih sodb, ki so ga tako pogosto spremljali.

Vendar ga je razdvojenost v kratkem spet začela mučiti. Dan za dnem, tudi po osem ali več ur, je prebil na tečaju za gradbene inštruktorje. Bodoči poklic je zahteval popolno predanost, celega človeka in komaj, da je mogel sproti reševati naloge, ki mu jih je zastavljal. Pretirana zaposlenost pa mu je postajala že skoraj fizično zoprna, zlasti še zato, ker se je neprestano zavedal možnosti, da nenaden trenutek vse te vsakdanjosti spremeni v nesmisel. V šoli in med novimi tovariši je vsak hip čutil zavzetost, mrzlične priprave za zaključne izpite in marsikdaj je že tudi sam čutil zanos graditelja, ko pa je o tem spet globlje razmišljal, se je zavedal, da svoje znanje lahko uporabi tudi za rušenje. Vzbuhi eksplozij, ki bi oznanjali razdejanje mostov in viaduktov, pa bi bili zanj dosti bolj mikavni kot drobnjakarsko in dolgotrajno ustvarjalno delo.

Nejasnost in nedoločnost lastne usode ga je končno prisilila k odločitvi, da poišče Andreja. Skrivnost, ki jo je nosil v sebi, je postajala vse bolj in bolj nadležna. O smiselnosti pričakovanega boja ni več razmišljal, ker je od njega preveč pričakoval. Ko se je malo bolj zbližal s tečajniki, je bil skoraj zaprepačen nad njihovo ravnodušnostjo do političnih vprašanj, obenem pa so v njem vzbujali vtis, da so s stvarnostjo zadovoljni in da ni kaj spreminjati.

Andreja ni našel takoj. Za sestanek z njim se je moral prav posebej dogovoriti. Sodeč po pripombah njegove sestre, ki mu je pri tem pomagala, so Andreja tudi doma redko videvali in za njegovo odsotnost niso imeli nikakega pojasnila.

Sešla sta se v drevoredu. Za Dimitrija je bil že prvi vtis porazen, vsak nadaljnji trenutek pa ga je samo še stopnjeval. Andrej je bil bled, utrujen, na njegovem obrazu so se pojavile nove črte, kar postaral se je. Obenem je od njega vel hlad, ki ni dovoljeval, da bi se mu približal kot nekdanj. Zadostovalo je torej nekaj mesecev, da se je zrušila vez, ki se je še do nedavna zdela tako trdna. Prav zato, ker ni mogel verjeti, da je sprememba resnična in dokončna, ga je kar naravnost vprašal, kako je z novo organizacijo.

— S kakšno organizacijo? ga je Andrej suho zavrnil in se namršil.

Dimitrij mu je ponovil vse, kar je bil zvedel od Edija, dodal pa še svojo privrženost.

Niti najmanjša sprememba na Andrejevem obrazu ni izdala, da je vpleten v stvar. Odsotno in neprizadeto je zrl predse, nato pa sta se v njegovem izrazu pojavili trdota in napetost, ki sta za Dimitrija ostali skrivnost. Zdaj ni več vztrajal pri svojem sodelovanju, umolknil je. Za Andreja je očitno bilo vse skupaj samo potrata časa. Obljubil je, da ga bo poiskal, če ga bo kdaj rabil, se naglo poslovil in odšel. V njegovem zagotovilu je Dimitrij čutil celo vrsto nedoločnikov, ki so odbijali njegovo pripravljenost. Še več. Izrečeno mu je bilo nezaupanje, ki je žalilo. Vrsta let skupnega dela v organizaciji nenadoma ni pomenila več kot nič. Prijateljstvo, skoraj s krvjo potrjeno, običajna utvara. Končno je v njem prevladala užaljenost.

Mnogo kasneje se je izkazalo, da je bil Andrej tedaj v hudi notranji stiski in tik pred polomom. Organizacija, ki jo je snoval, oziroma so jo po njem snovali drugi, je dobila nalogo, naj položi peklenški stroj v Tovarni železnih konstrukcij in vsaj za nekaj časa, če ne popolnoma, zavre njeno proizvodnjo. Porušili naj bi tovarno, ki so jo sami gradili. To sicer Andreju, ki je bil discipliniran in neomajen v svoji veri, da je vse, kar pripravljajo, nujno in v popolnem soglasju z njihovim revolucionarnim poslanstvom, ni povzročilo dosti pomis-

lekov; tovariše pa je naravnost osupnilo. Edo je celo glasno izrazil svoje negodovanje in nikogar ni presenetilo, da je izdal celoten načrt, ko so ga slučajno odkrili in aretirali. Dimitrij in Andrej pa sta se bila sešla ravno v času, ko je Edo že bil za zapahi, Andrej pa je pričakoval, da bodo vsak hip prijeli tudi njega. Ko so fantje videli, da je celoten podvig propadel, so trmasto vztrajali pri svojih stališčih, da bi tako izpričali vsaj svojo značajnost, če so že njihove organizacijske sposobnosti povsem odpovedale. Vsi so se izrekli za resolucijo, razen Dunje, ki se je bila ravno o pravem času umaknila k stricu na deželo.

Vse to se je Dimitriju razjasnilo šele čez zimo in na pomlad, ko so se prvi že vračali iz zaporov; tedaj pa, ko se je sestal z Andrejem, ni vedel še ničesar. Andrej, Edo in drugi sošolci so bili sicer izginili iz mesta, toda v tem ni bilo nič nenavadnega; da jih ni srečal, je enostavno pripisal slučaju.

Pretrgani stiki z bivšimi sošolci, splošna negotovost in notranja nezaposlenost je bila vzrok, da je več pozornosti in časa posvečal očetu. Doma so se nenadoma pojavile tudi nove možnosti za njegovo dejavnost, ki so obetale, da mu bo na neki način vendarle zadoščeno. Pri očetu se je bil že nekajkrat oglasil tujec srednjih let, ki se je predstavil kot prijatelj iz Sovjetske zveze, in da bi odstranil vsako kal nezaupanja, tudi pokazal papirje, ki so ga označevali za uslužbenca ruske ambasade. Možak je bil zgovoren in prijazen, zanimalo ga je vse od očetovega zdravja do njegove službe. Pohvalil je njegovo odločnost, ker se je v teh težkih časih upal odločiti za rusko državljanstvo, ker bi mu tukajšnje oblasti zaradi tega lahko delale težave, toda zagotovil je, da bo ambasada storila vse, da jih zaščiti. Vsakokrat je dal roko vsem navzočim in zadovoljen odšel. Že po prvem obisku se je zdelo, da vse, kar počenja, počenja le zaradi sebe in ga prav malo zanima, kakšen vtis je napravil na gostitelja. Tudi po tretjem obisku se je oče še vedno vzdržal vsakega komentarja, samo zmignil je z rameni in pomenljivo pogledal Dimitrija, češ govoril sem ti, da se bo nekaj zgodilo. Dimitrij je bil vznemirjen od pričakovanja, čeprav še vedno ni vedel, kaj bi se moglo zgoditi.

Slednjič se je samozvani dobrotnik oglasil kar po telefonu in po službi počakal očeta. Opravičil se je, ker se z njim ne more zadržati v daljšem razgovoru, dolžnosti da ga že kličejo drugam, toda še bo prišel.

— Saj res, je dejal na kraju. — Povedati vam moram, da je napočil trenutek, ko bo treba vašo pripadnost Sovjetski zvezi potrditi tudi z dejanji. Vi ste potrebni, pogum ste že pokazali... Dali vam bomo nalogo, ki ne bo presegala vaših moči. Velja!

Tudi to pot oče ni imel možnosti, da bi se bil izgovoril. Zato pa je potem potožil Dimitriju, da so se zarotili proti njemu in da ga na vsak način hočejo spraviti v težave. Dogodki se vrstijo drug za drugim, on pa lahko samo čaka, da bo videl, kakšno usodo so mu namenili.

— Lovijo me za državljanstvo, a če ne bi bilo tega, bi našli neki drug izgovor. Samo, da bi me uničili. Emigrant sem...

Očetov odpor se je zdel Dimitriju samo navidezen. Lastna pripravljenost za kakršno koli dejavnost, ki bi ga iztrgala iz vsakdanjosti, ga je zavedla, da očetovim razlogom ni pripisoval nikakršne vrednosti. Z nestrpnostjo je pričakoval podjetnega tujca, da bi vendar že enkrat razkril svoje namene. Hotel ga je celo vzpodbuditi s tem, da bi mu ponudil svoje usluge. Toda ni imel sreče, Mihajlov je prišel, ko ga ni bilo doma. O tem obisku ni spregovoril oče sam, temveč je njegovo pozornost vzbudil težak zavoj, ki ga je našel pod svojo posteljo. Oče mu je mogel pojasniti samo to, da je zavoj pustil Mihajlov in da ga bo nekdo prišel iskat. Kaj je v njem, ni vedel, niti ga ni zanimalo. Popolnoma jasno da mu je, kako se bo vse skupaj končalo... Zmedenosti, ki se ga je polastila, ni več obvladoval. Spet je bil potr in zamišljen, nepristopen. Na vsa nadaljnja vprašanja je odgovarjal samo še z zgibom glave. Njegova pobitost je trajala več dni, potem pa se je nekega večera povsem brez razloga kar nenavadno razgovoril. Po večerji, ko sta z Dimitrijem sama ostala v kuhinji, je dejal:

— Ti si mlad. Preudaren nisi, kot nisem bil jaz. Vsak čas je težak, naš še posebej. Človekova varnost je enaka ničli. Do sedaj sem se izmotal iz vseh težav, zdaj pa mi polagoma zmanjkuje moči. Pripovedujem ti zato, da bi se iz mojega primera kaj naučil. Zapletel si se v politiko in za razočaranja, ki ti jih bo prinesla, ne boš mogel kriviti mene. Sam si izbral. Na njeno mesto bi ti bil moral dati nekaj drugega. Toda kaj? Saj tudi dovolil nisi, svojo pot si šel. Zdaj se bo nekaj zgodilo. Sovjeti me hočejo izrabiti. Podcenjujejo me toliko, da me niti ne vprašajo po mojem prepričanju, samo ukazujejo. Vse, ki imajo zveze z njimi, zapirajo. Če mojega primera še niso odkrili, ga bodo vsak čas. Morda se bom prijavil sam, a mi gotovo ne bodo zaupali. Ti lahko največ storiš zase in zame, če molčiš. Jutri bom vzel zavoj in ga oddal...

Kadar se je Dimitrij pozneje spominjal teh besed, si je moral priznati, da niso ostale brez učinka. V slabem trenutku je oče našel na njem nekaj občutljivih točk in svojo pobitost deloma prenesel tudi nanj. Očetova usoda ga je prizadela in potišala. Ni ugovarjal kakor vedno. Za seboj je že imel eno politično izkušnjo, srečanje z Andrejem.

Nadaljnji dogodki pa so se že tako vrstili po svoji notranji nuji, brez njega in mimo njega. Zjutraj je odšel z doma pred očetom, in ko se je opoldne vrnil, je našel v stanovanju vse razmetano. Hišno preiskavo so bili že opravili in očeta tudi že aretirali. Nista se več videla. Po štirinajstih dneh je oče umrl. Zaradi srčne kapi. Stanovanje so zasedli tujci.

6

Droben, neslišen dež je pršil skozi mrzli zrak. Čevlji so se ugrezali v rdečo, kašasto in razmočeno zemljo. Hlad se je nenadoma polastil vsega telesa. Gruče delavcev so kakor mravlje lazile po gradbišču, iz globokih usekov ostrega, belega kamenja so drdrali vagoneti. Potniški vlak s štirimi ali petimi vagoni, z lokomotivo, zavito v črn, sajast dim, ki mu vlažno ozračje ni dalo, da bi se dvignil, se je polagoma umikal iz doline. Ogromni kupi kamenja, puste goličave z redkim drevjem, vse potopljeno v neprestano se zgoščujočo in razblinjajočo se meglo, to je bila podoba kraja, Dimitrijevega prvega delovnega mesta.

Po odhodu vlaka ga je vsega objela tihota kraške pokrajine in zdelo se mu je, da od tu ni več povratka v prejšnji svet, da je enkrat za vselej pretrgal z mestom, s šolo, s tovariši in s spomini. Vsak korak, ki ga je napravil z zasilne postaje proti majhnemu naselju, stisnjnemu v kot doline, mu je odpiral nove poglede na razgaljeno kraško trdoto. Vsepovsod skalovje. Obtesano in zloženo v kvadre — hiše, vzdano v ograje bornih vrtov, zleknjeno po pašnikih in lisasto zaradi tenke plasti mahu, ki ga je prerasel, in kričeče sivobelo, kjer ga je razgalila človeška roka. V zraku dih zime, slutnja tuleče burje, v notranjosti topa bolečina osamljenosti, razdvojenosti, nemoči.

Med barakami iz obledelega, tu in tam že razpadajočega lesa, nasilno prilepljenimi na vzpetino, je med prašnimi in zakajenimi okni zaman iskal svetlega in čistega, izza katerega bi ga pozdravile močne luči, s stojali in s papirji obložene mize, projekcijske pisarne. Ves premražen in že prepojen z vsiljivo vlago je celo uro postajal na vogalih in čakal, da se mu bo kdo približal. Toda nikogar ni bilo. Streljaj vstran je videl nekaj skupin delavcev, slišal je celo njihove glasove, ki so mu zveneli nekako tuje in odbijajoče, a nihče se mu ni približal, pa tudi on sam se ni in ni mogel odločiti, da bi stopil k njim. Šele močnejši nalive dežja je prisilil delavce, da so se zatekli v zavetje. Dimitrijeva vprašanja so komaj razumeli. Med njimi ni bilo domačinov. Bosanci iz Ključa in Travnika, srbski minerji iz Uba, nekaj ciganov iz Mola, vse to, pomešano s Prekmurci, se je med seboj pove-

zovalo v nerazdružljivo gmoto z ustaljenimi navadami in potrebam skupnega življenja prilagojenim slovarjem.

Dimitrij jim je povedal, koga išče in kaj ga je privedlo mednje. Tipajoči pogledi, ki jih je čutil na sebi in nerodno zastavljena vprašanja, ki so se v gluhoti deževnega jesenskega dne bila z njihovo robato govorico, so v njem vzbujala neprijeten občutek in le kradoma se je upal ozreti po novih tovariših. Čutil je, da pri njih ni vzbudil zanimanja niti naklonjenosti. Resničnost, pred katero se je znašel, je bila vse prej kot vabljiva. Grobi, zaraščeni obrazi, bledi in togi od utrujenosti, ki jih je mogla razgibati samo krepka kletev, zasoljen dovtip, ki so celo narodne pesmi prepevali mehanično in naveličano, oblečeni v umazane, blatne, v naglici pokrpane obleke in s privihanimi gumijastimi škornji na nogah. Pot nazaj mu je bila zaprta, tega se je zavedal, zato v njem ni bilo več prostora za obup. Stal je tu in čakal, da se bo zganil skrivnostni mehanizem in ga vključil v svoj obrat. Pravzaprav ga ni nič več vznemirjalo. V odmaknjenosti, v katero se je zatekel, ni bilo več prostora za občutljivost, za bolečino.

Zdelo se mu je, da je že zelo pozno, a je bilo komaj poldne, ko je prišel delovodja in ga popeljal v svoje prostore. Tu ga je doletel nov udarec, ne da bi ga presenetil. Na žeblju viseča žarnica, brez senčnika, iz neostruženih desk zbita miza s krušnimi drobtinami in sledovi steklenic, enak pograd z nastlano slamo, zatohlost, mrak, nič drugega. Čez nekaj trenutkov so vzdolž stene postavili še en pograd in med obema ležiščema namestili železno pečico z majavim, zarjavelim dimnikom. Komaj se je zavedel, da bo lep čas delil usodo s tem prostorom, že mu je postal manj odbijajoč. Ko so mu dali rjavo delovno obleko, gumijaste škornje in pelerino iz sivega gumiranega platna, ko se tudi po zunanosti ni več toliko razlikoval od drugih, se mu je zdelo, da jim je tudi že bližji. Preostalo je le še toliko časa, da ga je delovodja seznanil z nekaterimi glavnimi uslužbenci gradbenega podjetja »Cesta-projekt«, kateremu je zdaj pripadal z dušo in telesom, ga popeljal na obronek nad naseljem in mu z roko približno nakazal traso bodoče moderne ceste. Dimitrij je zaman sledil njegovim umirjenim kretnjam in skopi razlagi, videl je samo z dolinami razdrapani hrib, prostrane vrtače in posekan gozd, a sledov velike avtostrade ni bilo še nikjer. Kdaj se bodo pregrizli skozi griče, skozi petdeset in še več metrov debele sloje apnenca, žilavega in ulitega iz enega samega kosa? Kdaj napolnili žrela, ki zijajo med eno in drugo vzpetino? Ali je to sploh mogoče? Svoje pomisleke je izrazil naglas, a ga je delovodja takoj zavrnil, da bi zmogli še večja čuda. Po planu bi morala biti cesta odprta čez tri leta.

— Kje bova že tedaj? je dejal brez ironije. Morda nikoli ne bova videla te ceste, toda zgrajena bo. Ali pa bo vse skupaj minilo zelo hitro in bova skupaj gradila še katero drugo.

Dimitrij ga je opazoval z zaupanjem. Njegove besede niso imele nobenega skritega pomena. Možakar je bil preprost Kraševac, blizu štiridesetih let, z znatno mero naravne energije in z jasno začrtano življenjsko smerjo. Ni agitiral, leporečje mu je bilo tuje in vzbujal je vtis, da se razume na svoj posel.

Delovni čas je že minil. Hrast je odpeljal Dimitrija še v vas in mu pokazal gostilno, kjer se lahko hrani, če mu ne bi bila po volji delavska menza, mu povedal, da mora obiskati ženo, ki z dvema otrokoma živi v bližnjem mestecu, obljubil, da se zjutraj vrne pred šihom, se zadrevil na staro kolo ter izginil v megli in dežju, ki je še vedno padal, vztrajno in nevsiljivo, kakor da ne misli nikoli več prenehati.

Popoldne je bilo neskončno in večer brez kraja. V samoti in tiši, ki so jo le tu in tam prekinjali oddaljeni klici delavcev, se je Dimitrij ves vgreznil vase. Imel je o čem razmišljati. Misli so prehitevale druga drugo, odhajale in se spet vračale. S svojim ponavljanjem so postajale boleče, toda odpoditi jih ni bilo moč. Udarci zadnjih mesecev so še močno odzvanjali v njem. Predvsem očetova smrt. Z njo se je zrušil ves prejšnji svet, pokopal pod seboj mnoge mladostne sanje, ki so s tem sicer prenehale obstajati, toda na njihovo mesto še ni bilo mogoče postaviti ničesar drugega. Ali je očetova smrt slučajno sovpadla z aretacijo ali pa je morda bila njena posledica? V tem drugem primeru bi moral obtožiti oblast, da ga je umorila. Včasih, v trenutkih potrnosti in žalovanja, je že nagibal k tej odločitvi. Nasprotni razlogi pa so ga navajali, da je v nesrečnem dogodku videl samo igro usode.

Prav očetova smrt ga je prisilila, da se je začel bolj intenzivno ukvarjati z resolucijo in s posledicami, ki naj bi jih bila povzročila. Lastna brezglavost iz tistih časov mu je ostala nerazumljiva, nezrelost, s katero je presojal dogodke, pa ga je poniževala celo pred njim samim. Stalinski mit se je rušil in tonil v pozabo. Podrl se je pod razlogi razumne narave, ki jih je javnost začela nuditi v obilju. Seveda se je pri tem zamajalo vse, v kar je kdaj koli verjel. Često je premišljal, kdo je potemtakem kriv za vse, kar ga je doletelo. Nekritična mladost, tovariši, družčina, ki ji je pripadal že med vojno, morda celo organizacija? Oče, ki se je upiral sodelovanju s sovjetskimi agenti? So ga morda oni zavestno zvabili v past in ga žrtvovali, saj je bil potomec emigrantov in v resnici niso mogli računati nanj? Ali ga je provocirala tukajšna oblast sama, ker mu tudi ni popolnoma zaupala, saj se je bil izrekel za rusko državljanstvo? V vsakem primeru je bil oče žrtev

politične intrige. Razglabljanje o tem je globoko prizadelo njegovo bistvo, saj je zahtevalo, da zavzame stališče do novih okoliščin in jim prilagodi svoje ravnanje. Organizacija, kateri je pripadal že vrsto let, ga je vzgajala v poštenju, odkritosti, požrtvovalnosti, vse te lastnosti so bile zanj tako vzvišene, da bi bilo vredno zanje žrtvovati poslednjo kapljo krvi. Toda, čemu vse te vrednote, ko pa življenje dan za dnevno govori proti njim? V njegovem miselnem sistemu je nastala občutna razpoka. Moral je priznati politični zločin in prevzeti del odgovornosti za očetovo smrt tudi nase, ali pa ga zavrniti in se odreči vsemu, za kar se je kdaj zavzemal, kar mu je še pred kratkim bilo sveto, nedotakljivo. Po tej poti bi se kmalu znašel med sovražniki novega družbenega reda, med vsemi tistimi meščani, trgovci, tovarnarji, ravnatelji kreditnih družb, predsedniki d. d., exministri in exsvetniki, ki so tako vztrajno in obenem tako ganljivo tarnali za svojimi trgovinami, delnicami, dividendami, za portfelji in mandati, vzdihovali za izgubljeno demokracijo in klicali prekletstvo božje zaradi preganjanja vere. Poznal je sinove in hčere teh zvestih oprod starega režima, saj je sedel z njimi v istih šolskih klopeh, poslušal njihove tožbe in bil seznanjen z njihovim obupom. Toda, naj so bile njihove usode še tako tragične, za njihovim izgubljenim rajem ni mogel žalovati. Za njegovo miselnost je bilo vse to nepreklicno odstranjeno, bilo je vzdušje, ki mu je bilo že fizično zoprno. Kljub temu, da se je ločil od enega sistema, ni bilo razočaranje nad drugim nič manjše. Vzvišeni piedestal, s katerega je še do nedavna lahko suvereno presojal ljudi in dogodke, je bil omajan.

Po očetovi smrti so povsod okoli njega vzniknile klice dvoma. Kako naj ostane pristaš sistema, ki je tako nasilno posegel v njegov lastni svet? Temni madeži so se pojavili povsod, kjer so oči do tedaj opazile le vzvišeno belino čistosti. Celo sijaj rdeče zastave je zbledel, dan za dnevno so se mu odpirali novi pogledi na stvarnost in vse, do včeraj priznane vrednote so tonile v blato.

V tem stanju, ki je grozilo s popolnim razdejanjem njegove osebnosti, ni imel nikogar, ki bi mu lahko nudil najmanjšo oporo. Ostal je sam, med tujimi ljudmi, celo v skrbeh, kako zadovoljiti vsakdanje potrebe. Pred njim je bila samo še ena možnost — Kras. Veliko pričakovanje, ki je dajalo smisel njegovemu življenju, se je izpolnilo, toda v okoliščinah, ki si jih ne bi mogel prej niti zamisliti.

Ponoči je dež prenehal. Suh, oster zrak z vonjem po ozonu, je napolnil tesen prostor. Burja je v divjem pogonu zajezdila čez Kras, trkala je na šipe, vzdihovala in z živalskimi glasovi pretresljivo zavijala okoli barake, vdiral skozi številne špranje in z ledenim pišem vznemirjala Dimitrijevo razbolelo zavest. Bilo je nekaj grozljivega v

tej nenadni spremembi okolja in čeprav ni v sebi dopuščal nobene možnosti za strah, je vendarle z nestrpnostjo pričakoval jutro. Vznemirjenost pred bitko se je polastila vsega njegovega bistva. Vso noč je okleval, se bodril in si prigovarjal k odločnosti, da bi ga nova preizkušnja našla pripravljenega.

Jutro se je naznanilo s treskom odpirajočih se vrat, in ko je prestrašen planil pokonci, je pred njim že stal Hrast, s klobukom povezenim globoko na oči, si mencial premrle roke in se tipal po usnjatem obrazu, ki ga je veter otrdil do kosti. Kmalu zatem se je iz njegove torbe motno zablestela steklenica mleka, še nekaj kratkih, odmerjenih kretenj in že je zaplapolal tudi ogenj v pečici. Življenje se je vračalo v spremenjeni podobi, spremljano z besnenjem sproščenih naravnih sil, oživela je baraka, celo ležišče s slamo in ves zapuščeni kraj.

Kmalu nato so ju dosegli kovinski zvoki, z udarci na konec tračnice, obešene na drugem koncu barake, se je začel delovni dan. Bilo je še mračno, na trasi so zažarele luči, svetloba je zanihala čez kupe kamenja, zabrnili so kompresorji. Zaklenila sta barako in se spustila navzdol po pobočju. Burja se je nekoliko unesla in se je zaganjala v njiju le še v presledkih, ki so postajali vse redkejši. Kljub temu je Dimitrij drgetal od mraza, in ko je spregovoril, se je njegov glas celo njemu zdel tuj.

Vseh osem ur sta se s Hrastom premikala od skupine do skupine. Delovodja je opozarjal na storjene napake in dajal nova navodila, Dimitrij pa je samo poslušal. Brez posebnih težav se je vtapljal v novi življenjski tok, ki je trajal malone tri leta in pol, ne da bi se bili v njem pojavili kakšni posebni presledki ali dogodki izredne važnosti.

Prvi trenutki na Krasu so bili nenavadno mučni, prve ure neskončno dolge, občutek neugodja neprestano prisoten, ko pa so minili tedni in meseci, je njegovo zanimanje za čas splahnelo. Zavedal se je, da se v svoje rodno mesto še dolgo ne bo mogel vrniti in da tam tudi nima kaj iskati. Z odločnostjo je nameraval v sebi zatreti vsako misel, ki bi ga hotela odvesti v preteklost in ga spomniti na doživetja, ki so se tako globoko zasekala vanj.

Sedanost mu je vsak dan postavljala nove naloge, o njihovi moralni in idejni upravičenosti so bili že odločili drugi, on je bil enostavno samo kolešček, ki je prenašal zapovedi od vrha navzdol. Nihče se ni zanimal za njegovo mnenje, njegove pripombe niso bile nikomur potrebne. Kmalu se je sprijaznil z dejstvom, da je takšen položaj natančno merilo njegove vrednosti. Vse bi se razvijalo po vnaprej začrtanih smereh, naj je on tu ali ne. Če ne bi bilo njega, bi bil nekdo drug. Ni on tu zaradi ceste ali zaradi socializma, temveč enostavno

zato, da se preživi, da ubije čas, da se pretolče skozi težka leta in šele po dolgem času, če bo v svoji ponižni podrejenosti pasje vztrajen, se bo na družbeni lestvici premaknil nekaj klinov više, toda tedaj ne bo več to, kar je zdaj, in tisto, kar je bil nekoč, bo samo še mladost, smešna in nebogljenost v svoji naivnosti.

Toda spomini so se vendarle vračali, čeprav samo v daljših presledkih in le za bežen hip, zlasti oče in njegova nezadostno pojasnjena smrt. Trkala je na najbolj skrite kotičke njegovega ponosa in osebnosti, ta glas je bil tako močan, da se mu je moral odzvati. Da bi ga potolažil in se ga znebil, je znova rekonstruiral dogodke v zvezi z očetovim koncem. Potreba po odrešitvi lastne vesti mu je narekovala takšne rešitve: Objektivno je oče bil sodelavec sovjetske agenture. Pri njem so našli zavoj, ki ga je kompromitiral. Da bi od njega izvedeli vse potrebno, so ga morali aretirati. V preiskovalnem zaporu je dobil srčni napad, ki ga je zlomil. Pomislek, da ga je provocirala oblast sama, je kot neutemeljen zavrgel. Le kdo bi hotel uničiti bolehnega, povprečnega in ponižnega človeka samo zato, ker so njegovi starši bili emigranti. Tak sum je lahko vzbudil le globoko skrit kompleks manjvrednosti, ki se je podzvestno polastil tudi njega. Sam sebe je začel nadzorovati, če ga njegova ruska kri res ne ovira, da bi se v novi domovini počutil popolnoma domačega. Znova in znova si je moral dopovedovati, da ga poreklo niti najmanj ne ovira. Zaradi sedanjosti mu je bil potreben mir.

Dostikrat se mu je tudi vsililo vprašanje, če so očetu ob njegovi bolezni v zaporu res nudili zdravniško pomoč. Prepričal je samega sebe, da se je to nedvomno zgodilo. Če se pa morebiti le ni? Ne! Srčni napad je utegnil biti tako močan, da njegovih posledic ne bi mogel preprečiti niti najboljši specialist. Takšni zaključki so ga močno pomirili, in kadar so se dvomi spet pojavili, jih je samo še vztrajno ponavljal in dopolnjeval v podrobnostih, dokler niso zablesteli v popolnosti. Tedaj je menil, da je pred samim seboj in pred drugimi lahko popolnoma miren. Rešil je ugled partije in države, le sebe še dolgo ni povsem pomiril. Svoje je opravil tudi čas. Nesrečni dogodek se je odmikal v pozabo, postajal je manj boleč. Podrobnosti so izginjale, njegova politična zavest pa je dodajala še razloge nujnosti in celo poceni prislovico, da vsak boj zahteva žrtve. Žrtve na obeh straneh. Zakaj, tudi sovražnikove žrtve so po svoje pomembne, zmagovalčevemu boju dajejo sloves in vzvišenost, ki je sicer ne bi imel. Kdor zmaga nad stvarjo, za katero ni nihče pripravljen umreti, ni zmagal. Tako je Dimitrij, čisto samovoljno, a po notranji nuji zaradi sebe, tudi očeta uvrstil med žrtve, ki so padle za napredek, za revolucijo.

Svetovnonazorsko mrtvilo in simptomi političnega razkroja pa pri njem niso nikoli zavzeli tolikšnega obsega, da bi bil vsaj pri sebi dopustil možnost, da je že ali da bi kdaj v prihodnosti pretrgal z revolucijo, da bi prenehal biti njen častilec. Zavedal se je sicer sprememb in notranje razbitosti, toda opravičil jo je, brž ko se je pojavila. Objektivno je namreč tudi pred seboj še vedno bil graditelj novega sveta in prepričan je bil, da so ga udarci, ki jih je prejel, tako prizadeli ravno zato, ker so prišli iz domače hiše, tako rekoč od bratske roke in od biča, ki je bil sicer namenjen razrednemu sovražniku. Ko je opletal levo in desno, se je prav lahko zgodilo, da se je zmotil, toda, ali naj bi zaradi tega sploh nehal biti?

Kljub logičnemu redu, ki ga je Dimitrij vzpostavil v sebi, pa ni bil več to, kar je bil še pol leta pred prihodom na Kras. Njegove misli niso bile več tako premočrtne, jasne in odločne. To se je pokazalo tudi navzven. Debatam se je izogibal, na sindikalnih sestankih je posedal v zadnjih vrstah in svojo organizacijsko pripadnost je razkril šele dobro leto za tem, ko je nastopil službo. Delo na cesti in življenje v barakah je dan za dnevno zahtevalo tudi njegovih odločitev, malenkostnih po pomenu, toda še te so mogle biti samo zavestne in razumne, v skladu s potrebami graditve in na priznanem idejnem temelju, saj drugega izhodišča ni poznal, oziroma kolikor ga je poznal, mu je bilo še bolj tuje in neuporabno in ga je bil že zdavnaj zavrnil. Pri vseh svojih javnih nastopih je torej zagovarjal enaka stališča, kakor bi jih bil kdaj koli prej. Razlika je bila samo v tem, da se je včasih sam priglašal k besedi, zdaj pa ga je iz njegovega molka mogla dvigniti samo nujnost in njegova izvajanja so bila kratka, jedrnata. Kljub temu pa se mu je čisto iz dna zavesti včasih oglasil očitek, ki ga je opozarjal na njegovo dvojnost; skratka, minili so časi srečne mladosti, ko je vsako izrečeno misel preveval žar srca, ko so besede bile celo preveč skromne, da bi ga bile mogle izraziti. Vendar si neiskrenosti ni očital, to bi bil zanj izraz preobčutljivosti. Popolna odkritost ni nikogar zanimala niti v borbi s Krasom ne bi nikomur koristila. Pri tovariših, ki so ga po sili razmer obdajali, bi bil mogel odkriti navzven dosti bolj pomembna nasprotja, kot jih je skrival sam, toda čemu? Komu na ljubo?

Sprva je njegovo rahločutnost motilo celo ravnanje nadrejenih z delavci. Hrast sam je pogosto ozmerjal koga izmed njih, pri tem pa uporabljal tudi najbolj prostaške izraze, nikoli se ni z njimi prijateljsko pomenkoval, skoraj iz meseca v mesec jim je zviševal norme ali okrnjeval ugodnosti, ki so jih imeli; na sestankih pa je isti Hrast govoril o skrbi za človeka, za delavca, ki je največja dragocenost nove

družbe; njegovim predlogom pa so vsi navdušeno pritrdjevali. Dimitrij je tedaj še v vsakem posamezniku videl tisto, o čemer so drugi govorili na sestankih in pisali v časopisih, v vsakem, ki ga je Hrast nahrulil, je obžaloval krivico, ki je bila storjena celemu delavskemu razredu. Ni preteklo mnogo časa, ko si je moral priznati, da delavci neprimerno bolj spoštujejo Hrasta kot njega, da v celoti izpolnjujejo le Hrastova navodila, njegova pa omalovažujoče pozabljajo, da je robato pridvignjen jezik edini, ki ga razumejo, da jih skoraj ni mogoče užaliti in da je zaradi nemotenega poteka dela dosti bolje, če se jim ne skuša približevati niti od njih zahtevati nekaj, kar ne bi bilo v interesu ceste.

Prvo poletje je namreč hotel organizirati tečaj za nepismene. Med delavci je bilo mnogo njegovih vrstnikov po letih in celo mlajših, ki niso bili oboroženi niti z najosnovnejšim za razumevanje sveta in pojavov okoli sebe. Vse organizacije in vse osebnosti v podjetju so pozdravile to pobudo in jo tudi materialno podprle. S težavo je zbral dvanaest fantov, a že po prvih urah dela so začeli odpadati kakor listje z usahlega drevesa. Res, sonce se je bilo razlilo čez Kras... Raje so poležavali v senci, prepevali sevdalinke ali celo zaplesali kolo ter pohajkovali po okolici, opirajoč svojo korajžo na ostre nože, ki so jih nosili v skritih predelih svojih nikoli povsem čistih in nikoli resnično zakrpanih oblek. Nazadnje sta ostala samo dva, najbolj simpatična in najbolj bistra od vseh, Madžar Ištvan in Ciganček Mile. Svojo pripravljenost sta kmalu pojmovala kot uslugo, ki jo delata Dimitriju. Odnos, ki je nastal med njimi, sta izkoristila in si sposodila več manjših zneskov denarja, ki jih pa nista nikoli vrnila.

Resnica o življenju je polagoma, toda neustavljivo prodirala v Dimitrija. Posvečeni idoli so se umikali vsakdanjim nujnostim, moralna občutljivost koristni grobosti. Nekdaj vzvišene besede so dobile nov smisel ali pa so celo ostale brez njega. Mnogokrat je že bil prepričan, da so na mesto starih idealov stopili dosegljivi cilji in se je pri sebi že posmehoval prejšnjemu obdobju, ki ga je zdaj imenoval najnižjo razvojno stopnjo na poti od mladostne naivnosti k zrelosti. Rad je posnemal Hrasta, od njega se je pravzaprav učil živeti. Neformuliran cilj tega prizadevanja je bila cesta, vse drugo samo način in sredstvo, s katerim se je cilj uresničeval. Hrast je bil komunist, nikakršna načelna nasprotja ju niso ločevala, kaj podobnega Hrasta tudi ne bi moglo razvneti. Vse njegovo zanimanje je veljalo cesti, o njej je mogel govoriti noč in dan. Dimitrij si ni bil popolnoma na jasnem, ali se v njegovih besedah odkriva prava strast in ljubezen do dela, vedno

usmerjena na konkretne probleme, ali pa je to edino, o čemer ve kaj povedati, ker vse drugo presega meje njegovega obzorja.

Tudi v prostem času se je rad pridružil Hrastu. Obiskovala sta njegove številne znance po bližnjih vaseh in preživljala nedeljske popoldneve v kramljanju z domačini, ob kozarcu trpkega vina in ob kosu bornega kraškega kruha. V gostilni Dvor, kjer sta se hranila, se Dimitrij ni rad zadrževal, zlasti ne, odkar mu je domača hči naklonila svoje očitne simpatije. Ne preveč vitka črnolaska, ki je komajda skrivala primesi bližnje italijanske krvi, je imela tiste globoke, voljne in mehke oči, ki ganejo vsakega moškega. Včasih, v trenutkih melanholije, je iz njih žarela resnična zvestoba, ki je Dimitrija skoraj že osvojila. Zdelo se mu je, da živi samo zanj in da samo njegovi nerodnosti pripisuje, da še ni bil pristopil k dejanjem, kajti njegovi zmedeni pogledi so jo včasih že mogli zazibati v zmagoslavje. Toda bile so v njem neke zavore, ki so ga prisilile, da je bil izraz njegovih oči spet prazen in odsoten, in tedaj je ona, vznemirjena in izzivalna, iskala utehe pri drugih.

Meseci so se odmikali in Ernine vablјive oči niso več iskale Dimitrija. Pozneje je rodila, a tedaj je bil otrokov oče že daleč. V gostilni Dvor se kljub temu ni nič spremenilo. Delovodje in tehniki so še vedno prihajali tja na kosilo in na večerjo, po jedi vrgli karte ali zaigrali biljard in Erna se je spet vrnila k Dimitriju. Čeprav ni imel z njo ničesar, ga je njena usoda na svoj način vendarle prizadela. Mnogokrat je prav zaradi nje odhajal prej, kot bi bilo treba. V odmaknjeni kraški gostilni z naoljenim podom in s starimi lovskimi slikami po stenah, z vonjem po prežgani čebuli in sparjenem pivu se je nekaj dotaknilo tudi njegovega srca. Ko je ob takih prilikah zapuščal gostilniško sobo, je iskal samoto. Zavil je v strmino nad barakami in se zazrl proti vzhodu, v smer, kjer je ostalo njegovo mesto, njegov bivši dom, izgubljeni tovariši, marsikaj, kar je bilo njemu za vedno odtujeno, in ne nazadnje — Dunja. V tem čustvu je občutil velik nesmisel, toda, če ga je katerikrat prevzela žalost, je vedel, da to ni žalost zaradi izgubljenega sveta, temveč žalost zaradi spremenjenega odnosa do tega sveta. Vseeno se je kdaj prepustil spominom. Tedaj mu je bilo najljubše, če je ob prižgani luči ležal v postelji in če se tovariš Hrast dolgo ni vrnil. A vedno prisotna vsakdanjost ga je hitro spet postavila na trdna kraška tla.

Nove ceste so se bili že privadili, že zdavnaj so brezbrizno hodili po njej, celo bolj sproščeno kot po drugih poteh, vendar je njena otvoritev prinesla Dimitriju nekaj novih doživetij. Za to priliko se je zbralo dosti ljudi, tujcev. Smehljaje so se sprehajali po svežem asfaltu

in se veselili pomembne delovne zmage. Negovani obrazi in brezhibne obleke so se dopolnjevale z bleščeče zlikanimi avtomobili, katerih dolga vrsta je prenehala šele za ovinkom in dajala svečanosti svoj poseben sijaj. Nato so govorili, mnogo govorili, lepo govorili, govorili so prav tako, kot je pričakoval Dimitrij, toda to ga ni niti najmanj ganilo. Ko se je ozrl po delavcih, ki so stali na obeh straneh ceste, malo odmaknjeni, da njihova prisotnost ne bi ovirala poteka svečanosti, v zbledelih delovnih oblekah, s topim izrazom neprizadetosti v očeh, je mogel opaziti kvečjemu zvedavost, s katero so spremljali ceremoniel, neznane obraze in parado reprezentativnih vozil. Ko so se pojavile še škarjice na žametni blazini in prerezale svileni trak, je bilo igre za graditelje konec. Zdaj bodo samo še podrli barake in odšli drugam. Morda se na svojo cesto nikdar več ne vrnejo. Tu nimajo več kaj iskati. In tedaj je Dimitrij čutil, da je samo eden izmed teh brezimnih ljudi, skoraj enako zanemarjen, utrujen in otopel kot oni, da mu ne preostane nič drugega, kot da gre z njimi, kamor koli, in da je tu vendarle ostal delček njega samega, morda najboljše, kar je imel. Toda cesta je bila zgrajena.

Vest, da se vrača v svoje rodno mesto, ga je vznemirila in niti ne razveselila. Tri leta so bila potekla in skoraj četrtega pol.

(Se bo nadaljevalo.)

POD MLEČNIM GOZDOM

Igra za glasove

Dylan Thomas

(Konec.)

DRUGI GLAS: Popoldan brenči kakor lene čebele okoli cvetlic, cvetočih okoli Mae Rose Cottage. Na pol speča leži na polju med kozami, ki godrnjajo in nalahno suvajo sonce z rogovi, in piha ljubezen v puhasto regratovo kroglico.

MAE ROSE COTTAGE (*tiho*):

Ljubi me,
ne ljubi me,
ljubi me,
ne ljubi me,
ljubi me — grdi stari bedak.

DRUGI GLAS: Leno leži sama v detelji in grašici, sedemnajst let, in še nikoli ni bila sladko v travi, hoho.

višjega poveljstva odrezani, obkoljeni od Nemcev, ki jih je bilo ko listja in trave, takrat na Gorjancih blodili o vsem mogočem. Vojske bo zdaj zdaj konec: za silvestrovo se bomo greli doma pri peči in se gostili s poticami. Eni so vedeli — pa nismo imeli radia in sploh nobene zveze s svetom — da so zavezniki končno vendarle odprli drugo bojišče, pa Nemci nanaglooma umikajo svoje sile z Balkana. Drugi so govorili, da so se zahodne vojske izkrcale na Reki in v Trstu, pa Nemci, ki se boje, da bodo njihove enote na Balkanu obkoljene, zdaj na vrat na nos beže. Nekateri so Angleže in Američane že videli, drugi so srečali angleške padalce na hrvatski strani Gorjancev. In še to in še ono. Kdo je razširjal vse te novice? Vsi in nobeden. Kdo je tem bajkam verjel? Ne mnogi. Pravzaprav nihče. Ali vendar, kako dobro dene, ko te zebe do kosti in si lačen, da se skozte vidi, in sredi nečloveške vojne pripovedovati ali vsaj poslušati pravljice o mirnem življenju doma, o prijetni toploti kmečke peči in o dišeči, z rozinami potreseni potici na beli, pogrnjeni javorovi mizi.

Nazadnje pa je bilo tudi čumenja na Gorjancih in brezplodnega sanjarjenja o skorajšnjem koncu vojne konec. Nemški val, ki nas je preplaval, se je unesel; naše patrolje so se že nekajkrat uspešno spustile z njim v boj in ga pregnale iz nekaterih hribovskih vasi. Po nekaj dneh se tovariš Janez, ki je šel s celim tretjim bataljonom v patroljo, ni več vrnil. Ostal je kar v dolini, v Mihovem pod Gorjanci. Druga patrolja je dobila zvezo s partizani na hrvatski strani, tretja s poveljstvom VII. korpusa. Potlej se je premaknila v dolino še vsa brigada. Kmalu po Prazniku mrtvih je na vsem desnem bregu Krke zaprla obroč okoli Novega mesta, kjer so Nemci skušali ostati tudi po ofenzivi.

T J A I N N A Z A J

Vladimir Kavčič

(Nadaljevanje.)

7

Prvo srečanje z mestom je za Dimitrija pomenilo ponoven stik s preteklostjo. Spregovorile so ceste, drevesa v parku, zaživel so že odmaknjeni dogodki, budil se je spomin na nekdanjo tovarišijo, oči so bile skoraj neprestano na preži in iskale znan obraz. Kakor nalašč, več dni zapored ni srečal nikogar od njih. Hodil je po ulicah, raztresen

in le na pol prisoten, nasproti pa so mu prihajali vedno znova samo tužci. Včasih si je dopovedoval, da so mu vsi ti neznanci vendarle domači, neločljivo vrasli v podobo kraja, njegova živa sestavina, ki bi mu zaradi tega morala biti draga; ko pa so se misli vrnile na Kras, se mu je zdelo, da bi se med tamkajšnjimi ljudmi počutil mnogo bolj domačega, da pravzaprav spada samo še mednje in nič več sem. Vse bolj in bolj se je v njem oglašal občutek, da se je znašel v ropotarnici, iz spominov je vela zatohlost in na vse stare stvari je legel prah, nič več ga ni veselilo, da bi se jih še dotikal. Prejšnja, odmaknjena doživetja so bila sicer še vedno njegova, toda z njimi ni bilo več kaj početi.

Če bi bil takoj po prihodu srečal kakega znanca, bi po enem tednu najbrž še ne bil tako zatrdno čutil, da ni več nikjer doma in da je tudi popolnoma brezbrizen do tega, kam ga bodo poslali. V njem ni bilo več tiste gotovosti, ki jo je opazoval pri drugih in s katero se je tudi sam nekoč gibal po mestnem tlaku. Roki sta se mu bili ukrivili v dva polkroga, ob katera so se mimoidoči kar naprej zadevali, in zibajočo hribovsko hojo je občutil kot neugodje, toda drugače ni več znal hoditi. Tako mu je minil tudi dopust, brez vsakega pomembnejšega doživetja, zunanjega kot notranjega. Tudi doma, v sobi, ki mu je ostala od nekdanjega stanovanja, kjer se je znašel iz oči v oči z nešteti podrobnostmi, ki so govorile o minulosti, je ostal hladen. Tu se je nekega dne tudi zavedel, da ima čaščenje umrlih svoje meje in da ne sme ovirati živih. Naj je njihova usoda še tako bedna, nikoli si ne bi smeli dovoliti, da bi bila povsem pod vplivom drugih in celo ne, da bi bila pod vplivom mrtvih; odgovornost zanjo je treba vzeti na svoja ramena, pa čeprav bi to bilo še tako iluzorno.

Močan notranji glas ga je silil, naj se posveti prihodnosti, naj vse svoje sile usmeri v cilj, ki bo njegovemu življenju načrtno pot in mu tudi dal svoj smisel. Vsi prejšnji sklepi in ugotovitve so se pokazali kot nezadostni, vsebovali so le pol resnice, njemu pa je bila potrebna cela. Poklic, ki ga je opravljal, ni bil več odvisen od nobene odločitve, v njem je bilo treba samo vztrajati. To pa je postajalo nezanimivo, zakaj trajanje in omejenost na določen prostor sta mu ugasila sijaj, s katerim je nekoč blestel v gimnazijčevi glavi. Razlogi višje narave, o katerih se mu je nekoč zdelo, da odločajo o vsem, so se razblinili. Prepričanje, da more en sam korak odločiti o vsem, se je izkazalo kot utvara. Zdaj je vedel, da se mora odločati vsak dan, neprestano. Pogumno je pokopal svoje prednike in prvo zagnanost naivne mladosti in tako stal pred — prihodnostjo. V njem se je, sicer še nejasno, oblikoval nekakšen pohlep po življenju. Nenadoma se je čutil že starega in neizživetega, vse bolj se je zavedal, da je svoje življenje dolžan

obrniti tako, da si v bodoče ne bo mogel nikoli več očitati nepremišljenosti, zanesenosti, skratka, da bi si ustvaril stanje zadovoljstva, ki ga noben nadaljnji dogodek ne bo mogel več omajati. Dneve brezdelja je skoraj vse posvetil iskanju, pri tem pa se ni mogel dokopati do nobenega konkretnega sklepa. Novica, da je premeščen h gradnji Tovarne železnih konstrukcij, ni vzbudila v njem najmanjše slutnje, da se bliža doživetjem, ki bodo v njem razvnela še malo znane in dotlej zatajewane strasti.

Srečanje s tovarno je bilo zanj zanimivo, celo razveselilo ga je. Halo, ki so jo nekoč gradili s prostovoljnim delom in ki se je vsem zdela tako impozantna, je komaj še prepoznal. Kot pritlikavec je čepela med kupi premoga in starega železa, vsa obkrožena od višjih, svetlejših, prostornejših in modernejših stavb, zasteklenih z deset tisoč kosi stekla, v katera se je lovilo prvo jutranje sonce. Iz dveh ali treh dvoran so že odmevali udarci kladiva in stiskalnic, brneli so rezkalni stroji in cela vrsta kisikovih varilnih aparatov je z belimi plameni žarila železje in mu dajala uporabno obliko. Ob vsem novem se je njihov prispevek zdel neznamen, kljub temu pa je čutil, da je tu domač, celo bolj domač kot v mestu. Tu je bil še vedno delček njega samega, nekdanje veselosti in zagrizenosti, časa, ki še ni bil obremenjen z bolečinami, ki pa je bolečine porodil in ki je bil zdaj enkrat za vselej mrtev. Ni se čudil uspehom, vsaka zanesenost mu je bila tuja, zakaj tudi cesta, ki jo je medtem gradil on, je bila nekaj velikega, a je vendar že tudi pozabljal nanjo.

Njegova naloga je bila, da z dodeljenimi delavci uredi tovarniško dvorišče, prehode med zgradbami in dovozno cesto, toda prve dni se ni bogve kaj posvečal delu. Privlačevala ga je notranjost tovarne s svojim skrivnostnim ropotom in šumom, mogočni stroji, katerih obrise je slutil za steklom, in ljudje ob njih. Da se ne bi spet vdajal svojim zablodam, se je hotel prepričati, če se oni morda razlikujejo od njega in od njegovih gradbenikov, morda je bila samota na Krasu kriva, da so ti postali takšni, kakršni so, hladni in zaprti vase, in da to njihovo stanje ni posledica normalnega razvoja vsakega človeka. Tukajšnji bi utegnili biti drugačni.

Njegova namera je propadla že pri prvih vratih. Surov, zadirčen glas mu je naznanil, naj skrbi za svoj posel in se ne vtika v tujega. Ni bil presenečen. Prav tako bi ravnal tudi on, če bi ga nadlegoval neznanec. Zdaj je mogel tovarno opazovati le še od zunaj in polagoma, ko se je vse bolj in bolj privajal nanjo, si je celo očital, da je v njem še vedno dosti stare sentimentalnosti, ki povsod išče idilo, ko pa je ne najde, se umika v razočaranje in v pretiravanje v slabem. Vse je

takšno, kot je, običajno, človeško, ne tako blesteče, kot je pričakovala njegova mladost, pa tudi ne tako temno, da bi moral vzdihovati. Osebni odnos do tovarne se je razblinjal in ga je kmalu zamenjala ravnodušnost. V njenem oklepu je bil močnejši in bolj sproščen.

Na znak sirene so hale onemele in izbruhnile reko ljudi, ki se je vlila proti izhodu. Hodili so mimo njega in on mimo njih, namenoma jih ni opazoval, da bi se jih navadil gledati tako brezbrizno kakor ulico. Stotine, tisoči... Pa vendar... Tu je nekoč bilo polje, njive. Sem so prihajali mladinci s pesmijo in z zastavami po šoli in celo zvečer, koliko jih je poznal in mnogi od njih so videli v svoji žrtvi pomembno dejanje. Sedaj je tu Tovarna železnih konstrukcij, tisočem daje kruh, oni pa prihajajo sem, opravljajo določene gibe, preračunane v dinarje... Še pred nekaj leti je bilo drugače, vsaj za nekatere... Kako se bo razvijala družba, ki ne gradi več na zanosu in na požrtvovalnosti brez nagrade? Vrline se plačujejo z denarjem, z različnimi vsotami denarja, merijo se neizmerljive vrednote... Se prepadi med ljudmi ne poglabljajo znova? Toda, kako drugače? Človek ni prida, samo jemal bi, od kod? Če si je on prihodnost predstavljal drugače, to še ne pomeni, da si jo je predstavljal prav... Nujnost terja... Bi on delal, če ga življenje ne bi prisililo?

Med zadnjimi odhajajočimi je iznenada pritegnila njegovo pozornost ženska postava, vitka, vsa v živih barvah in na vrtoglavo visokih petah, kakor da je ravnokar ušla iz modnega žurnala. Tudi njena hoja je bila vzneseno izzivajoča, skratka, vsa njena zunanost je bila za Dimitrija nekaj izjemnega, česar še ni bil videl. Vsega ga je zaposlila, in bolj ko se mu je bližala, bolj se mu je zdelo, da je v njenem obrazu, predvsem pa v njeni drži nekaj znanega. Ko se je nedaleč od njega ustavila, jo je povsem prepoznal in v zadregi zardel.

— Glej jo, glej, Rut! je izjecljal.

— Dimitrij! Kaj pa ti delaš tukaj?

Kljub veliki spremembi je v njenem glasu ostalo še mnogo prejšnjega. Nasmehnil se je, vendar je čutil, da vprašanje zadeva njegovo bistvo in da bo moral o njem še razmišljati. Že jo je hotel grobo zavrniti, kar bi bilo v soglasju z njegovim nekdanjim načinom, a se je zavedel, da ni več tisti, pa tudi na njej je bilo vse tako brezhibno lepo, da si je hotel podaljšati užitek. Rutin pogled se je sprehajal po njem in ga spravljaval v zadrego: čevlji stari in blatni, roke po kmečki navadi v žepu, neobrit, slabo počesan... Še vedno v zadregi ji je z nekaj besedami pojasnil svoj položaj. To jo je očitno razveselilo, a ni imela dovolj časa, da bi ga poslušala do kraja. Prekinila ga je sredi stavka:

— Vsaj na zraku si, mislila sem, da si v zaporu, kot je vsa tvoja družina. Ah, kakšni ste bili, sami sveti Alojziji, kaj imate zdaj od tega? Veš..., saj se bova še videla, mož me čaka, v računovodstvu delam...

Njen brezskrbno žaljivi glas je še dolgo odmeval nad prazno, razrito in blatno cesto. Tudi potem še, ko ji je visok, vojaško eleganten kapetan odprl vrata črnega mercedesa in je za njima ostalo samo še nekaj razblinjajočih se oblačkov modrikastega dima.

Vse je bilo v stilu in ne brez dobre mere izbranega okusa. Samo slepec ni mogel že zdavnaj opaziti, da se bo Rut prelevila v pravcato damo, v popolno nasprotje tistega, kar je bilo ideal njemu in njegovim tovarišem. S posmehljivim priznanjem je zrl za njo: Rut je brez dvoma zgrabila življenje s prave strani. Dokazi njene uspešnosti so otipljivi. Morda pa pri vsej stvari ne gre za nič višjega ali pomembnejšega, temveč samo za sposobnost, znajti se, za tisto elementarno bistrost, ki živalim pove, kje je bolja paša. Z razumom pač niso vsi smrtniki enako obdarjeni. Samo... ali ima ta ženska pravico, da se mu roga? Spet nesmisel, naivnost. Ljudje ne moralizirajo, temveč živijo, pravico in svobodo si jemljejo... Kaj vse bo še prinesel napredek. Navsezadnje se bodo vsi vozili v mercedesih in vsi nosili lepe obleke. Da, navsezadnje. Nekateri pač morajo ostati malo zadaj. Je njim zastavljeno vprašanje, če se je splačalo...? Premalo so razmišljali o prihodnosti in za njo morda še premalo storili. Kaj so pravzaprav hoteli? Vse skupaj so bile le neke motne, samo na pol izoblikovane predstave, sestavljene iz sanj in superlativov. Stvarnost pa hodi svoja pota in še jih bo... Nekatero preobrazbo nastanejo v skoku. Njegovi tovariši, nekoč najboljši, zdaj za zapahi. Le naključje je hotelo, da ni tudi on z njimi. Ena sama Andrejeva beseda bi bila zadostovala in zdaj ne bi bil več tu, ne bi bil gradil ceste na Krasu, bil bi izmeček družbe, v bistvu pa nič drugačen kot sedaj. Treba bo odpreti oči in pogledati okoli sebe...

Delo pri urejanju cestišča se je seveda nemoteno razvijalo. V službenih odnosih se Dimitrij skoraj ni razlikoval od Hrasta. Pri njegovih delavcih ga je v bistvu zanimalo samo to, kako izpolnjujejo norme. Razgovorov z njimi se je izogibal. Med delovnim časom je navadno stal nekoliko proč od njih, jih opazoval in s svinčnikom vrtal po beležnici. S takšnim ravnanjem si je zagotovil potrebno disciplino. Na sestankih in konferencah je, enako kakor drugi, govoril s povzdignjenim in s spremenjenim glasom in delavci so mu pritrdjevali kakor njim. Bil je sestavni del podjetja in nič več samo njegov slučajni člen. Njegova beseda je zvenela tehtno in upoštevali so jo, sam pa ni imel več nobe-

nega odnosa do nje. Njegovo resnično in nepretrgano zanimanje je veljalo lastnim problemom. Tem pa nikakor ni mogel na kraj.

Končno je nekega dne v tramvaju srečal Edija. Neznansko se ga je razveselil (čeprav mu tega ni pokazal), saj je bil to zanesljiv vir za novice o nekdanjih tovariših. Edijeva zunanost ga je sicer osupnila, ni se bilo mogoče znebiti vtisa, da sledi Rutinim stopinjam, zato ga je še bolj zanimalo, če se je tudi drugače spremenil. Ni mu ušlo, da je Edo nekako nestrpen, saj so njegove oči neprestano begale okrog, in da bi se mu rad čimprej izmaknil. Na vprašanja je odgovarjal kratko, odsekano, kot bi hotel poudariti molk v presledkih. Dimitrij je čutil, da se izmika bistvu. S trmasto doslednostjo ga je končno le pripravil do zgovornosti. Povedal je, da je zaprt samo še Andrej, vsi drugi pa so že zdavnaj na svobodi.

— Nobenih stikov nimam z njimi, enostavno me ne zanimajo več, je zaključil in Dimitriju je bilo jasno, da je zanj predmet izčrpan. Narejeno pretirano se je začudil:

— Kako to?

— Obračunal sem z našimi bedarijami. Ne bom si uničeval življenja zaradi prazne utvare. Prostost cenim nad vse...

— Nekoč si bil drugačnega mnenja, hotel si nadaljevati revolucijo, je planilo iz Dimitrija kot odmev, ki ga ni mogoče preglasiti, čeprav se je zavedal, da o vsem tistem nima smisla razpravljati, še najmanj pa v tramvaju. Vedel je, da skozi njega govori njegov prejšnji jaz, ki ga sedanji ne podpira.

— Nesmisel, revolucija je izvedena, ga je zavrnil Edo. — Saj ti je znano, proti vetru ne gre... Razprostri roke, nastavi hrbet, sapica te bo sama potiskala dalje...

Za Dimitrija je bil to samo še cinizem, pokvarjenost. Zaničljivo je povprašal:

— To je zdaj tvoj cilj?

— Po pravici rečeno, da. Kot bi čutil posmeh v Dimitrijevem glasu, je zresnjeno nadaljeval: — Posel, ki čaka porevolucijske generacije, je bolj ali manj vsakdanji. Žrtve niso same sebi namen, služijo koristnim ciljem. Zdaj že lahko uživamo, treba se je znajti, splavati čim višje. Pred kratkim sem obiskal tovariša, s katerim sem bil povezan že med vojno. Pokazal mi je svoj stol in rekel: Poglej, na njem sedim jaz in v tej pisarni ni nobenega več. Jaz ti svojega ne odstopim, pribori si ga.

— Daleč si prišel. Izgubil si merila. Revolucije ni nikoli konec... Besede so bile izrečene in Dimitrij se jim ni mogel več odreči, čeprav je čutil, da se je pre naglil.

— Nasprotno, ravnam se po zahtevah družbe. Ali ni to najvišji cilj?

— Po moralni plati...

— Ali boš moralen ali družbi zvest in uspešen. Tisto moralno ni več moralno. Ti si lahko že amoralen... Kje si bil ves ta čas, da si tako zaostal za razvojem?

— Gradimo, prej na Krasu, zdaj tu... Dimitrijeva trdnost se je zamajala. Morda se je res vse tako naglo spremenilo, da on niti ni utegnil opaziti... Lahko je ostal zadaj ali pa še nikoli ni razumel, za kaj gre. Nagnil se je čisto blizu k Ediju in poltiho vprašal: — Oprosti, včasih je naša organizacija drugače... Si še član?

— Jasno, nič manj vnet kot nekdanj. In ti?

— Jaz tudi.

— Eh, eh, ves si še stari. Poznam te, mislil si pošteno, bil si požrtovalen, samo... Po kratkem premisleku je nadaljeval: — Preveč ostri ste bili, nekako zadržani, ne najdem pravega izraza, skratka sektaši, nekakšni ultra levičarji. Otroške bolezni so sicer nujne, če pa le predolgo bolehaš za njimi, okrniš... Svet pa je širok, prostoren, poln možnosti... Se spomniš gospoda Rastignaca iz Balzacovega romana Oče Goriot? Zamaknjen je stal nad Parizom in si rekel: Zdaj se bova spoprijela midva! Enako je pri nas: Vse ti je na razpolago, zgrabi, uveljavi se. Vsi smo za socializem, za napredek...

— Če se ne motim, pravi Balzac na istem mestu, da je Rastignac s temi besedami napovedal boj stari družbi...

— Ne, ne. Ali pa. Samo zagrozil ji je, da se bo prebil do njenega vrha. Skratka, pripravljal se je, da prevzame pomembno družbeno funkcijo. To pa je v interesu družbe. Komu naj bi še grozil?

— Saj se ne bova sporazumela, vsak svoj jezik govoriva... Res, vsa stara Dimitrijeva vprašanja so ostala nepojasnjena. Spet so se oglasili na pol pozabljeni problemi in začeli kljuvati po njegovi zavesti. Edo ga je samo vznemiril in Dimitrij je čutil, da bo potreboval precej časa, preden bo vse, kar je slišal, spet spravil v sklad s samim seboj. Nenadoma mu je misel preskočila: — Še nekaj, morda slučajno kdaj vidiš Dunjo?

— Seveda, poročila se je, baje z neko višjo živino, dela pa v Tovarni železnih konstrukcij...

Spet je ostal sam na cesti, v mislih še vedno z Edijem. Kdo od njiju dveh se je izmaličil? Oba ali samo on, Dimitrij? Ali Edo in Rut predstavljata tisti napredek, o katerem niso še nikoli govorili, a je tu, zanikati ga ni mogoče, čeprav ga ni opazil že prej? Nedvomno se je nekaj spremenilo, tudi v mišljenju ljudi, ali pa je bil on slep od vsega

začetka? Morda so vse to samo stranski pojavi, nevažni in brez vpliva na splošno smer razvoja? Morda tudi ne. Koga povprašati, s kom se pogovoriti? Vsakdo bi samo omalovažujoče zamahnil z roko, češ da se z mlini na veter ne gre boriti in da je bolje lotiti se česa konkretnega. Konkretno pa je bilo samo njegovo delo in probleme, ki so se pojavljali tam, je obvladal. Za pravi ustvarjalni polet pa je potreboval tudi notranjo gotovost, mir. To pa je zaman iskal.

Naslednjega dne navsezgodaj je že stal pred Dunjo, na njenem delovnem mestu, v pisarni personalnega oddelka. Na videz je bila še vedno dekletce sedemnajstih let, le nekoliko bolj umirjena kot nekoč, a ko je spregovorila, tudi njen glas ni bil več stari. Izdajal je zrelejšo žensko. Privzela si je bila nekatere moške navade, kadila je in dosti preklinjala. Na Dimitrija je napravila vtis, da ve, kaj dela in kaj hoče, in pred njo se je čutil prav nebogljenega, saj mu je vsega tega manjkalo. Povedala je, da ima dva otroka in dosti dela, moža in vse ostalo si je moral misliti. O sebi ni rekla ničesar, a tudi ni pričakoval. Vse je bilo kot nekda. Novica, da je mati, bi ga bila za hip skoraj zmedla, nekajkrat ji je moral izmakniti pogled, toda pri njej je bilo vse tako naravno, da ga že nekaj trenutkov kasneje ni več vznemirjalo. Kmalu ga je zapletla v živahen klepet. Igraje ga je vodila preko vseh aktualnih političnih dogodkov, zunanjih in notranjih. Pred njim se je odpiral nov svet. V čudovitem redu in v razvoju, ves blizu njegovim intimnim hotenjem. Vsak trenutek v njeni bližini je občutil kot blagodat. Nikakršnih izbruhov in nobenih bolečih presenečenj. Radost je zaigrala v njem. Polagoma je pogovor speljal na stare dni in na sošolce. Mimo te ovire ni mogel.

— Naša zmota je bila razumljiva, ga je pomirila Dunja. — Navezani smo bili na Sovjetsko zvezo, pa smo nekritično sprejeli njeno odločitev. Nihče nam je ni zameril, saj smo bili še tako mladi... Kdor je bil zapleten v organizacijo, so ga priprli. Fantje so hitro spoznali svojo zmoto, le Andrej je trmast, užaljeno trmast. Posledice mora pripisati sebi. So ljudje, ki hočejo biti na vsak način mučeniki.

Rad ji je pritrdil in ne bi bilo treba več dosti, da bi ji bil tudi priznal, da je sam eden od tistih, ki se morajo mučiti, najbrž samo zaradi sebe.

V tem enostavnem pisarniškem prostoru, ki se je Dimitriju takoj prikupil, so izgubili svojo ost vsi problemi, ki so ga mučili zadnja leta. Prav tu pa so se spočeli tudi novi.

(Se bo nadaljevalo.)

V temni veži
sem jo skušala spet prižgati;
toda moje roke
so bile premrle
in mokre od solz.
Ni se prižgala.
Nikoli več se ne bo.

Pod plaščem nosim
ugaslo svetilko.

T J A I N N A Z A J

V l a d i m i r K a v č i č

(Nadaljevanje.)

8.

Dane Bratoš-Niko je prehodil razvojno pot marsikaterega svojega sodobnika, vendar se je od mnogih razlikoval tudi po tem, da ni spreobračal dejstev, ki so se nanašala na njegovo osebo. Čut za osebno poštenje mu je branil, da v anketni list ni nikoli zapisal, da je bil njegov oče vaški proletarec, kar je morda celo bil, kljub temu, da je bil cerkovnik in se mu ob bogati mizi trškega dekana ni godilo ravno najslabše, pa tudi ne toliko dobro, da bi bil s svojim položajem lahko zadovoljen. Zvonil je, pomagal gospodom pri beri, žena in številni otroci pa so hodili v cerkev, nič manj in nič več kot kateri koli drugi tržan. Povsem razumljivo je bilo, da je bila njihova verska gorečnost nekoliko pod povprečjem, kar se pogosto zgodi pri tistih, ki so že po svojem položaju bližji najvišjemu dostojanstvu in z njim tako rekoč v vsakdanjih odnosih. Prav zaradi tega so tudi bolje poznali njegove dobre in slabe lastnosti in so vedeli, kaj od njega lahko pričakujejo.

Dane Bratoš-Niko tudi ni nikoli trdil, da je bil komunist že od vsega začetka. Niti simpatizer komunizma ni bil. V letih pred vojno je celo redkokdaj slišal to besedo, pa še tedaj je bila izgovorjena s takšnim sovraštvom in zaničevanjem, kot so se spominjali velikega razbojnika in nasilnika, ki je tedaj še strašil po deželi in je vsem odleglo, ko se je končno le znašel za zapahi. V trgu so vse življenje

trdno držali v rokah gospod dekan in cela vrsta njemu podrejenih božjih služabnikov. Tam ni mogel zaživeti niti Sokol, politično in versko enotnost je kalila le peščica nacionalistov, ki so zaradi svojih črnih orjunaških uniform in pohoda na Trbovlje zapustili globok vtis v svoji okolici, a še ti so dvakrat na leto poklekli pred bogom in niso nikoli predstavljali resnega nasprotnika, zdelo se je, da živijo le zato, da klerikalni voditelji ob njih lahko brusijo svoje politične sablje.

Dane Bratoš-Niko je tik pred vojno pripadal organizaciji Slovenskih fantov, vendar ga ta vez ni nikoli posebno utesnjevala. Vsi bratje so šli isto pot. Komaj so začeli hoditi v šolo, že so se znašli tudi v telovadnici, bili so člani različnih organizacij, dokler se niso poženili. Od tedaj naprej so hodili samo še v cerkev. V Prosvetnem domu so se zbirali predvsem mladi ljudje in življenje je na njih pritiskalo tako močno, da so si morali pogosto zastavljati vprašanje, kako bi večni red stvari spremenili, da bi bolj ustrezal njihovim potrebam. Idej je bilo dosti, nezadovoljstva še več, toda izhoda nobenega. Daneta Bratoša je predvsem zanimalo resnično življenje. Začarani krog, v katerem se je vrtela revščina, je bilo njegovo osebno vprašanje, zato je pogosto razpravljal o njem. Med vrstniki je veljal za razgledanega in njegova beseda ni bila brez vpliva.

Vojna je njihovemu negodovanju kmalu pokazala smer. V začetku so sicer še omahovali, toda čas je zahteval odločitve. Dane Bratoš in še mnogi drugi so se pridružili partizanom. Njegov vzpon je bil nagel. Kdor ga je poznal, je moral ceniti njegovo požrtvovalnost, tovariško nesebičnost in nevsiljivo vedrino, s katero je prenašal vse težave. Razen tega je bil bister, sprejemljiv za vse novo, znal je ravnati z ljudmi in starih predsodkov se je otesel hitreje kot drugi. Preizkušnje, ki jih je prestal, so bile trde, zlomile so njegovo zdravje, niso pa mogle zlomiti njegove volje. Bil je kurir, borec jurišnega bataljona, sekretar SKOJ-a od čete do brigade in po vojni se je znašel pri okrajnem političnem vodstvu.

Kljub svojemu hitremu napredovanju je še vedno spadal med ljudi, ki od svojega dela niso imeli kakšnih posebnih osebnih koristi, niti jih niso pričakovali. S petimi tovariši je stanoval v rekvirirani redovniški celici, v prostoru skoraj brez svetlobe in kjer so bila preprosta ležišča edino pohoistvo. Obleko so obešali na vrvico, napeto iz kota v kot in svoje partizanske škornje so nosili, dokler niso prsti pogledali iz njih. To so bili še časi podaljšanega partizanstva, ko je bilo vse še samo začasno, le vera, da prihajajo boljši časi in da je njihova dejavnost potrebna, je bila stalna.

Dane Bratoš-Niko je po vojni prepotoval deželo po dolgem in počez, na vseh vrstah prometnih sredstev in brez njih, organiziral je mladino in starejše, pomagal pri odkupih, od sena do kokoši, in on sam je bil prepričan, da je pri svojem delu uspešen. Pozneje se je izkazalo, da njegova okolica tega mnenja ni z njim vedno delila. Vse bolj in bolj so ga začeli opozarjati na nekakšno bolezen, za katero se je izkazalo, da je živčnega izvora, posledica vojnih let. Sam se je sprva ni niti zavedal, toda drugi so ji pripisovali posledice, do katerih ni mogel ostati ravnodušen. Sicer se je pojavljala bolj poredko, a njeni napadi so vselej za nekaj dni okrnili njegovo delovno sposobnost. Tedaj se je znašel v stanju globoke apatije, ki so jo prekinjali občutki nenavadne tesnobe in razdvojenosti. Zdelo se mu je, da ni tisto, kar v njem vidijo drugi, da precenjujejo ali podcenjujejo njegove zmožnosti. V takšnih trenutkih se je spremenil tudi njegov življenjski ritem. Kretnje so mu bile počasne in okorne, stvarnost pa je bila naenkrat videti siva in žalostna. Misli, ki ga je obsedla, se ni mogel znebiti, kljub njeni nenavadnosti jo je spremljal močan občutek realnosti. Pozneje, ko je bila preizkušnja že mimo, se je zavedal absurdnosti svojega boleznega stanja in kljub prizadevanju, da bi naslednji napad pričakal z jasnimi mislimi ter vse utvare že v naprej razgalil pred samim seboj, ni bilo pravega uspeha. V težkih trenutkih se ni mogel obvladati in največ, kar je mogel storiti, je bilo to, da je svoje resnično razpoloženje čimbolj skrival. Pri vsem so bile pravzaprav najhujše čisto telesne muke, ki so ga spremljale in njegovemu obrazu vtisnile neizbrisno sled.

Njegova bolezen je bila preveč nenavadna, da bi jo bili mogli razumeti, pač pa so kmalu odkrili njene posledice, ki so jih preprosto pripisali pomanjkljivostim njegovega značaja. Navsezadnje niti ni bila več skrivnost, da je tovariš Niko preveč popustljiv, prepočasen in da težko postavi besedo na primerno mesto. Sicer so njegove lastnosti revolucionarja še vedno spoštovali in cenili, toda potrebe po aktivističnih kadrih so se zmanjševale, tovariši so odhajali na odgovornejša mesta. V mračni samostanski celici sta končno ostala samo še dva. Niko je obsedel na okraju. Trdili so, da je to zanj manj naporno, dejansko pa so se zmanjšale samo razdalje, na katerih je deloval. Še vedno je organiziral, organiziral od zore do mraka in navadno še pozno v noč, zlasti mladino, in niti na kraj pameti mu ni prišlo, da bi bil užaljen zaradi svojega položaja, saj ni nikoli meril više, kot je bil.

Pri svojem delu se je srečal z neštetimi mladimi ljudmi, s fanti in z dekleti. Še vedno dosledno zvest in hvaležen organizaciji, ki ga je dvignila, kmečkega fanta in brez šol, je tudi v svojih odnosih z

okolico vse presojal z njenega stališča in temu stališču podredil vso svojo individualnost. Zaradi stalne notranje zaposlenosti za dekleta ni našel časa. Zanj so seveda obstajala, toda kadar so se oči mimogrede le ustavile na kateri, si je takoj zapovedal, da je to pesem prihodnosti in ne sedanjosti.

Dunja ga je opazila, ko je bila še v sedmem razredu gimnazije. V njenem življenju se je pojavil kot prvi dosegljivi moški, ki ga ni že na prvi pogled razvrednotila. Nekaj let starejši od nje, simpatične zunanosti, bivši partizan, s političnim položajem, ki je obetal kariero, a je bil že tudi sam po sebi zadosti visok. Nje ni, kakor druga dekleta, obvladovala čustvenost in njena sanjarjenja so bila bližja načrtom kot fantaziji. Mati jo je vzgajala v praktičnosti (oče je že zgodaj umrl), kar je bilo razumljivo, saj jima življenje ni bilo ravno naklonjeno. Tako se je obema, materi in hčeri, že zelo zgodaj zastavilo vprašanje, kam naj se Dunja obrne po maturi, saj na univerzo ni mogla upati. Vojna je takšne skrbi odložila, ne pa rešila. Z osvobodilnim gibanjem sta sodelovali obe. Dunja se je s pogumom in s preudarnostjo uveljavila celo med fanti. Moška zgovornost, vsa usmerjena vase in vedno na robu hvalisavosti, se je upirala njenemu realnemu, praktičnemu pogledu. Vedela je, da jih prekaša in z lahkoto jim je to tudi dokazala. Pri svojih skojevskih podvigih ni poznala strahu, mnogo je tvegala in vedno uspela, toda vse naloge so bile za njene sposobnosti premajhne. Zato se je pozimi štiriinštiridesetega leta na lastno pest prebila skozi žico in se hotela pridružiti partizanom. Ko so jo ti našli, že povsem onemoglo in na pol zmrznjeno v visokem snegu, so ji prijazno nasvetovali, naj se vrne k materi, ker še ni zadosti zrasla. Tega udarca njen ponos ni nikoli popolnoma prebolel in ga je le redkim zaupala. Neizpolnjena ni ostala samo vroča želja po borbi, temveč je propadla tudi možnost za večjo politično afirmacijo, saj je bilo tedaj že popolnoma jasno, kdo bo zmagovalec. Osvoboditev jo je našla v isti vrsti s številno skojevsko družino, kateri je bila enaka le zato, ker ji je nesrečno naključje preprečilo, da bi jo nadkrilila. Spoštovati je ni mogla, omalovaževati pa tudi ne, ker bi jo sicer proglasili za oportunisto in karierista ter jo enostavno izključili iz svojih vrst.

Pri vsej številni tovarišiji ni imela nikogar, da bi se naslonila nanj in bi ji lahko koristil. Odklanjala je sošolke, ki so odkrito priznavale, da je njihov edini cilj možitev. Sovražila je domiselnosti in sposobnosti, ki so jih kazale v tej smeri. En sam namig o moškem jo je lahko spravil v negotovost in jezilo jo je, da bi druga dekleta utegnili biti na tem področju sposobnejša, bolj podjetna. Telesa je bila sorazmernega, a še vedno šibkega, in se nanj ni zanašala. Za njo poroka ni

bila cilj. Vedela je, da se bo kljub deklarirani enakopravnosti v življenju teže uveljavila in pri tem je bila potrebna opora. Primeren mož bi bil vsestransko dobrodošel, doma, na cesti in v družbi.

Dane Bratoš-Niko je po njenih ocenah imel lastnosti dobrega zakonskega kandidata. Seveda je bila odločilnega pomena že sama njegova zunanost, način govorjenja, ki ji je razkrival zrelost in umirjenost, in pa nekakšna dobrohotnost, ki je bila kot senca zvezana z vso njegovo osebnostjo. Brez tega sploh ne bi bil vzbudil njene pozornosti. Ko je k osebnim dodala še kvalitete političnega značaja, pa ji je bil Niko že tako odmaknjen, pot do njega tako dolga in upanje na odločilno srečanje skoraj že utvara. Tedaj se ji je porodil načrt, ki ni bil več samo želja.

Da bi vzbudila njegovo pozornost, je uporabila njegovo lastno orožje, organizacijo, sestanek, debato. Nato se je prilepila nanj, tudi z organizacijskimi vprašanji. Niko je v njej odkril bistrega sobesednika in ji nalagal vse bolj odgovorne naloge. To ji je omogočilo, da je ostala v njegovi bližini. Šele nazadnje je dodala čisto banalna sredstva: poglede, kretnje, besede. Nikovi načelni pomiselki o ljubezni so naglo plahneli, ko je pred seboj odkril ljubko in pametno dekle, ki je hrepenelo po njegovi naklonjenosti.

Tako se je zgodilo, da je isto leto k opravljeni maturi dodala še nekaj uspehov. Nastopila je službo v Tovarni železnih konstrukcij, kjer so ji kot zaupni osebi dodali mesto, ki sicer njeni mladosti ne bi pripadalo. Zanosila je in potem je bilo tudi samoumevno, da se je poročila. Vse to se je dogajalo v času, ko so se bili njeni bivši sošolci spoprijeli s resolucijo in tudi podlegli njenemu vplivu. Njihov padec je bil zanj samo še en dokaz več, da so politično, pa tudi sicer nezreli.

Poročnega slavlja so se udeležili mnogi Nikovi partizanski tovariši in darila, ki so jih prinesli, so Dunjo potrdila v veri, da je končno le sprejeta v krog ljudi, katerim je že zdavnaj pripadala. To ji je še posebej zagotavljala v rdeče usnje vezana Zgodovina VKP (b) — kratki kurz, tiskana v Moskvi, in popolnoma nov revolver tipa Walter, odvzet ubitemu esesovskemu oficirju, pripadniku divizije Prinz Evgen, v Solčavi, še preden je von Lehrova armada položila orožje. Zgodovina VKP (b) je že izgubljala na pomenu in ga je končno tudi izgubila, toda svetost Moskve je bila tedaj v njihovi zavesti še neokrnjena, čeprav se je že majala. Walterjeve vloge neusmiljeni čas ni popolnoma razvrednotil, njegova usoda pa ni bila dosti manj prozaična. Nekaj let je ležal zaklenjen v predalu, med drugimi družinskimi relikvijami, pozneje pa je postal celo varuh zakonske zvestobe in nedotakljivosti družine.

Poroki je sledilo tako divje in neugnano veselje, da bi ga bila Dunja gotovo označila za barbarsko, če ne bi potrjevalo njenega vstopa v nov svet. Prazne in razbite steklenice so zjutraj ležale po vseh kotih in celo okoli hiše. Z Nikom sta stanovanje čistila ves dan, a povsem prejšnjega izgleda ni dobilo nikoli več. Njun medeni teden se je začel v znamenju razdejanja in bil je samo eden, kajti takoj za tem je Niko že moral po službeni dolžnosti v Bosno. V tako kratkem času ni mogla zaživeti niti prava radost niti se ni še poleglo prvo začudenje nad skupnim življenjem. Bosna je čakala, Bosna je terjala ljudi. Ob slovesu sta jokala oba. Zakaj, tedaj še ni bilo mogoče vedeti. Morda zaradi ljubezni, zanje niso potrebni razlogi.

Niko je ostal v Bosni več kot dve leti. Domov se je vračal redko in še tedaj le za kratek čas. Prihajal je shujšan, da ga je Dunja komaj prepoznala, utrujen in z odsotnim pogledom. Naspal se je, najedel, jo nekajkrat bežno objel in znova odšel. Ponoči se je kakor vzmet premetaval po postelji, kričal, mlatil z rokami okoli sebe in škrtal z zobmi, jurišal, agitiral in spremljal raporte mladinskih delovnih brigad. V teh grozljivih scenah, ki jim je Dunja prisluškovala s široko odprtimi in začudenimi očmi, je bilo zanjo nekaj mračnega in obenem veličastnega. Nad vse jo je dvigala zavest, da deli posteljo z revolucionarjem, kateremu se je težki pečat časa vtisnil tako globoko v dušo, in neredko ji je bilo žal, da sama nima takšnih doživetij, kajti le tedaj bi mu bila popolnoma enaka. Potem so pa spet prišli trenutki, ko je njena prebujena čustvenost terjala od moža čisto vsakdanjih nežnosti in ljubkovanj, ki ji jih on, zaradi utrujenosti in živčne prenapetosti, ni mogel nuditi v zadostni meri. Vedno je ostala nekako nepotešena, čeprav je bil Niko ob njej srečen in čeprav ji je bil za njeno ljubezen hvaležen. Odhajal je žalosten, v njej pa se je po takšnih kratkih snidenjih vedno mešal ponos z razočaranjem. Imela je pomembnega moža, a ga vendar ni imela. Vselej je od njega več pričakovala, kot je dobila.

Na zunaj njene, še rahle razdvojenosti ni bilo moč opaziti. Ob slovesu je bila enako ganjena kot on in njena pisma so bila njegovim enakovreden odgovor. Nikova odsotnost, njena zaposlenost s samo seboj in pričakovanje otroka, vse to je zabrisalo vsako senco medsebojnih nesoglasij, toda popolnega zadovoljstva ni nikoli občutila. Imela je službo, hrano je prejemale v posebnem magazinu, toda nekaj ji je vendarle manjkalo. Kaj, si niti sama še ni znala odgovoriti. Slutnja, ki se je vzbujala v njej, je bila še nejasna. Dostikrat si je zagotavljala, da je občuteni nemir samo posledica njene nosečnosti in želja po Nikovi bližini.

Niko je utegnil priti na obisk le toliko, da je videl hčerko, a dejstvo, da je postal oče, ga je skoraj pootročilo. Ure in ure je lahko strmел v cmeravi, brezizrazni obrazek in se pogovarjal z otrokom, čeprav je ta imel šele nekaj tednov in je njegovo edino zanimanje veljalo hrani. Tudi okoli Dunje se je vrtel z nepričakovano ljubeznivostjo in ji izkazoval pozornosti, ki so se ji zdele že kar pretirane.

Skrbi z otrokom in nato zopet služba so zahtevale vse njene moči in jo popolnoma vklenile v vsakdanjost. Nikoli ni bila v dvomu, ali naj da prednost domu ali pisarni, z lahkoto se je odločala za slednjo. Tam se je nekaj dogajalo, pred njenimi očmi je rasel gigant petletke, bila je kot obsedena z graditeljskim zanosom. Iz tovarniškega plavža so že pritekale prve tone surovega železa, ki jih je bilo treba podese-toriti, postoteriti. Njena volja in njena dejavnost sta pomagali premi-kati vzvode zapletenega mehanizma, doma v kuhinji in pralnici pa je bila enaka vsem drugim ženam, katerih življenjsko obzorje ni segalo preko hišnega praga.

Vdajala se je upanju, da je čas na njeni strani. Otrok bo zrasel in jo osvobodil. Del skrbi zanj bo prevzela mati in ona se bo lahko vsa posvetila Tovarni železnih konstrukcij, tedaj ji bosta tudi hčerka in mož v večje veselje. Zaradi dojenja je morala opustiti delo v množičnih organizacijah, moževa pisma in obiski pa so postajali vse bolj pogosti. Nekoč, ko ji je razodel, da že težko pričakuje trenutek, ko ga bodo toliko osvobodili dela, da bo imel več časa za družino, ga je njen začuden pogled presenetil in tudi zbolel. Ker z njim ni imel kaj početi, ga je sicer kmalu pozabil in spregledal, da z razkazovanjem svojih očetovskih čustev izgublja na ugledu. Dunja nikakor ni mogla razumeti, da v njem ni pravih stremljen po napredovanju.

V tem času je tudi drugič zanosila, kar pa je ni niti najmanj vzradostilo. Nasprotno, novi otrok se je postavil na pot njenim načrtom in njihova izpolnitev se je spet odmaknila za nekaj let. Poskušala je prepričati Nika, da bi bil drugi porod škodljiv njenemu zdravju, toda zdravnik, h kateremu sta se obrnila za nasvet, jo je postavil na laž. Pred Nika je vrgla zadnjo karto: Izrazila je dvom, da bi pri dveh otrokih še mogla v službo, a ta pomislek je njega samo razveselil, naravnost želel jo je imeti doma.

S težavo je prikrila jezo, ki jo je popadla. Čeprav se je obvladala, se popolnoma pretvarjati ni mogla. Zdaj je vedela, da nima nobenega zaveznika več. V njune medsebojne odnose je kanilo nekaj hladnih kapelj. Niko jo je imel preveč rad, da bi bil mogel opaziti spremembo, saj so bili njeni zunanji znaki povsem neznatni, ona pa jo je skrbno

negovala in pogosto z grenkobo v srcu razmišljala, od kod so se mogli v Nika pritihotapiti predsodki, del premagane preteklosti, da hoče iz svoje žene napraviti gospodinjo. Trdno je sklenila, da se ji kaj takega ne sme nikoli več pripetiti.

Dane Bratoš-Niko pa je bil še naprej srečen mož in oče. Dokler...

9

Za Rut je bil večer že neznansko dolg in utrudljiv, a pri moških še nič ni kazalo, da mislijo prekiniti s popivanjem. Sedela je bleda, s prekrizanimi rokami v naročju, negibna, brez besed, in zastrta barska svetloba, ki se je nikakor ni mogla privaditi, ji je grebla po očeh, da so jih od časa do časa zalile solze.

Nemir zadnjih dni se v nasprotju z njenimi pričakovanji ni stopnjeval, temveč se je neopazno sprevrgel v brezčutno otopelost. Zdaj je bila tu, ob strani svojega moža, s katerim še ni bila poročena niti celih dvanajst ur in vse se ji je zdelo tako običajno, navadno, nezanimivo. Ob enajstih so bili zapustili poročni urad, obiskali nekaj boljših lokalov v mestu in preden so sedli v avto, da bi se pripeljali tu sem, k jezeru, kjer naj bi v primerno poudarjenem okolju proslavljanje združitve doseglo svoj največji sijaj, se je bilo že znočilo. Povsod so pili, mnogo pili in to različne vrste pijač. Kapetan Stepančič, zanjo samo še Mirko, si ga ni privoščil nič manj kot njegovi trije prijatelji. Tudi ona je pila, za korajžo, za boljše razpoloženje, a čeprav niti tretji del tistega ne, kar so vase zlili moški, je omagala, ko se njim še oddahniti ni bilo treba.

Vožnjo je prebila v popolni odmaknjenosti od zunanjega sveta in v neprestani pripravljenosti, da jo bo zdaj zdaj obšla slabost ali se bo celo potopila v nezavest. V baru se njeno stanje ni dosti spremenilo. Razgovor je ni zanimal. Vedela je, da se spet pogovarjajo o borbah in drugih skupnih doživetjih, ki so bila nji popolnoma tuja, in le kdaj pa kdaj se je narejeno pridružila smehu, ki naj bi ga bile vzbudile njihove šale, za njo popolnoma brez čara, pri njih pa vzrok za neznanski krohot. Res se je Mirko smejal manj kot drugi in mu je to štel v dobro. Sicer pa so bili zanjo vsi štirje enako malo privlačni in ni bilo nobenega posebnega razloga, da se ni bila poročila s Pavlovičem ali Končanom, temveč ravno z Mirkom. Da se je to zgodilo, je bila povsem njegova zasluga. Dovolj si je prizadeval, da jo je osvojil, in od drugih se je razlikoval še po tem, da jo je on edini hotel za ženo, vsi drugi pa bi se bili z njo radi le zabavali.

Mirko ji s svojo resnostjo še pred nekaj meseci ni pomenil niti toliko kot kateri koli drugi udvorljivec. Čeprav ga je poznala že celo leto (predstavili so ji ga na nekem plesu kmalu po maturi), ni nikoli niti pomislila, da bi kdaj utegnila biti njegova žena. Tedaj se je »načelno« še izogibala vseh stikov z oficirji, odbijala jo je njihova groba in asketska zunanost, njihov svet je bil zanjo preveč resen in strog, odmaknjen od življenjskih radosti in užitkov, ki so bili za njo edini vredni človeški smoter. Kmalu je svoje mnenje spremenila, saj je spoznala, da so oficirji le v enake obleke preblečeni moški in zaradi posebnega načina življenja pripravljeni svoj prosti čas preživeti še bolj intenzivno od drugih. Ta njihova lastnost pa je mogla biti njej samo všeč. Seveda niso bili vsi enaki in Mirko je bil med njimi bolj ali manj izjema. On je bil kar preveč miren, a ne samozavesten, bil je razumen in zrel, a ne na način, da bi druge prekašal, bil je vztrajen in njegova zvestoba ni bila nadležna, puščala jo je neprizadeto. Niti po zunanosti ni bil njen tip in kadar koli ga je videla, se ni mogla znebiti vtisa, da bo prekmalu ostarel. V družbi mu ni dajala nikakršne prednosti, morda se mu je včasih celo izognila, toda popolnoma odbiti ga ni znala niti mogla. Grobosti si do njega ni mogla dovoliti, ker ji ni dal povoda zanjo. Tudi v razgovor z njim se ni rada spuščala, ker je slutila, da ji bo na svoj mirni, malce suhoparni način razbil vse dokaze, s katerimi bi se branila njegove ljubezni. Ravno zato, ker ni marala ljubezni z razlogi, mu ni dovolila, da bi bil uporabljal svoje orožje. Zavedala se je namreč, da bi se po končanem besednem boju v njeni notranjosti prav nič ne spremenilo. Sicer pa Mirko ni bil vsiljiv in ji je spočetka njegova privrženost služila bolj kot družaben okras, ki ji ni nalagal nobenih obveznosti.

Zdaj pa je z njim sedela tu, v hotelskem baru in nekaterih dejstev ni bilo več mogoče spremeniti. Poročila se je in — konec. Nekdaj, saj je poredko mislila na to, si je poroko predstavljala drugače, bolj osebno, vsaj z malo radosti, z občutkom, da je prelomila s starim življenjem, da se pričinja nekaj novega, nekaj resnejšega pa tudi lepšega. Vsega tega pa ni bilo. Odločila se je bila prav nanagloma, in zakaj pravzaprav? Ali zato, ker so ji domači tako vztrajno prigovarjali, naj vzame Mirka, ki je dober človek in ji življenje z njim ne bo težko? Za mamo je bil on prav posebna priložnost, od hiše bi odpeljal eno hčerko, saj sta ji ostajali še dve, za kateri je morala skrbeti. Ni se je hotela enostavno znebiti, ne, bila je resnično prepričana, da je Mirko človek, kateremu je mogoče zaupati, saj je bil pozoren in ljubezniv celo z njo, za njegovo ljubezen do Rut pa je tudi imela dovolj dokazov. Rut je oboževal s spoštljivo resnostjo zrelega moža in je

vedno zatisnil oči pred njeno lahkomiselnostjo. Ta tudi materi ni bila neznana in bala se je, da bi Rut prezgodaj zabredla v težave, zato bi bila rada tudi odgovornost zanjo preložila na močnejše, moške rame. Zelela ji je kar najbolj trdnega in umirjenega življenjskega sopotnika.

Načrti za poroko so napravili doma, v kuhinji, ob skodelici turške kave, ob zvokih radia, neko zaspano zimsko popoldne, seveda, brez njene prisotnosti. Mirko je vedno potoval, in kadar se je za nekaj dni ustavil v mestu, jih je redno obiskal. Zdelo se je celo, da njegovi obiski veljajo bolj materi kot Rut. Kramljajal je lahko uro ali več in šele nato je, kot da bi bilo to čisto slučajno, povprašal po njej. Ven jo je vedno vabil le v prisotnosti drugih, zanj tako rekoč ni bilo nič intimnega, zato je njegova vabila dosledno odklanjala. Ob času, ki si ga je bil sam določil, pa se je vseeno spet oglasil, kot da sta si z Rut v popolnem soglasju. Nekajkrat se je res zgodilo, da se je bila vdala prigovarjanju domačih in ga počakala. Vedno je ravnal z njo, kot da mu ljubezen vrača, njeno izmikanje in druge muhe pa je spretno prezrl in jim ni dajal nikakršnega pomena.

Takšno ravnanje je sprva žalilo njen čut za samostojnost, zdelo se ji je, da jo hoče omalovažujoče obiti, in bila je prepričana, da se mu bo za vsako ceno uprla. Nekaj časa ji je to tudi uspevalo, in če se je hotel dogovoriti za sestanek pred pričami, se je zaprla v neprediren molk ali celo odšla z doma. Toda njen odpor je bil jalov, brez učinka. Mirko je vseeno prišel ponjo, in če je ni našel, je obsedel v kuhinji, prijazno je klepetal z vsemi navzočimi in ni pokazal, da bi ga njeno kuhanje moglo količkaj prizadeti.

Če ne bi bil prihajal tako redno in če ne bi bil tako pozoren, bi bil celo za mamo skoraj premalo vnet ljubimec. Njegova stalnost pa ni dopuščala nikakega dvoma. Očitno se mu ni mudilo in se pri osvajanju ženskih src ni ravnal po Napoleonu, tako da je že ona postala nestrpna in ga je morala skoraj naravnost povprašati, kakšni so njegovi nameni. Brez pomislekov in brez zadrege ji je odgovoril, da išče ženo in da jo je tudi že našel, samo malo potrpeti bo treba, da tudi ona pristane. Takšno pojasnilo ni nikogar presenetilo, saj so bili na tistem že vsi odkrili in odobrili njegovo namero, razen Rut, seveda. Saj tudi ni bilo nobenega razloga, da bi ga odbili. Razlog pa je takoj našla Rut, ko je zvedela za mešetarjenje za svojim hrbtom, in jih posmehljivo potolažila, naj jo kar možijo, ker se nje vse skupaj popolnoma nič ne tiče in Mirko nikoli ne bo njen mož, enostavno zato ne, ker ga ne ljubi in ga tudi nikoli ne bo, ona že ima svojega fanta.

Njeno srce je tedaj res bilo vdano drugemu, a tudi pri tem ni imela sreče. Fant je bil preveč vihrav in premalo zanesljiv. Če je bila

z njim dobra in ljubezniva, če se je prepričal, da je on edini, je postal malomaren, zdolgočasen. Tudi po ves teden se ni oglasil in je celo iskal družbo drugih deklet. To ji je prizadevalo bolečine in že neštetikrat je bila sklenila, da se mu bo odrekla. Vedno je pravi čas uganil njeno odločitev, se vrnil k njej in si vsakič izmislil nov način, da jo je prepričal. Stara pesem se je začela znova. Ni bil stanoviten, njej pa je bila potrebna trdnost, čeprav je vzbujala videz lahkoživke. Končno se je zaradi stalnih pretresov in nesoglasij tudi njeno čustvo utrudilo, tega pa je bila kar vesela, saj ji je bilo prizadelo že dosti grenkih ur.

Materino prigovarjanje, naj se poroči z Mirkom, je doseglo svoj višek ravno v času, ko so bile njene stare vezi že močno razrahljane in je bila zapadla v trenutno apatičnost glede svoje nadaljnje usode. Razlogi, s katerimi so poskušali omajati oklep njene hladnosti, so bili vabljivo obarvani, prav lesketali so se v sončnih barvah, pa tudi zaradi vztrajnosti, s katero so jih ponavljali, so polagoma le prodirali vanjo. Medtem je bila mati tudi hudo zbolela in v trenutku obupa, ko se ji je zdelo, da se že poslavlja s tega sveta, je od Rut izsilila zagotovilo, da bo v primeru njene smrti vzela Mirka, zakaj le v njegovih rokah bo varna in preskrbljena.

Mati sicer ni umrla, Rut pa je obljuba, ki jo je dala proti svoji volji in le zato, da je ne bi še bolj vznemirjala, postajala vse bližja in bližja, preraščala je v obveznost in nazadnje jo je občutila celo že kot dolžnost. Poroka je postala nekaj neizogibnega in se je nanjo tudi že temeljito pripravljala. Bolj kot kdaj koli prej se je zavedala, da se bo nekoč le morala odpovedati svoji svobodi, da bi v zameno zanj dobita stalno in urejeno življenje. Samska sproščenost bi ji slej ko prej postala breme, adut brez vrednosti in nekomu bi jo morala pokloniti. Po njenih izkušnjah so bili vsi moški enaki in ni računala, da bi ji bil kateri zvest. Tisti, ki bi ga imela najrajši, bi jo najprej in najbolj varal. Vedela je, da za žensko nimajo posluha, vsi vidijo le same sebe, zato tudi ni nihče vreden, da bi ga v resnici ljubila. Srcu pa ni mogoče ukazovati in prav lahko bi se pripetilo, da se spet nespametno razvname, kar bi ji povzročilo samo nove bolečine. Njim pa bi se hotela izogniti. Tako je sama pri sebi ugotovila, da je najbolj primeren življenjski tovariš tisti, na katerega ne bo čustveno navezana, a bo imel lastnosti, ki jih bo mogla spoštovati. Zakonov iz ljubezni skoraj ni poznala, a še v tistih redkih primerih, ko so veljali za take, so se izrodili. Nešteto poročenih moških, ki so ji ponujali svoje usluge, ji je bilo zadosten dokaz. Tudi najbolj trdni zakonski možje so omahnili, če se jim je ponudila prilika. Eni so varali svoje žene.

ker jih niso več ali ker jih sploh nikoli niso ljubili, drugi, pri katerih je bilo na videz vse v redu, so skakali čez plot iz dolgočasje, tako rekoč za vajo, v svoje osebno razvedrilo. Eni in drugi so skrivali svoja neregistrirana nagnjenja, a so se z njimi neprestano hvalili. Zdelo se ji je, da moških ni mogoče resnično ceniti in da bi bila največja napaka, če bi se komu povsem zaupala. Saj je tako malo verjetno, da bi se ravno njej posrečilo ustvariti skladno sožitje, ki bi zadovoljevalo obe strani. Preveč je priložnosti za zabavo, da bi se vsem odrekla, saj jo bo tudi mož varal. Ali potemtakem ni bolje, če vzame takega, ki ga ne bo imela rada in je njegova nezvestoba ne bo močno prizadela. Tudi sama si bo lahko privoščila nekaj svobode, ne da bi to bilo maščevanje, ki vselej zapušča nekoliko grenak priokus. Če pa jo bo imel rad on, ga bo že kako prenašala, le da ne bi bil ljubosumen. Zlasti pa Mirko, ki je tako zadržan... Tudi potuje mnogo in vrača se tako utrujen. On bi bil zadovoljen, če bi imel dom, prijeten kotiček, v katerem bi si lahko nabral moči za novo potovanje. Kaj izgubi ona s tako poroko? Osamosvoji se in ustali, nič več ne bo pod kontrolo staršev, imela bo svojo plačo in še del moževe... Ker je oficir, bo dobil stanovanje. Vse drugo pa, kakor bo... Narazen še vedno lahko gresta... Toda če bi dobila otroka, potem ne bi bilo več tako preprosto. Morda bi bila to celo tragedija. Navezana bi bila nanj in na dom, odvisna od moževe naklonjenosti. Ne, dokler si ne bi bila popolnoma na jasnem, da ima moža rada in da je tudi on zatrdno njen, si česa takega ne bi smela dovoliti. Ni bolj obžalovanja vredne žene, kot je nesrečna žena z otrokom. Zakon je mogoče razdreti, otroka se pa ne da znebiti...

Tu, poleg nje sedi Mirko, že je njen mož, a je še ni vprašal, če ga ima rada. Sploh ga ni nikoli zanimalo, kaj misli in čuti ona. Kakor da je njen pristanek samoumeven in da ni mogla storiti ničesar drugega, kakor da ga je odbijala le na videz, iz profanirane ženske sramežljivosti. Njeno privolitev mu je prva sporočila mati in potem ga je ob prvi priliki, ko sta se z Rut srečala, zanimalo samo še to, če je resnična. Pritrdila mu je, ga opazovala, ker je pričakovala na njegovem obrazu vsaj samozavesten nasmeh. Morda ga je prešinilo nekaj radosti podobnega, a še to čustvo je z lahkoto obvladal.

Po tistem se njegov odnos do nje ni niti malo spremenil. Prihajal je v istih časovnih presledkih kot prej, in če je ni bilo doma, je posedal po kuhinji kakor kakšen starejši član družine. Le ona ni mogla več ravnati z njim po starem. Pretrgala je vse stare zveze in zvezice in se vsa posvetila njemu. Čakala ga je, da se je vrnil in potem bila pripravljena izpolniti vsako njegovo željo. Ko sta se sprehajala po

mestu, ga je držala pod roko in redko je oporekala njegovim sklepom. Če je terjal nežnosti, mu jih je nudila, toda to je bilo že od vsega začetka dolgočasno in niti ni pričakovala, da bi se kaj spremenilo. Življenje se ji je zdelo enostavno in njena odločitev pravilna.

Včasih, ko sta bila sama v sobi, ko je on ležal na divanu, kadil in strmel v zrak, ko ure in ure ni spregovoril besede, jo je zamikalo, da bi zvedela, kaj ga muči, a ni mogla siliti vanj z vprašanji. Morda je bil samo utrujen, saj je bil še neprestano samo na poti, ali pa je živel v nekem drugem svetu, kamor ona ni imela vstopa. Zdel se ji je nestvaren, že skrivnosten, odtrgan od realnosti, pogosto brezbrizen do sebe in do drugih. Nekoč jo je zanimalo, kje so njegove stvari, a ji je odvrnil, da razen vojaške obleke nima ničesar. S težavo ga je pregovorila, da ji je prinašal prat perilo. Do tedaj ga je, ko je bilo umazano, enostavno metal vstran in kupil novo. Kakšno življenje živi, si ni mogla predstavljati in vedela je, da ji ničesar intimnega ne bo razkril. Zdelo se je, da je strastno vdan svojemu delu, kar je bilo zanj nerazumljivo, a tudi to je spadalo k moškim posebnostim, ki tako pogosto niso imele nobenega smisla, a je vendar bilo treba z njimi računati.

Njegova neprizadetost in zaprtost vase je mogla biti tudi žaljiva. Ko ga je pozimi obiskala v zakotnem bosenskem mestecu, jo je ves dan pustil čakati zunaj pred kasarno, češ da mu delo ne dovoljuje, da bi jo prišel pogledat. Vsa premrla se je sprehajala gor in dol po prazni, pusti ulici in solze so ji kar same polzele po licih. Tedaj se je ovedela, da pri tej zvezi ni nekaj prav, saj je ne bi mogel nihče prepričati, da se Mirko ni mogel odtrgati vsaj za nekaj trenutkov, toliko, da bi jo pozdravil, se opravičil ali jo vsaj napotil v bližnji hotel.

Šele v mraku je prišel, miren kot vselej, in se ni mogel načuditi, zakaj je zmrzovala kar na cesti, ko je vendar restavracija le streljaj proč. V hipu je dojela, da ima prav in da mu ne more oporekati. Od njega bi bilo nesmiselno pričakovati pozornosti, ki jih je bila vajena drugod. V hipu ji je postalo jasno, da ima samo dve možnosti: vzeti ga takšnega, kot je, ali pa ga zavrniti. Toda pretrgati obljubo zaradi enega samega neljubega pripetljaja, ki ga je povrhu še sama zakrivila, ni bilo mogoče. On se ni zavedal, da bi bilo kaj narobe, in k temu spoznanju ga nikakor ne bi mogla pripraviti. Tako ali tako bi spet prihajal in čez nekaj dni bi se morda že njej sami zdelo smešno, da se je dala zapeljati takšni kaprici. Le zakaj je ves dan zmrzovala v snegu, ko bi ga lahko čakala na toplem? Da bi vsaj vedno ostal tak ... Kar naj dela, ne bo gledal po drugih ... Čeprav tega dogodka ni pozabila, mu ga vendar ni štela v zlo.

Noč se je bila že prevesila čez polovico, ko so se dvignili z nizkih in udobnih barskih stolov, da bi odšli k počitku. Mirko jo je prijel pod roko in brez njegove pomoči bi se bila le s težavo obdržala na nogah. Tovariši so imeli že popolnoma skaljene in močno izbuljene oči, vneto so krilili z rokami in iskali ravnovesje, govorili so še vedno glasno in nepretrgoma. Od časa do časa so tudi njej zastavili kakšno vprašanje, toda odgovora niso čakali. V bistvu je bil to moški večer, ona mu je bila samo priča, pravzaprav nepotrebna priča. Plesali niso, ker je bil bar skoraj prazen, in glasba se je oglašala le v daljših presledkih.

Mirko jo je odpeljal po stopnicah v prvo nadstropje, a še tedaj so klicali za njim, naj se čimprej vrne, ker morajo dogodek proslaviti še sami med seboj in zapiti fantovščino. Njihovi klici so se razbijali med bogatimi stebrišči in so zveneli do konca nesmiselno. V Rut niso zapustili nikakega vtisa. Mirko je odprl sobo, v kateri je bila samo ena postelja, ji voščil lahko noč in ji še zaželel, naj se čim bolje odpočije. Nato se je zravnal, se na petah majavo obrnil, škrtnila je kljuka in že so se njegovi koraki oddaljevali po hodniku.

Rut ni imela toliko moči, da bi se slekla. Oblečena se je vrgla na neodgrnjeno posteljo in topo obležala v stanju, ki ni bilo niti spanje niti bedenje, izmučena od popitega alkohola in celodnevnega tavanja. Ko je začutila, da jo stresa mraz, se ji je bila omotica že nekoliko razjasnila in zdelo se ji je, da je minilo že neznansko mnogo časa od tedaj, ko je legla. Nekaj trenutkov ni vedela, kje je, šele ko je zagledala na stropu tujo luč in spoznala svoj sivi kostum, se je zavedela vsega, zlasti svoje samote. Iznenada jo je popadla divja žalost in zahlipala je naglas. V krčevitih sunkih se ji je stresalo vse telo in v prsih jo je dušilo, da je le s težavo lovila zrak.

Mnogo pozneje, bilo je že blizu jutra, se je spet zbudila. To pot jo je predramilo tekanje po hodnikih. Sledilo mu je preklinjanje in vpitje, ki se je razlegalo tudi po dvorišču in okoli vsega hotela. Nekdo je planil v sobo, in ko je obrnil stikalo, je lahko prvič videla Mirkov obraz razburjen. Lasje so mu bili razmršeni, z drgetajočimi rokami pa je opletal okoli sebe in venomer jecljajoče ponavljal iste besede, tako da ni mogel skriti pijanosti:

— Kje je Pavlovič? Kje je Pavlovič?

Po stopnicah iz drugega nadstropja je prilomastil še nekdo in se oglasil za njegovim hrbtom:

— Kaj, za vraga, je tu Pavlovič?

Rut se je dvignila, si pomela oči in zmedeno odtavala ven. Nekaj se je bilo zgodilo, a ni mogla doumeti kaj. Pridružila se je gruči na-

takarjev in hotelskih gostov v pižamah na koncu hodnika, pred vrati, ki so jih poskušali s silo odpreti. Ko se jim je to le posrečilo, je zagledala čisto pri tleh sključeno postavo moškega. Med stenami je zadonel odmev obešenjaškega smeha in šele tedaj se je zavedela, da stoji pred WC in da tovariša Pavlovića pravkar budijo. Opazovalci so se hitro razšli. Nenavadni pogled jih je očitno utrujal. Tudi Rut se je vrnila v svojo sobo, tiho in mirno je obležala, a do zore ni več zatisnila očesa.

(Nadaljevanje prihodnjič.)

GRENKA STRAST

Valentin Cundrič

*Kako opojen bo mir,
ki bo usmiljeno zlomil
bič strasti.*

*Drevje na vrtu blebeta:
lahko noč, ptice;
miže ga poslušava.*

*V globinah mesa nama
nocoj odmeva
vsak vzdih, vsaka beseda.*

*Bodi blesteča minuta,
jaz bom kazalec,
ki jo bo zapisal v čas.*

Ta pregled slovenske poezije — naj nam bo dovoljeno to pojasnilo — nima nobenih literarnozgodovinskih pretenzij. V skladu s svojo esejistično zasnovo skuša zgolj zaokrožiti in izostriti podobo slovenske poezije, kot jo daje pričujoči izbor, in se zato omejuje v glavnem le na tista pesniška imena, ki so zastopana v izboru. Iz istega razloga je v njem opuščeno kritično navajanje literature, saj je ta francoskemu bralcu večidel¹ nedostopna.

Ko izročamo bralcem ta izbor slovenske poezije 19. in 20. stoletja, si ne tajimo, da je delo, ki smo ga s tem opravili, nepopolno. Nepopolno predvsem zaradi omenjenega obsega knjige, saj smo morali ne le skrbeti izbor pesmi na najmanjše število, ampak v celoti izpustiti tudi celo vrsto za razvoj slovenske poezije pomembnih pesniških imen. O »brezuspešnosti prevajanja« poezije — beseda je Shelleyeva — rajši ne govorimo; naj omenimo le, da sta nam prevedljivost ali neprevedljivost pesmi marsikdaj zelo nepopustljivo narekovali končni izbor. Ob tej priliki naj posebej opozorimo na dragoceno pomoč, ki jo je prevajalcu pri končni redakciji pesniškega besedila nudil pesnik Marc Alyn; njegova zasluga je, da je marsikatera pesem v tej zbirki z enakovredno pesniško sugestivnostjo presajena v francoščino.

T J A I N N A Z A J

(Nadaljevanje)

Vladimir Kavčič

10

Dimitrij si je moral priznati, da je v pričakovanem poslovilnem večeru nekaj slovesnosti; temu se ni mogel izogniti niti on, ki je zadnja leta živel v neprestani pripravljenosti, da površino razlikuje od bistva, parolo od dejanske potrebe, svetlo lakirano laž od banalne resničnosti. Tako pogosto se mu je namreč dogajalo, da je sprejemal udarce le zato, ker se je nenadoma znašel pred razgaljenimi dejstvi, svileni papirčki, v katere so bila še do nedavna zamotana, pa so ležali v blatu. Da bi se zavaroval pred takšnimi presenečenji, je že vnaprej brskal po najbolj posvečenih resnicah in si skušal zamisliti, da so v bistvu nekaj popolnoma nasprotnega od tistega, za kar so veljale. Za no-

¹ Kot častno izjemo naj navedem le Luciena Tesnière monografijo: *Oton Joupantchitch. L'homme et l'oeuvre*. Les Belles-Lettres. Paris 1931. str. XV + 383.

cojšnji večer se ni nadejal presenečenja v tem, kaj se bo zgodilo, temveč samo še, kako se bo zgodilo. V Tovarni železnih konstrukcij so že nekaj tednov šušljali o Dunjinem možu, ki bo prišel k njim na novo dolžnost. Dunja sama ga ni omenila niti z najmanjšim namigom. To ga je samo še potrdilo v prepričanju, da gre za enega od takšnih prehodov na novo dolžnost, ki jih je že dobro poznal. Vedno sta bili samo dve poti, ali navzgor ali navzdol. Prizadeti in njihova okolica so se vedno zavedali, kam gredo. Z okraja v tovarno, čeprav največjo — tu ni bilo kaj razmišljati. Zanimalo pa ga je, kako je to od blizu, v tistih kritičnih trenutkih, ob dvanajsti uri, ko odpadejo naličnice in je karneval končan.

Njegove simpatije so bile na strani tistega, ki odhaja in v imenu katerega so to slavlje prirejali. Daneta Bratoša-Nika je poznal le površno, s sestankov, s konferenc in posvetovanj. Vtis, ki ga je zapuščal, ni bil odbijajoč, vse, kar je izgovoril, se je zdelo pristno in brez olepšavanj, včasih celo dolgočasno in po njegovi tedanji presoji premalo revolucionarno, a kadar koli se ga je pozneje spominjal, je bil prepričan, da je bil Niko eden od redkih aktivistov, ki so s svojim načinom anticipirali razvoj poznejših let. Celo v njegovi zunanosti je bilo nekaj privlačnega.

Še vedno pa si Dimitrij ni znal pojasniti dejstva, da so na poslovilni večer povabili ravno njega. Še nikoli ni bil gost na takšni prireditvi. Nekoč ji je prisostvoval, a povsem slučajno, to je bilo pred leti, še v gimnazijskih časih, ko so skojevci na poslovilnem večeru nekega višjega tovariša točili pijačo in je zamenjal nekoga, ki je nepričakovano zbolel. Tedaj so bili ponosni, da so priča pomembnemu dogodku, od katerega je javnost izključena.

Zdaj pa je nespoštljivo preganjeno kuverto z vabilom in vstopnico že nekaj dni nosil po žepih in kadar koli jo je slučajno otipal, se je zavedel, da se je od očetove smrti sem dosti spremenil. Vabilo je bilo samo še kos papirja, ki je govoril, da ni ničesar stalnega, da ni nihče nedotakljiv, da je takšen poslovilni večer, če je prirejen v tvojo čast, lahko tudi znižanje vrednosti, ki si jo predstavljal dotlej in da je v izrekanju priznanja lahko prikrito licemerstvo. Kdo se je domislil njega? Če bi se bilo to zgodilo štiri ali pet let prej, bi mu lahko pomenilo neprecenljivo vzpodbudo, zdaj pa vnema samo še povsem preprosto radovednost. Priznanja in spoznanja vedno zamudijo pravi trenutek.

Avto je počasi zavijal v zgornji konec doline, planinski dom ni bil več daleč. Kljub polmraku so vsi obrazi razkrivali zadovoljstvo. Sedec na mehkem in toplem usnju, je Dimitrij razmišljal, zakaj ni odklonil

svoje udeležbe in zakaj zdaj, v tem trenutku ne čuti svoje vesti. Morda stoji tu ob poti neznan mlad človek in s pogledom, enakim njegovemu lastnemu ob otvoritvi ceste na Krasu, spremlja vožnjo samozavestnih in nasmejanih državljanov. Če bi dan za dnem takole nekje drvel na stroške družbe, saj bi mu postal odveč vsak pešec, ki ne bi dovolj hitro prečkal ceste, in bi njegov spremenjeni odnos do pokrajine, naglo se izmikajoče njegovim očem, ostal edini pravi razgled, vsi drugi pa samo še izkrivljene in potvorjene slike stvarnosti. Soudeležba menja človekovo nrav in s tem se tudi stvari same spreminjajo. Ravnati se je mogoče samo v mejah svojega spoznanja in doživljanja. Eh... En večer pa naj bo tudi njemu dovoljeno napraviti izjemo, jutri se bo spet vrnil med svoje delavce in vse bo po starem.

Dimitrij je namenoma zakasnil. Računal je, da bi se znašel v polprazni dvorani, če bi prišel med prvimi, in tedaj bi bili vsi še zadržani, nešteto oči bi ga vprašujoče premerilo in bržkone bi se moral seznaniti z mnogimi od njih. Po vsej verjetnosti bi ga opazil tudi tovariš Niko, moral bi ga pozdraviti in mu reči nekaj besed, s katerimi bi premostil večletno praznino v njunem znanstvu, pa čeprav bi to bilo še tako formalno, bi vendarle bilo preveč osebno, vsaj za Dimitrija, ki se je že nekaj časa čutil na nek poseben način povezanega z Nikom.

V Tovarni železnih konstrukcij je bilo že marsikomu znano, da Dimitrij pogosto prihaja v Dunjino pisarno, poseda pri njej več, kot bi bilo potrebno za službene opravke, in klepeta. Tudi sam se je zavedal, da njegovo ravnanje nasprotuje celo njemu samemu in da mu Dunja zaradi dolgih razgovorov, ki sta jih imela in ki so se vedno izogibali njunih bolečih osebnih problemov, ni postala prav nič bližja, celo še bolj tuja, kot je bila v šolskih klopeh. Od nje je vel svojevrsten hlad, kateremu ni znal uganiti izvora. Je prihajal iz mirnih rjavih oči, iz drobnih, bledih, a lepo oblikovanih rok, iz celega njenega telesa, ki ga še ni bil pozelel? Zadrževal ga je v oddaljenosti od nje, a ga je vedno znova tudi privlačeval. Toda ko je prihajal po stopnicah k njej v prvo nadstropje, je pogosto moral misliti na njenega moža. Ni si mogel predstavljati, kaj ju je združilo, kakšne bi utegnile biti njune intimne vezi, saj si zlasti Dunje ni mogel predstavljati, da bi bila resnično zavzeta še za kaj drugega razen za delo. Njen zakon je bil zanj nekaj imaginarnega. Da je mati dveh otrok, ji je komaj verjel. Še vedno je bila dekletce, neznatno in šibko kot nekdanj. Vtisa, da pripada nekomu drugemu, se kljub temu ni bilo mogoče znebiti niti za hip. Čeprav je svoja razmišljanja ocenjeval kot nesmisel, je globoko v sebi čutil, da mu ona posveča preveč časa in da ni prav, ker

mu je na razpolago vedno, kadar on to želi. Ne povsem zavestno si je tu in tam prevzel vlogo njenega moža ter ji po tihem in čisto na skrivaj očital, da njeno ravnanje ni povsem v skladu z dolžnostmi poročene žene. Bal se je, da bi se mu v trenutku, ko bi se znašel pred Nikom, vsi pomisleki v zvezi z Dunjo mahoma podvojili in se izoblikovali v nekaj vidnega, otipljivega, česar še sam ni mogel predvidevati. Karkoli bi že bilo to, vedno bi bil nepripravljen.

Vstopili so v močno razsvetljen prostor in dolga miza, za katero je bilo prostora vsaj za štirideset gostov, je bila že skoraj povsem zasedena. Krožniki z jedmi, prazne steklenice in različno polni kozarci so pričali, da se je slavlje bilo že pričelo in da je uradni del že minil.

Dane Bratoš-Niko že ni več sedel na častnem mestu. Odmaknil se je na bolj oddaljen konec mize, družba se je že razbila na manjše skupine, ki niso več vzdrževale medsebojnih zvez in so s svojo glasnostjo ovirale druga drugo. Nekdo je s pestjo udarjal po mizi, da so zveneče čaše in vneto razkladal nekaj, kar so v hrupu razumeli le najbližji. Dimitrijevič pogled je iskal Nika. Moral ga je videti prej, kot bi se priključil neki grupi in se razvodenel v družabnosti. Takoj ga je našel, od daleč je bil isti kot pred leti, le da je bilo zdaj opaziti nekakšno neskladje med zgornjim in spodnjim delom njegovega obraza. Čelo se mu je bilo nabralo v tanke gube in oči so bile za spoznanje odmaknjene, z ustnicami pa se je smejal. Njegovega glasu ni bilo mogoče razločiti od drugih, ostal je vtis, da se je samo odločil za vedrost, a ta se v resnici še ni bila pojavila. Morda pa je bil samo nekoliko okajen in je že izgubil smisel za celoto, kajti prišelkov tudi ni opazil. Dimitriju je bilo tako popolnoma prav. Njegov pogled je bil že zdrsnil med ženske obraze, iskal je Dunjo. Ni ga presenetilo, da so okoli nje samo moški. Lica so ji žarela in vsa njena pojava je kot umita izstopala iz okolice. Hotel jo je pozdraviti, a mu je korak zastal, ko se ji je že skoro približal. V hipu se je odločil, da se ne bo več menil zanjo, a ko je že sedel, se je vedno znova obračal v njeno smer.

Pil je, da bi se vključil v okolje, in govoril je, da ne bi razmišljal. Večer se je neopazno iztekal. Tu in tam je še ujel Nikov glas, a to so bili le vzkliki in posamezne besede, nikoli cel stavek.

Tudi v Nikovi bližini so pogosto dvigali čaše in vzklikali na zdravje. Niko je pil kakor vsi drugi, a njegov obraz ga je izdajal, da ni niti za hip verjel, da bi se znebil bremena, ki ga je mučil. Njegove misli so se sprehajale med dogodki zadnjih tednov. V njegovem življenju se je bilo nenadoma nekaj zasukalo. Pomisleki, ki mu jih je bila vzbudila okolica, so neopazno prerasli v dvom o lastni vrednosti.

Sam pred seboj je imel čisto vest, vedno je izvrševal naloge, ki so mu jih dali, nikoli ni varčeval sebe, lastnih koristi ni iskal. Tudi za naprej je bil pripravljen zastaviti vse svoje moči, toda vse skupaj ni zadostovalo, da bi ostal na starem službenem mestu. Prvi namig o reorganizaciji je preslišal, tistega, o prevzemu nove dolžnosti, ni mogel več. Ni bilo v njegovi naravi, da bi zahteval pojasnilo ali da bi trmasto vztrajal pri nekem sklepu. Povsem organizacijski razlogi bi ga bili že skoraj prepričali, da je vse prav, toda doma, v zakonski postelji, je njegova premestitev dobila nove razsežnosti, besede, ki jih je bila izrekla Dunja, so ga prizadele.

Ko ji je sporočil novico, je prebledela in njen spremenjeni glas ni mogel skriti vznemirjenja. Pozno v noč mu je zastavljala nenavadna vprašanja: Se je s kom sporekel? Komu se je zameril? Čigave direktive ni izpolnil? Je na sestanku koga kritiziral? Kdo, misli, da je sposobnejši od njega in kdo bo prišel na njegovo mesto? Ker je poznala vse njegove nadrejene in podrejene, je imena kar stresala iz sebe. Dolgo v noč je reševala njegovo politično preteklost in nazadnje sklenila zasliševanje z ugotovitvijo, da njegova premestitev ne pomeni napredovanja in da so za to gotovo določeni vzroki. Neusmiljeno je stopila še dalje, po njenem mnenju bi mogla biti samo dva: nekdanje članstvo v klerikalni organizaciji, torej madež na mladosti, in pomanjkljivost njegovega značaja, ki... ki je premalo revolucionaren, po domače povedano, mevžast.

Po tem ne ravno kratkem in žaljivem govoru se je obrnila stran od njega, kakor da je tudi v postelji nekaj zagrešil in je zdaj užaljena. Zaspala ni, kljub temi je videl, da so njene oči odprte in da premišljuje. Bilo mu je neskončno hudo, ne zaradi sebe, temveč zaradi nje, ker jo je ranil, užalostil. Očitki, izrečeni na njegov račun, so ga zadeli v živo, svoje pomanjkljivosti je takoj priznal, seveda ne naglas. Bolelo ga je, da ni tak, kot ga želi imeti Dunja, obenem pa ji je zameril, da ga ne ceni dovolj takšnega, kakršen je.

Dnevi, ki so sledili, so prinesli marsikakšno spremembo v njune medsebojne odnose. Teža, ki se je bila zvalila nanj, ga je kar nekoliko ohromila. Pred Dunjo je občutil nekaj krivdi podobnega in ni imel poguma, da bi nadaljeval prekinjeni pogovor, čeprav je čutil potrebo po njem. Ker se je občutljive točke izogibala tudi ona, je čutil, da vztraja pri svojem. Kadar je govorila z njim, je bil njen glas nekoliko privzdignjen, kar ga je bolelo bolj kot odkrito omalovaževanje. Tudi oči mu je izmikala in nobena ljubezniva beseda ni več prišla iz njenih ust. Če jo je objel, je ostala popolnoma mirna in s priprtimi vekami čakala, da jo je spustil. Najhujše od vsega pa je bila zavest, da on

pravzaprav ni ničesar zakrivil in da se tudi ne more nadejati nikakršne spremembe. V duši se je naselil nemir.

Vse, kar je mogel storiti, je bilo to, da si je nadel prizadet videz in vsaj na zunanji odbil ost svojemu problemu. Pred Dunjo se je vztrajno ravnal, kakor da je vse po starem, in polagoma je tudi ona poprijela prostodušen, neprizadet ton, a povsem na staro se nista več vrnila. Spet je bila z njim prijazna, celo smejala se je njegovim dovtipom, toda v očeh ji je še vedno tlela iskrica, ki je Niku ostala uganka. Je bilo to pomilovanje, kanec porogljivosti ali sočutje? Vse bi mu bilo enako zoprno in žaljivo. Medtem se je tudi v službi vse izgladilo. Naloga, ki bi jo moral prevzeti, ni bila nič manj zahtevnejša od prejšnje in vedel je, da jo bo opravljal enako disciplinirano. Ženina prizadetost se je že zdela nepotrebna. Toda strup, ki mu ga je bila vcepila, je še deloval in čim bolj se je bližal poslovilni večer, tem bolj pogosto se mu je vračal dvom. Čemu mora ravno on zapustiti okolje, v katerem je uspešno delal toliko let? Morda pa ni delal dobro, zakaj ga niso takoj opozorili? Kako se bo zdaj razšel s tovariši? Najmanjši namig z njihove strani, da jim ni več enak, bi ga zabolal, razočaral. Tega pa se je sramoval in zavedal se je, da ne sme niti za trenutek dovoliti, da bi ga obvladala čustva. Ves večer mora ostati na preži...

Dimitrijeva pijanost je bila nocoj posebne vrste. Nenavadno dobro se je z njo ujemal in ni mu bila zoprna kakor običajno. Z njo je dosegel, da časa ni več občutil kot breme. Sosesta na levi in desni sta bila molčljive narave, kar mu je tudi ustrezalo. Ni vedel, kdo sta in kaj sta, v trenutnem okolju so se dobro ujemali. Drug drugemu so točili in si nazdravljali, ne da bi jih pri tem kdo motil in ne da bi oni koga ovirali. Sicer pa je Dimitrijevo razpoloženje nihalo na meji toposti, ni občutil niti radosti niti potrtosti, vsa okolica se je spremenila v prozorne sence, ki jih ni več razlikoval. Kreature, podobne druga drugi, ki so napolnjevale prostor in ki z njim niso bile v nikakršni zvezi. Prepevale so, a le zato, da so prisotne osvobajale vsake notranje dejavnosti in odgovornosti. Vsaj Dimitrij je bil tako sproščen, svoboden in oddaljen od vsega, da bi bil lahko občutil popolno zadovoljstvo, a mu neznana sila ni dala do njega, smel ga je samo slutiti, a še to le v redkih presledkih, ki so zamenjali brezbriznost.

V dvorani sta zanj živela samo še dva človeka, Dane Bratoš-Niko in njegova žena Dunja. Pogosto se je obračal v njuno smer. Ni ju sicer dobro videl, toda vedel je, kje sta. Vsakega od njiju je še vedno obdajala kopica tovarišev. Na Dunjinem koncu je bilo najbolj glasno. Neštetokrat so že poskusili s pesmijo, a so vedno odnehali, njihove glasovne moči so bile preveč raznolike. Nato so zbijali šale, vriskali,

pelj. Okrog Nika pa so neprestano razpravljali o političnih problemih v okraju, toda niso se več omejevali na stvari, temveč so govorili samo še o ljudeh. Dimitrija ni pritegnilo ne eno ne drugo. Njega je vznemiril še raskavi ženski glas, tako dobro znan njegovemu ušesu. Dunja se je bila dvignila izza mize in z dvignjeno čašo prepevala:

*Jesli zavtra pahod,
jesli zavtra vajna...*

Fantje okoli nje so pritegnili in divje, neubrano bučanje je iznenada preglasilo vse drugo. Ko so končali, so zaploskali in zacepetali z nogami. V zraku, gostem od alkoholnih izparin in tobakovega dima, je vzvaloval poziv k nebrzdanemu veselju. Mnogi so se skoraj istočasno dvignili. Tudi v Dimitrijevem telesu se je nekaj zganilo. Skoraj planil je pokonci, pripravljen, da brez pomisleka napravi kakršno koli nemurnost. Njegove oči so iskale Dunjo. Ona je ravnokar izpraznila čašo in si dala napolniti drugo. Prerinila se je izza mize in stopila na sredo dvorane. Vsa njena družčina jo je obstopila. Znova in še bolj divje je zaorila pesem:

*Jesli zavtra pahod,
jesli zavtra vajna...*

Žvenketa stekla sicer ni bilo slišati, toda na steni, kamor so pogledali, se je pojavil pljusk in se spremenil v moker madež. Visok podstavek vinske čaše se je skotalil po tleh. Spet so roke udarile druga ob drugo in pod je zabobnel. Zdaj so vzklikali hura in že je nekdo podal Dunji nov poln kozarec. Do polovice ga je izpila in ga z naglo, nenadno kretnjo spremenila v črepinje. Vse se je odvijalo v hitrem tempu komsomolske pesmi. Kozarci so kar po vrsti romali z mize in Dunja jih je treskala v zid.

Dimitriju je igra nenavadno ugajala. Sam zase je brundal napev in vsak razbit kozarec pospremil z odločnim udarcem pete. Zdelo se mu je, da stoji na pragu nove dobe, ko bodo vse tegobe pozabljene, ko bo vsepovsod zavladala sproščenost in se bo osvobodil zadržani nemir krvi. Razvihrala se bo mladost, brez vsakršnih omejitev, v neugnannem ritmu muzike, vina. Tudi njegove mišice so trepetale, roka je že zanihala, da bi sledila Dunji, ko se je krog okoli nje razmaknil in se je v ospredje prerinil Niko. Dunja ga je ošinila s kljubovalnim pogledom in začela novo pesem, toda zdaj ji ni nihče pritegnil in Dimitrij je z izbuljenimi očmi sledil njenemu izrazu. Zdel se mu je nabrekli od

divje ihte, grd, odbijajoč. Ko je zagledal Nika, je bil prepričan, da bo ta na naglo nekaj ukrenil in spremenil vso situacijo, za katero mu je bilo že vnaprej žal. Niko pa se je smehljaj, sicer narejeno, toda vztrajno. Mirno, domače, skoraj nežno, jo je poklical:

— Dunja! Dunja!

Nakljub opominu, ki ga je čutila v njegovem glasu, se je postavila v izzivalno držo, z zategnjenimi rameni, z rokami uprtimi v boke, se je prijazno, nenavadno prijazno nasmehnila:

— Ne, tovariš, jaz nisem Dunja, zmotili ste se, Marjetka sem...!

Niko je nekaj trenutkov strmel vanjo, prevzet od njene lepote in privlačne ženskosti, sladko-grenka bolečina mu je napolnila prsi in moral je hitreje zadihati. Nato pa je ves vznemirjen stopil k njej, jo prijel za roke in ji poskušal nekaj zašepetati na uho. Ni ga razumela in se je samo široko zasmejala. Tudi Niko je hotel zdaj vse skupaj obrniti na šalo, toda njegov obraz mu je odkazal poslušnost. Narejeno vedrino je izmaličila resnična človeška prizadetost, boleča ganjenost in njegove oči so že bile motne od solza. Dunja se je umaknila nekaj korakov nazaj in spet poskušala zapeti. Niko je ostal na svojem mestu, toda iztegnjenih rok ni umaknil. S ključovalno veselostjo, ki ni potrebovala nikogar in se tudi ni na nikogar ozirala, je začela plesati kazačoku podoben ples, ki mu je dajala takt z rokami in ga spremljala z raztrgano melodijo.

Nekdo se je domislil starih brigadirskih časov od Šamca do Sarajeva in veselo, razposajeno udaril »Dunjačko«. Skoraj vsi so mu pritegnili in dobro razpoloženje, ki se ni bilo pleglo niti za hip, je doseglo nov višek. Dimitrij se je drl na vse grlo in pri tem čutil, kako se ga polasča sproščenost, kako pada z njega težki oklep vsakdanjosti, kako se v njem rojeva drug človek, njemu neznan, toda lažji, čistejši, vitalnejši, sposobnejši. Kaj zato, če stoji tu pred njim neki utrujen aktivist klavrne postave in z meglo v očeh, na pol polomljen in brez moči. Tudi če je kaj žrtvoval (le kaj more žrtvovati takle povprečen človek, kot je on sam ali Niko ali mnogi drugi od prisotnih?), tisto ni vredno prešernosti in razigranosti, ki je temu odmaknjenemu delu sveta dala novega življenja, resnično prerojenje. Če bi nadaljevanje tega stanja zahtevalo njegovo življenje, bi ga dal takoj, brez pomislov. Istočasno se je domislil neke operne arije, ki jo je še pred leti obsojal kot tipičen izraz buržoazne pokvarjenosti in razkroja, a mu je bila zdaj tako blizu zaradi svoje neposrednosti:

*Poj in pleši neugnano,
saj nimaš niti dvajset let...*

Toda nikakor se ni mogel domisliti nadaljevanja in se je odrekel lastni pobudi. Družčina je vrvela, se smejala, rojevale so se nove in nove pesmi in niti ni opazil, da sta se bila Niko in Dunja že izmuznila iz kroga in oddaljila. Vsi so se bili namreč že objeli okrog ramen, se rahlo zibali in peli, peli, samo peli, borbene, partizanske, revolucionarne, brigadirske. Veselje je živelo svoje lastno življenje, brez ozira na posameznika. Ko so se grla utrudila in se za hip oddahnila, je nekdo urezal novo vižo, ki je vzbudila zadnje še skrite moči:

*Pijmo ga, le pijmo ga,
dok ne pukne zora...*

Ko so končali, je bila Dimitrijeva veselost že izčrpana, polaščal se ga je nemir, želja po odhodu. Vrnil se je k mizi in spet iskal Dunjo in Nika. Sedela sta vsak na svojem koncu mize in jokala. Nikov obraz je bil ves iznakažen in solze so mu v ravnih progah tekle po licih. Ustnice je imel trdo stisnjene. Svoje žalosti ni skrival z rokami, te so ležale pred njim na mizi kot mrtve. Zdelo se je, kakor da je njegov duh odsoten in se ne meni za utrujeno telo. Dunja pa je hlipala naglas in vse gornje telo se ji je sunkovito stresalo. Nihče jima ni posvečal pozornosti. Vsi so bili prevzeti od veselja in zaposleni sami s seboj.

Kmalu nato so se začeli razhajati. Dunja in Niko sta stala pri vratih in vsakemu posebej stisnila roko. Niko je bil potrť, a obraz se mu je bil spet razpotegnil v gube, ki naj bi kazale njegov standardni nasmeh. Dunja ga je držala pod roko, bleda, voščena, odsotna. Zdaj so vsi silili vanjo z vprašanji, kaj ji je. Niko je že neštetokrat ponovil, da ji je slabo.

Dimitrij se je poslovil prazen, razdejan, neprizadet, spet odmaknjen od vsega. Zunaj je nekajkrat krepko zaklel, brez posebnega vzroka sicer, toda iz mnogih, zdaj nejasnih razlogov.

Dimitrij se je sicer spominjal vsake podrobnosti s poslovilnega večera in mnogo znamenj je kazalo, da se razpoke v odnosih med Dunjo in Nikom poglobljajo v prepad; a kljub temu ni bilo nobenega otipljivega razloga, ki bi ga prepričal, da se je njegov položaj količkaj spremenil. Iskal je kakršen koli skrit namig z Dunjine strani, a ga ni mogel odkriti. Slej ko prej je bila z njim prijazna, zaupljiva s pridržki, toda k njej ga je še najbolj privlačevalo vzdušje, ki ga je ustvar-

jala njena osebnost. Ob njej so se razblinili vsi intimni problemi, ne samo da so se zazdeli neznatni, enostavno izginili so. Zaradi sproščenosti, s katero ga je navdajala, mu je postala skoraj nepogrešljiva. V prihodnost njunega razmerja ni posegal, zadostovala mu je sedanjost in niti na kraj pameti mu ni prišlo, da bi jo nadlegoval s svojo naklonjenostjo. Še vedno je ure in ure presedel v njeni pisarni in tedaj niti za hip ni odvrnil svojega pogleda od njenega in še vedno se je spraševal, kaj mu pripoveduje. Gotovo je bilo v njej nekaj naklonjenosti, toda do katerih meja je segala? Je bil to ostanek starega skojevskega tovarištva, posvečen skupnim spominom, odnos dveh slučajnih znancev ali pa morda igra zrelih ljudi, ki zahteva odločnejše posege, sicer bo zbledela in se preživela? Stanje osamljenosti in slabo prikrita razdvojenosti. v katerem se je vrnil s Krasa, ni dovoljevalo, da bi mogel utrpeti še kakšno izgubo. Vsaka prijateljska beseda ali le dobrohoten namig, vse mu je bilo dragoceno, in četudi bi zatrdno vedel, da Dunja ne vidi v njem nič drugega kot šolskega tovariša, ne bi bil prenehal iskati njeno bližino. Tako vsaj je bil prepričan.

Dunja s svojo, k stvarnosti usmerjeno naravo je udarce, ki ji jih je delilo življenje, sprejemala z dokajšnjo potrpežljivostjo, zakaj v sebi se je že pripravljala na obrambo, ki naj bi ji vzpostavila notranje ravnovesje. Dejansko se je njeno razmerje do Nika le neznatno spremenilo. Prav trudila se je, da se je na zunaj ravnala povsem enako kot prej. Sprevidela je, da mora videz dobrega, skladnega zakona ostati neokrnjen. Toda sama pri sebi, v svojih intimnih čustvih, ni bila več vezana na moža. Bil je tu, toda prišlek, dal ji je otroka, a sta zdaj njena, živi v njenem stanovanju in jo poskuša napraviti za svojo služkinjo. Njegova nekdanja veličina je zbledela v uničujoči luči vsakdanjosti. Še ga je cenila kot človeka, toda obenem se je tudi že zavedala, da je izbrala napačnega zakonskega tovariša.

Ni je ogoljufal, ona sama se je prevarala. Občutek, da se je za nekaj prikrajšala, je bil zadosti močan, da se je začela ozirati okrog sebe in iskati, s čim bi nadomestila zamujeno, da bi tako pred samo seboj in pred možem dokazala svojo samostojnost. Slutnje in želje so bile iz dneva v dan bolj jasne, toda njim nasproti je stala stvarnost, toga in nespremenljiva v svojih zakonih do posameznika. Že zdavnaj ji je bilo jasno, da sama po sebi, kot zasebnica ne pomeni nič več kot mater svojima otrokoma, ženo možu, gospodinjo v kuhinji, toda vse to je izgubilo skoraj vsako vrednost, ko se je znašla v Tovarni železnih konstrukcij, ko je bilo treba spregovoriti o izpolnjevanju plana ali o strokovnih kadrih. Tam so jo cenili po tem, koliko je koristila podjetju, toda obenem se je zavedala, da je na takšnem položaju le zaradi

svoje preteklosti in zaradi tega, ker to preteklost tudi v sedanjosti potrjuje. Če bi se razvedelo, da zanemarja svoja otroka ali da vara svojega moža, tedaj bi jo tudi v Tovarni ocenjevali z drugačnimi merili. Ti dve plati stvarnosti, tako blizu druga drugi, pa sta po svoje živeli čisto avtonomno življenje. Brez tovarne, brez organizacije bi bila samo še pohabljenost bitje, brez moža in otrok pa bi še vedno bila nekaj. Toda zdaj, ko ima moža in otroke, je vse med seboj povezano, če odvrže eno, ji bodo drugo odvzeli. Zaradi tega se tudi njen notranji upor ni mogel razplamteti, moral je ostati v mejah dovoljenega in je smel biti naperjen le proti stvarjem, ki jih je obvladovala. Razočaranje nad Nikom je bilo deloma tudi razočaranje nad političnim delovanjem sploh, toda uspeh na tem področju je postal še bolj privlačen, saj se je prepričala, kako lahko je varljiv in kako težko ga je obdržati.

Njena duševnost pa je imela mnoge razsežnosti, nezadostno poznane celo njej sami.

Po nekem sindikalnem sestanku, ki se ga njen mož ni udeležil, je bilo kar najbolj naravno, da se ji je Dimitrij ponudil za spremstvo, kakor že mnogokrat prej, kadar je morala sama domov. Ta večer je bil brez posebnega razloga razigran, pripravljen na šalo. Že na stopnicah, ko ji je sledil navzdol, se je bil zagledal v njen vrat in prvič ga je bilo zamikalo, da bi pritisnil svoje ustnice nanj. Zunaj je nekako onemel. Zrak je bil topel od poletja. Tudi Dunja ni bila posebno zgovorna, le njune oči so se pogosto srečavale. Toda ogenj, ki je gorel v njih, ni posredoval nobene misli, čeprav je grel oba.

En sam slučajen dotik rok je sprožil zadržani plaz. Trepetajoči dlani sta se krčevito sklenili, takoj nato še drugi dve. Dvoje od vznemirjenja drgetajočih teles se je približalo in s tako silno strastjo sta se oklenila drug drugega, kakor da se ne mislita nikoli več ločiti. Vsaka beseda je bila odveč. Mesec je že zdavnaj zašel, park se je izpraznil. Sicer pa ju ne bi moglo nič zmotiti. Ves svet se je odmaknil, le onadva, tesno objeta in skoraj negibna, zlita s temo, sta doživljala radost, ki je s svojo težo in intenzivnostjo obetala, da bi mogla postati usodna. Kajti v sozvočju in silnem navalu strasti je vendarle bil grenak priokus, zavest trenutnosti, ki jo je treba izkoristiti, prisiliti k pokornosti. Brez dogovora, a v popolnem soglasju sta se umaknila s poti in se popolnoma predala drug drugemu.

Pot skozi park, do prve ulične svetilke, je bila vse prekratka, pri svetlobi se je njun tesni objem moral razkleniti. Povedati si nista imela kaj, a vendar preveč. Dovolila sta si občutek praznote, zavestne neosveščenosti, odganjala sta vsak stik s stvarnostjo, kakor da bi hotela drug drugega prepričati, da si teh nekaj trenutkov popolnoma za-

dostujeta. Ločila sta se precej stran od njenega stanovanja, s poljubom, ki ga je že okrnila opreznost, saj je v kuhinji še vedno gorela luč, znak, da Dunjo čaka mož.

Dimitrij se je vračal ves prevzet od silnega doživetja, legel je, a zaspal je pozno. Bil je preveč presenečen, da bi se mogel takoj iztrezniti. To se je zgodilo šele z novim dnem. Toda to ni bila iztreznitev v tistem običajnem smislu, z rahlim oglašanjem vesti, temveč skoraj zaprepadenost nad kopico vprašanj, ki so ga tako iznenada obkrožila in katerim se ni več mogel izogniti. Kako se je to zgodilo, si ni znal razložiti, čeprav se je zavedal, da ni bilo nič v nasprotju z njegovimi željami. Uresničila se je nezavedna želja in po tej plati je mogel biti samo zadovoljen. Obojestranska sproščenost pa ga je istočasno spravljala tudi v zadrego pred samim seboj, saj se mu je zdelo, da je on sam popolnoma brez moči in da je skoraj vse odvisno od Dunje. Negotovost o nadaljnjem se ni mogla razjasniti brez nje. Toda približati se ji ni mogel takoj. Kako se srečati z njenim pogledom, če bi v njem zaslutil kaj drugega kot v svojem. Tudi vsaki morebitni priči bi bilo takoj jasno, za kaj gre. Sledove njenih ustnic je še čutil po vsem obrazu. Gube na obleki in roke pa bi zakričale, da je objemal njo.

Neštetokrat se je z gradbišča ozrl proti upravnemu poslopju, če bi jo morda zagledal, kakor se je to pogosto primerilo druge krat, toda ko je tam zagledal njenega moža, se ni več udajal tej prevari. Nikova prisotnost ga ni niti najmanj vznemirila. Zdel se mu je tako oddaljen in tako neresničen, da se njegovemu svetu ne bi mogel približati. Pa tudi sicer je do njega občutil samo hlad, izginilo je še tisto malo simpatije, s katero ga je spremljal na poslovnem večeru. Da pa mu ne bi bil krivičen, si je vneto zatrjeval, da je Niko gotovo eden najboljših ljudi, pošten, delaven, ali... Tu se je nekaj zataknilo. Z njegovo ženo je ležal v parku. Bilo mu ga je nekoliko žal... Kaj, če bi se mu Niko zdajle približal in ga naravnost vprašal... Bi mu povedal resnico? Seveda. Le vedeti bi hotel, če jo prenese. To pa bi bilo že podcenjevanje. Morda je Niko nesrečen zaradi žene? Moški, pa nesrečen. Partizan, aktivist, predsednik sindikata v Tovarni železnih konstrukcij... Pa vendar — rogonosec... Ne, to bi bilo nečloveško... Če bi hotel resen razgovor, se mu ne bi izmikal. Končno, čemu? Kaj imata onadva med seboj? Saj se niti dobro ne poznata. Predstavil bi se mu: moje ime Dimitrij... Vaša žena...? Aha, da, da, tista plavalaska. Seveda, seveda... Toda ali ne bi vi kar z ženo uredili vajinih zadev? Z vami o vaši soprogi nimam kaj govoriti... Niko pa je hodil po tovarniškem dvorišču umirjeno in zamišljeno kot vsak dan in niti na misel mu ni prišlo, da bi svoje družinske skrbi in svoj ponos delil

z gradbenim instruktorjem, s človekom, ki je celo nekaj let mlajši od njega.

Proti poldnevu, pripravljen na vsako presenečenje, se je Dimitrij vendarle odpravil k Dunji. To je bila zanj že dolžnost, in če je ne bi izpolnil, bi si očitil strahopetnost. Našel jo je kot vedno, prav nič zasanjano ali vznemirjeno, sredi dela. Začel je na njej iskati sledove pretresa, ki ga sam ni občutil v zadostni meri, a ga je od njega ločil samo še korak. Če bi ga bila Dunja pričakala na vrhu stopnic, vsa vzhičena in z razprostrtimi rokami, bi ji tudi sam viharo poletel v objem. S svojo mirnostjo mu ni ravno polaskala in tisti hip je začutil potrebo, da jo resnično osvoji. Nekaj tistega, česar ni našel že prvi hip, se mu je le posrečilo odkriti: Dunja je postala lepša, njen blede obraz je sijal ožarjeno od nove, dotlej še neznane svetlobe. (To je mogel biti samo ogenj, ki ga je prižgal on.) Nekaj kodrov las ji je nagajivo ljubko padalo na čelo, a usta, sončna in napeta, so vabila. Tudi njen pogled se je zdel prijaznejši, toda še vedno ne tak, da bi tisto, kar je izražal, bilo takoj jasno in ne bi moglo spremeniti smisla.

Skoraj presenetilo ga je, da je vse tako enostavno, brez viharovnih čustev, brez obtožb in brez zahtev, brez obljub... Istočasno pa je stvar izgubila na pomenu, zvođenela je in nekje iz daljave se je v njegovo zavest prikradel prizvok užaljenosti. Do občutka, da je vsaj delno prevaran ali da se je prevaral sam, ni bilo več daleč. Da bi se ga ubranil, si je nadel najljubeznivejši izraz in v svoj pogled vlil kar največ strasti. Odzvala se je, a premalo. Zahteval je, da se vidita že zvečer, toda ona se je izgovorila z delom in mu obljubila sestanek za naslednji dan.

Njej je bila Dimitrijeva ljubezen kakor pomladna roža, podarjena sredi zime, razveselila jo je. Ta radost bi bila še čistejša, če bi bila povsem prepričana, da je Dimitrij osvojil njo in ne ona njega. Želela je, da bi bil odločnejši, zahtevnejši, celo bolj robat in kolikor močnejši različen od Nika. Njegova visoka, atletska postava ji je vznemirjala fantazijo in še je čutila na sebi njegove krepke objeme. Hotela ga je imeti ob sebi, to je bilo vse. Zavest, da je prevarala moža in da ga bo še, jo je navdajala s skritim ponosom. Pred tem se ni zavedala, da ji je zvestoba bila že v breme in hvaležna je bila Dimitriju, ki je njej sami odkril njeno telo. Prerojenje je prihajalo počasi, a vztrajno.

Zvečer, ko sta se bila z Dimitrijem ločila in se je bila znašla pred domačo hišo sama, ji je bil skoraj uplahnil pogum. Popravljala je frizuro, ki se ji je zdela obupno zmedena, pregledala vse gumbe in zaponke, če je katera ne izdaja, a tudi potem, ko je ugotovila, da je vse v redu, si še vedno ni upala prestopiti praga. V nosnicah je čutila

vonj po Dimitriju in prepričana je bila, da je vsa prepojena z njim. Potne roke so se ji lepile na robec in nikakor se ni mogla umiriti. Zvenelo ji je v ušesih in telesa se je polastila pijanost. Kljubovalnost je nazadnje le zmagala.

Pred Nika je stopila nasmejana in ljubka, takšna, kot si jo je želel, dekletce, ki ga je imel rad, ki mu je pomenilo vse. Zadnje čase je čutil, da se mu je bila nekoliko odtujila, toda upal je, da se bo kmalu spet vrnila k njemu, saj jo otroka tako vežeta na njega, kot je on preko njiju ves njen. Res, prišla je stara Dunja, njegova Dunja. Utrujeno je zganil časopis, nad katerim je bil že zadremal; ko jo je pričakoval. Dunja je hitro ugasila luč, v temi se je počutila bolj varna. V postelji jo je sicer nadlegoval s svojimi nežnostmi, ki so se ji zdele stare in obrabljene, toda kmalu je omagal. Obrnjena stran od njega je še lep čas uživala nad svojo zmago. Vse je bilo v najlepšem redu. Sprostila se je, vračala se ji je volja. Dimitrij je bil sicer blizu, toda ob strani, v vsem je vendarle bila najvažnejša ona. Zaradi nje se je zgodilo, ne zaradi njega.

Jutro je vzbudilo tudi njeno opogumljeno samozavest. Čutila je, da je gospodar položaja in da bi se lahko uprla Niku tudi v najbolj intimnih rečeh. Celó vso resnico bi mu lahko zalučala v obraz, in če bi jo udaril, bi z lahkoto prenašala udarce.

Lahkotnost, s katero se je izognila prvim nevarnim čerem, jo je zavedla v precenjevanje lastnih moči. Bila je pripravljena, da se sestane z Dimitrijem vsak drugi ali tretji večer. Podreditev njegovi želji, da se pogosteje vidita, je bila samo navidezna, a je Dimitriju mnogo pomenila. V dnevih, ko je bil sam, je pogosto razmišljal o Dunji, njuno srečanje se mu je zdelo vedno bolj slučajno in iskal je način, da bi preizkusil njeno iskrenost. Bal se je vezati nanjo, da ne bi bil pozneje razočaran. Telesni stiki so sicer dajali njuni zvezi videz trdnosti, a še tedaj si je želel od nje večjega zanosa, bolj sproščene predanosti. Seveda sta se morala skrivati in si na ulici nista smela izkazovati niti najmanjše nežnosti. Plazila sta se po odročnih, zakotnih predelih predmestja, neprestano na preži, da ju ne zalofi znanec. V umetnosti skrivanja je prednjačila Dunja, njena domiselnost je odkrivala vedno nove kotičke, pripravne za ljubezen in odmaknjene človeškim očem. Dimitrij ji je sledil, a v njem ni bilo niti trohe strahu. Zavedal se je, da on ne more ničesar izgubiti, in prevzemalo ga je celo tiho zadovoljstvo, da hodi z ženo, ki naj bi pripadala drugemu. Nagib, ki se ga niti sam ni dobro zavedal, pa je zahteval, da bi njuni zvezi polagoma dal videz priznanja, da bi jo priznala tudi pred ljudmi. Zahteval je, da se z njim pojavlja v kinu, celo v gledališču, da se

njuni sestanki ne omejujejo samo na noč, temveč da jih prestavita v poljuben dnevni čas.

Dunja se je znašla v težavnem položaju. Vseh svojih nočnih izletov ni mogla opravičiti, pa tudi njen odnos do Nika se je toliko spremenil, da je sčasoma celo njemu, ki jo je ljubil, postalo jasno, da jo izgublja. Ne samo da je bila v vsakdanjostih z njim skrajno stvarna in hladna, začela se izgovarjati in ga odbijati tudi v postelji. Zaslutil je, da se razdaja drugod in da zanj nič ne ostane. Z logiko najbolj norih zaljubljenecv je iskal krivdo pri tekmeču in ne pri njej. Toda nikogar ni mogel najti, nad katerim bi upravičeno izlil svojo jezo, bal se je tudi, da bi ne bil smešen, in končno mu ni preostalo drugega, kot da je začel mučiti njo. Dunja nikakor ni mogla razumeti, da je s takšno lahkoto prenesel politično degradacijo, zaradi njene nezvestobe pa je krvavo prizadet. Njegov položaj se mu je zdel vedno težji, bolezen se je pojavljala vse bolj pogosto, že je videl razbito družino, nesrečna, zapuščena otroka in sebe v blaznici, če ne bo končal s samomorom. V Dunjinih očeh pa je postajal vse bolj neboljen, ne glede na to, kaj je napravil, celo fizičen odpor do njega je začutila. Njegove skaljene in izgubljene oči so se neprestano plazile po njej in jo obdajale z očitki. Njega pa je njen molk gnal v besnost in nekega večera, ko je spet prišla pozno domov, se ni več obvladal. Slabo prikrita laž ga je samo še bolj razkačila. Tresel se je od ihte in glas se mu je grgraje zatikal v grlu. Bal se je samega sebe in posledic svojih dejanj, za katera je mislil, da se neizbežno približujejo. Tako divjega in spremenjenega ga Dunja še ni bila videla. Poskušala ga je zavriniti mirno in ga pozivala k razumnosti. Položaj sam ji je vsilil zahtevo, do katere se pred tem še ni bila dokopala.

— Čemu bi mučila drug drugega? Če ne moreva živeti v miru, se razidiva.

— S kom boš šla? Kdo ti je to nasvetoval? Niko je dobesečno vzkipel od ogorčenja in užaljenosti. Čutil je, da je na robu tistega usodnega.

— Z nikomer. Sama bom ostala. Otroka mi zadostujeta... Zdelo se ji je, da mora omeniti otroka, pa se bo pomiril.

— Lažeš!

— Poskusiva, dokazala bom...

— Dokler se nisi začela vlačiti okrog, je bilo vse dobro...

— Ni res. Mar ne vidiš, da si nemogoč... Komunist, doma bi pa hotel fevdalizem...

— Nemogoč... Ker ti ne pustim, da bi bila vso noč zunaj. To bi hotela?

— Zakaj ne? Svobodna žena sem, sama služim svoj kruh, za otroka skrbim, kaj bi še rad?

— Tako lepo nam je bilo, ti pa si vse pokvarila... Njegov srd se je že topil v žalosti.

— Jaz že ne, ga je tiho zavrnila in se mu zazrla v oči.

Rahel žarek upanja je spet posijal vanj. Namenil se je bil, da jo bo pretepel, zdaj pa, ko je stala pred njim, je bil brez moči. Preveč si jo je želel, da bi ji mogel prizadejati bolečino.

Dovolila mu je, da jo je objel, in bila je presunjena zaradi njegove potrnosti. Zavedela se je, da je dokončno vezana nanj in da ji ne bo dovolil igrati se z njegovo potrpežljivostjo. Njen pogum je bil zdaj že skoraj pri tleh in nenadoma jo je prešinila misel, da bi jo mogel Niko v navalu ljubosumja tudi ubiti. Res ji je čez čas začel nekoliko zmedeno in raztrgano pripovedovati, da je njegov sklep že gotov. Ona je njegova usoda in nikoli ne bo pripadala komu drugemu. Walter je pripravljen, če bo nadaljevala, kot je začela, je ne bo več pestil, ubil bo njo, otroke in nazadnje sebe.

Njegov glas je postajal vse bolj in bolj odsoten, grozljiv. Ves prostor je napolnil s tišino. Dunja je začutila vso svojo zmedenost in strah. Toda le za nekaj trenutkov. Nikake krivde ni občutila, dopovedovala si je, da je samo preplašena. Dolgo v noč je prisluškovala, da bi odkrila skrivno znamenje, ki bi ji pokazalo rešitev. Ko je že spala, jo je iznenada vrglo pokonci. Niko se je divje premetaval po postelji, udarjal s pestmi v steno, jurišal, davil, ubijal. Zbudila sta se otroka in zajokala. Niko se dolgo ni umiril. Zjutraj je vstal potr, žalosten, brez volje in to jo je prisililo, da mu je izkazovala več pozornosti, kot bi mu jo sicer.

Njen položaj se ji je zdel brezupen. Šele ko se je v pisarni pojavil Dimitrij, se je zavedela, da bo morala Nika zapustiti, pravzaprav pripraviti ga do tega, da bo sam odšel. A temu se bo gotovo upiral... Naj odide ona? Kam z otrokoma? Kdo bo skrbel za njiju?

— Imam dve vstopnici za gledališče, je rekel Dimitrij. Njegov glas je izražal trdnost.

Mogla je biti samo odkrita:

— Saj veš, kako je z menoj, razumeš... Moža imam...

— In kaj pravi?

— Grozi...

Vse mu je bilo v hipu jasno. Mož, otroci... Zdaj gre zares. Koliko je pripravljena žrtvovati? Morda si je dovolila samo avanturo in zdaj se umika. Ne bo tako lahko, ne, z njim že ne!

— Prej nisi vedela, da imaš moža?

— Ne očitaj mi še ti... Vse sem pripravljena storiti, samo pomagaj mi.

Dimitrij je prebledel. Kako, da ni že vnaprej videl, do česa ga bo pripeljala ta dogodivščina. Zdaj se lovi zanj, bogve s koliko moškimi si je že dovolila kaj podobnega... Niko je preudaren človek, se je že prepričal, da z njo ni več mogoče... Dva otroka, že ve, kaj dela... Z očmi jo požirajo... Kam naj bi z njo? Naj se tako zaključí njegova mladost? Ničesar ni še doživel, razen muk in razočaranja. Hoče ga izkoristiti... Spomnil se je šolskih let, Dunja se je vedno držala ob strani, bila je preveč pametna za njihovo družbo. Nič ji niso pomenili. Po funkcionarju je vrgla oči, zdaj so ga odžagali in ona se mu hoče izmuzniti. Kot podgana zapušča hišo, ki bo v kratkem pogorela.

— Vrnila se boš k možu in se pokesala...

Nekaj trenutkov ga je merila, ali njegov sarkazem izvira iz užaljenosti ali pa pomeni samo umik. Če bi jo imel rad, bi moral z njo...

— Nimaš poguma?

— Pogum? Za kaj?

— Strahopetec!

— Ha, cipaško sprenevedanje...

Počasi, da ne bi kazala vznemirjenja, je vstala in odprla vrata. Zdaj ni imela o njem več nobenih iluzij. Sebičnež, prostak, slabši od Nika, enak vsem ostalim...

— Pojdi!

Tudi Dimitrij je bil prepaden zaradi nenadnega preobrata. Njegove lastne misli in besede so ga presenetile. Ni vedel, da jih poseduje. Bil je poražen, na tleh. Dunja pa se je dvignila moralno očiščena nad njega. Mora se rešiti. Mrzlično je iskal zadnjo bilko, katere bi se oprijel. Porodila se mu je misel, ki se je je dobro zavedel šele, ko je bila že izgovorjena:

— Veš, imel sem te rad...

— Jaz pa tebe ne!

Zmignil je z rameni in se spustil po stopnicah navzdol. Dunji so se šele zdaj ulile solze. Iz obupa in iz olajšanja. Nič se ni spremenilo. Ostala je sama, nemočna, vezana. Dimitrij pa je odšel in prav je tako. Zdaj je ne bo več vznemirjal. Vrnila se bo k Niku in lahko mu bo zatrdila, da nima nikogar...

(Konec prihodnjič)

T J A I N N A Z A J

Vladimir Kavčič

(Nadaljevanje)

12

Ponovna osamljenost, v katero je Dimitrij zapadel po tako nenadni in nesmiselni prekinitvi z Dunjo, za njegov osebni razvoj ni imela nikakršnega posebnega pomena. Dunjini kot njegovi lastni postopki so bili na neki poseben način odtegnjeni njegovi presoji. To mu je omogočilo, da je ostal tudi vnaprej kolikor toliko trden in da mu tudi odnosa do Dunje ni bilo treba bistveno spreminjati. Ostala mu je blizu, kot je bila prej, in tudi svoje privlačnosti ni nič izgubila. Ob dopoldnevih, ko je stal ob svojih delavcih, se je pogosto spominjal in včasih je že bil nameril korak proti upravnemu poslopiju in jo hotel obiskati, a se je zadnji hip domislil, da stoji med njima pregraja, ki je on sam ne more odstraniti. Najbrž bi spet bilo vse po starem, če bi se bil odločil, da jo poišče in se ji opraviči. On pa se je celo sam pri sebi izogibal ugotovitve, da je njegovo zanimanje za ponovno zbližanje povsem neznatno ali pa ga sploh ni. Dobro se je še spominjal vzdušja, v katerem je zadnjič zapustil Dunjino pisarno, in vse v njem se je upiralo, da bi v zvezi z njo prevzel kakršno koli obveznost. Še več. V tem odporu se je skrivala dobršna mera prizanesljivosti do samega sebe. Znašel se je pred dejstvom, da bi moral oceniti samega sebe, svoje najbolj intimne lastnosti. O svoji družbeni vrednosti je imel še kar laskavo mnenje, tu pa se ni nadejal prav nič hvalevrednih zaključkov, zato se jim je po najkrajši poti umaknil. Bal se je dvojnosti, ki jo je slutil v sebi; če bi jo priznal, bi takoj nato že stal pred vsiljivim in odurnim vprašanjem, zakaj si njegova družbena in privatna vrednost nasprotujeta. Imel je moč, da se je odrekal vsakršnemu razglabljanju, ki bi hotelo okrniti njegov notranji mir.

Prizadevanje po lahkotnosti, s katero naj bi obravnaval bistvene življenjske pojave in h kateri je že tako dolgo zaman težil, ga je obdarilo s svojimi prvimi sadovi. Namesto prejšnje resnosti in poglobljenosti vase so se ga polasčali občutki sproščene samozavesti, tu in tam celo že objestnosti. S svojimi težavami je znal živeti sam, ne pa s svojimi radostmi. Dnevi brez ženske in brez pričakovanja so postajali nadležno dolgočasni. Ves prejšnji svet, s katerim se je tako vneto ubadal leta in leta, je ostal ob strani in vse bolj ga je obvladovala čutnost. Kakor da to ni več on, se mu je nenadoma odkrilo, da ga ženski svet

spremlja s precejšnjim zanimanjem. Podvojeno mu je vračal pozornost in njegovo zanimanje za lepa ženska telesa je raslo iz dneva v dan. Spomini na golo žensko telo in na trenutke ugodja in sproščenosti, ki mu jih je nudilo, pa so postajali vse bolj in bolj živi. Te predstave so bile sicer še vezane na Dunjo, toda zavedal se je, da je bila ona šele začetek in da na vsakem koraku srečuje lepotice, ki so še bolj vredne poželenja kot ona. Skratka, ogenj, ki je prej tako neusmiljeno pustošil po njegovi notranjosti, se je obrnil navzven, iskal je samo še bitje nasprotnega spola, ki bi združevalo toliko prikupnih lastnosti, da bi ga kazalo zavzeti, kajti njegova samozavest je rasla, neuspeha ni predvideval. Zdaj je celo že Dunjo prišteval med svoje trofeje.

Izbira je čisto slučajno padla na Rut, pač zato, ker mu je bila ona najbolj dosegljiva. V zadnjem času jo je pogosto videval, kako je odhajala iz Tovarne železnih konstrukcij. S svojo izzivalno koketno zunanostjo je vzbujala pozornost vseh moških, pasli so na njej svoje vroče poglede in celo mlaskali z jeziki. Po vsem tem je bilo samo-umevno, da dvorljivcev ni pogrešala; kljub temu pa je nikoli ni videl v družbi, celo kapetan z mercedesom se ni več prikazal. Razdalja, ki jo je čutil med njo in seboj, je vendarle bila — neznanska. Močno poudarjeno zunanost, ki ga je v gimnazijskih letih odbijala, je zdaj spoštoval. Zaradi svetlih, čistih barv njene obleke, zaradi rdečila na ustnicah in zaradi skrbno urejene pričeske se mu je zdelo, da pripada neki boljši skupnosti ljudi; pod brežhibno obleko je pričakoval tudi aristokratskega duha, zato je bila zanj skoraj nedostopna. Sicer o njej ni vedel ničesar. Njegovo, že objestno zaupanje vase je hotelo najtežjih preizkušenj. Že vnaprej je vedel, da bi osvojitev ženske, ki ji ne bi pripisoval najvišje vrednosti, ne zadovoljila njegovih stremljenj in bi mu torej pomenila komaj več kot nič. Z Rut si je obetal povrniti vse tisto in še več, kar je z Dunjo izgubil in česar pri nji (zakaj, še sebi ni pojasnil) ni več kazalo iskati.

Že prvi stik ga je presenetil, a tedaj si še ni priznal, da je poparjen. Pogovarjal se je z njo dobre pol ure in prejšnja, namišljena Rut, posebljeni cilj vseh moških, se je razblinila. Pred njim je stalo drugo, malce zdolgočaseno dekle, z odsotnim, nezanimivim pogledom, brez spogledljivosti, celo brez slehernega zanimanja za moške. Res je bilo blago na njej boljše vrste, skrojeno s perfidno krojaško umetnostjo, okraski iz visoko karatnega zlata in vonj parfuma presenetljiv za Dimitrijeve čute, a to vendar le ni bil človek, pred katerim je skrivaj trepetal. Bojne zvijače, ki jih je bil pripravil, da bi osvojil nezavzetno trdnjavo, so se pokazale kot nepotrebne, ko se je znašel pred slabo utrjenim holmom. Skoraj onemel je, s svojo tihoto in resnostjo ga je

spravljal v začudenje. Počutil se je podobno, kot bi mu kdo na ledu spodnesel noge. Cilj je izgubil svojo vrednost, saj se je zdelo, da spremenjena Rut ne more nuditi užitkov, katere je pogled nanjo obetal še pred nekaj dnevi, ko njenemu obrazu še ni posvečal nobene pozornosti. Njegovo zanimanje je veljalo telesu, ki ga je obleka skrivala, a tudi poudarjala, iz bližine pa je mogel opazovati le obraz, pust in neprivlačen, poudarjeno vsakdanji.

Notranji zagon pa je še deloval, čeprav ne več s prejšnjo silo. Počakal je dan ali dva, opazoval Rut na tovarniškem dvorišču in stari čari so se ji povrnili, seveda v zmanjšani meri. Spoznanje, kako varljivi so lahko njegovi občutki, je samo potrjevalo že staro negotovost. Lastnim sodbam je lahko zaupal le tedaj, če jim je pritrdila tudi okolica. To je bilo še kar lahko v primerih, ko ni šlo za tako intimne stvari, kot je ljubezen. Bil bi polaskan, če bi mu vsi zavidali Rut, a kaj potem, če mu ona kljub temu ne pomeni dosti. Neki glas ga je opomnil, da se hoče Rut izogniti samo zato, ker se boji odgovornosti. Ni mu mogel potrditi, zato je prvemu osvajalskemu koraku moral pridružiti še drugega, tretjega. K sreči se je tudi Rut spreminjala, odvisno od vremena in razpoloženja. Včasih je bila lepša že kar sama po sebi, včasih pa mu je uspelo, da jo je razgibal tudi on. Tedaj je življenje zaigralo tudi v njenih očeh in prej negibne ustnice so znale biti zapeljive. Ko je spoznal, da je marsikaj odvisno tudi od njega, se je trudil s podvojeno vnemo, da bi rešil, kar se rešiti da.

Rut je rada kramljala z njim in mu je razkrila vso svojo samoto. Mož se je redko vračal domov, a še tedaj utrujen in odljuden. Trdil je, da jo ima rad, v tej ljubezni pa ni bilo nič vznemirljivega, nobeno dejanje je ni potrjevalo, temveč samo mirne, ustaljene besede, navada, ki je že tonila v dolgočasju. Kljub službi se je neprestano borila s časom, s katerim ni imela kaj početi. Varovala je ugled svojega moža in se izogibala družbe, misleč, da mu je njena zvestoba potrebna. Odgovod, do katere se je mukoma dokopala, pa je bila zanj samoumevna in niti ne zanimiva. Njena mladost se je bila znašla v nekakšnem mrtvem koritu in nikogar ni imela, ki bi ga bila lahko obtožila za neugoden položaj. Celo pri domačih ni našla razumevanja, tovarišice v službi pa so ji celo zavidale vse, kar je imela, od lepih oblek do prostosti, zdelo se ji je tudi, da je nihče ne more razumeti, zato se ni nikomur potožila. Živela je v pozi, ki so ji jo pritaknili drugi, v dolgih urah samote pa je že bolehalo od dolgočasje, od pomanjkanja kakršnih koli interesov in čustev.

Dimitriju ni skrivala, da ji je dobrodošel, sprejemala ga je z najbolj naravno prostodušnostjo. Dimitrij je delil z njo svoj prosti čas in

to ji je zadostovalo. Njemu položaj zaupnika ni zadostoval, podjetnejših korakov pa ni mogel narediti, ker se mu je zdelo, da Rut ne vidi v njem samca, temveč le brata. Vsa besedna namigovanja je sprejela s hladom, ni jih opazila.

K dejanjem ga je pravzaprav prisilila Dunja. Srečanju z njo se ni mogel več popolnoma izogniti. Vsakih štirinajst dni se je moral službeno zglasiti v pisarni personalnega oddelka in kar trikrat zapovrstjo je tam našel plavolasega mladeniča iz računovodstva. Sedel je na istem stolu kot še pred kratkim on, malodane v isti drži, in po vsej verjetnosti strmel v Dunjo. Preden je vstopil, je bilo v sobi vse tiho, in tudi ko je odšel, je tako ostalo. Natanko tako, kot da je na tistem stolu videl sebe. Vse se giblje... Kar smehljal se je ob misli, da je njen mož morda samo dvajset korakov stran in ničesar ne ve, kaj se dogaja tu, pa tudi nikoli ne bo zvedel, ker je mož, a tudi če bi se mu slučajno kaj odkrilo, bi z resnico ne vedel kaj početi, ker je pač zakonski mož. Ženina nezvestoba lahko pri določenih tipih samo podvoji očetovska čustva in celo obnovi ljubezensko nagnjenje. Sarkastično si je zagotovil, da bo v kratkem nekaj storil.

Zdaj, ko je zatrdno vedel, da mu ni več vrnitve, si je lagal, da je imel Dunjo rad. Izguba ga je zbolela. A njegova zavest se ni dala tako lahko pretentati. Zakaj ga izguba ni bolela že prej? Ker si ni dovolil, da bi ga obvladala slabost. A zakaj dovoljuje zdaj? Pozabil je na žalitve, ki mu jih je bila prizadela... Čutil je, da bi se po tej poti spet znašel tam, od koder je bil nekoč že pobegnil. Varen izhod je bil takoj pri roki: Če bi bila Dunjina ljubezen do njega resnična, bi živela neodvisno od njegovega ravnanja... Če se z možem ne razume, bi se razšla brez njegove podpore... A že v kratkem se je pokazalo, da z možem lahko živi še naprej in da je tudi za ljubezen že našla nadomestilo... Cilj je kratkočasenje, zdaj s tem, zdaj z drugim. Grozljive zgodbe o moževi ljubosumnosti pa naj vzpodbujajo ljubimčevo gorečnost...

Dunja ga je bila dokončno nevredna, s tem pa je bila v nevarnosti že tudi Rut. Kdo mu more zagotoviti, da je boljša od Dunje? Mar se ne šopiri le zato, da privlačuje lačne poglede, a ne zato, da bi jih natisnila, temveč, da bi uresničila svoje cilje. Vedno je bila še preveč stvarna, natančno je vedela, kaj hoče, že v gimnazijskih klopih je pokazala svoje bistvo. Zdaj igra osamljenost, nadela si je nekakšno sporkorniško haljo in najbrž laže. Za naivne kaline vsekakor — past. Res, da se ne vsiljuje, a to dela le zato, da si že vnaprej zagotovi boljši položaj. Čemu torej obzirnosti?

Še isti večer jo je spremljal skozi park. Zadal si je za nalogo, da jo bo objel na istem mestu, kot je nekoč Dunjo. V določenem trenutku se je dotaknil njene roke in si jo pritisnil k sebi. Pritajeno je izdabila glas, ki ga ni bil vajen.

— Vedela sem, da se bo nekega dne zgodilo...

Ostala je naslonjena nanj, Dimitrij pa se je trudil, da bi razvozlal njene besede. Kaj je vedela? Da se bo našel neki bedak, ki ji bo krajšal dneve, ki bo dal smisel njenemu zakonu in njeni svobodi? Da se bo nekega dne zgodilo, da je ne bodo več pustili pri miru, da jo bodo nadlegovali in posiljevali s svojo naklonjenostjo? Da so vsi enaki in vsi hočejo isto? Zakaj potem ne izmakne svojega komolca, zakaj se mu ne iztrga in ne uteče? Ne bi je zadrževal, naj vendar že izpriča svojo trdnost in zvestobo, o kateri je toliko govorila, naj nastopi v zaščito nedotakljivega zakona, in njega, prisklednika, pusti sredi ceste, osramočenega in praznih rok. Ne? Ne! Zakaj? S čim neki se zdajle ukvarja tale modna glavica? Misli na moža, ki morda ravno ta čas stoji v nekem podobnem parku in objema drugo? Če jo mož sploh še zanima? Naj gre k vragu še tovariš kapetan. Čemu se ukvarja z njim? Mu je že prav tako, kot je, sicer ne bi bil stalno na poti... Morda se že dolgočasi z njo in bi mu bil celo hvaležen, če bi mu jo speljal...

Ob luči je bil njen obraz ganljivo zamišljen in brez radosti. To ni oviralo njegovih rok, da ne bi bile zahtevnejše. Neodločno se je izvila:

— Ne, ne nocoj...

Počutil se je kot kadet pri enostavni nalogi iz taktike. Samo malo bi napel spomin in že bi si predočil lektiro iz priročnika. Celo stran... Drugi odstavek? Odklonitev je obljuba, ki jo bo mogoče izkoristiti šele pozneje. Mirno kri...

Naslednje dni in tedne si je večkrat očitil, da si za osvajanje Rut ni znal izmisliti bolj zanimivega načina, kajti dolgočasje je že postalo njun stalni spremljevalec. Rut mu je bila na razpolago, kadar je hotel, in še celo tedaj, ko mu ni bilo do tega. Pobuda je naglo prehajala v njene roke. Prav pohlepno se je bojevala za vsako sekundo, celo med delom mu je pošiljala pisemca s tremi ali štirimi besedami iz obrabljene ljubezenskega slovarja. Nasprotje njunih nravi je bilo očitno. Za njo je bilo važno le tisto, kar se je ponavljalo, kar je trajalo, njega pa bi mogla razgibati samo različnost. Očitno se je vdajala vtisu, da ji Dimitrij vdano sledi, saj je postala razigrana in samozavestna, njegove zdolgočasenosti niti ni opazila.

Bili so trenutki, ko je nekaj njenega zanosa prešlo tudi nanj. Tedaj je verjel, da je končno našel svoj svet, urejenost, smisel svojega

iskanja. Prejšnji nemir se je zdel bolesten, prav tako spomini na očeta in na okoliščine okrog njegove smrti, skojevska zavzetost normalen mladostni pojav, enako poznejše iztreznjenje. Zrela doba je nastopila pravzaprav šele z Rut...

Toda pozno ponoči, ko je zapuščal njeno stanovanje in se vračal po zapuščenih mestnih ulicah, umirjen in potešen, telesno že skoraj utrujen, ga je znova popadla strastna miselna dejavnost in vseuničujoči dvom. Spraševal se je, kaj je našel pri Rut, zaradi česa se njegov odnos do sveta upravičeno spreminja, zakaj se mu včasih vrača življenjska radost in kaj mu zagotavlja, da je res krenil v novo smer in ne samo novi utvari nasproti? Morda Rut, njena osebnost? Katere so njene sestavine? Sla po uživanju, želja po varnem zavetju, družabnost za preganjanje vseubijajočega časa? Kaj je lažjega kot zaplesti se v neko avanturo, prepričevati sebe in druge, da je kamen modrosti odkrit, stvarnost pa ostane, slej ko prej — stvarnost. Srečala sta se slučajno, ne drug zaradi drugega, temveč zaradi zdolgočasenosti in zaradi objestnosti... Je to osnova za dolgotrajnejšo rešitev?

Mesto je počivalo v molku, redke luči so mu s svojimi sencami dajale siv, brezdušen obraz. Ob takih prilikah se je Dimitrijevo razpoloženje neopazno, a naglo prevesilo v mirujočo zamišljenost brez poguma, brez jasnega izhoda. Če bi hotel biti popolnoma odkrit, bi moral stopiti pred Rut in ji preprosto pojasniti, da je njuna zveza nesporazum. To pa ni bilo mogoče, v njem sta živeli dve resnici in ena še ni bila dokončno izpodrinila druge.

Občutek poraza se je vse bolj približeval, kar za Dimitrija ni bilo presenečenje. Poraz je bil tako rekoč njegov credo, vsa mladost mu je potekala v tem znamenju.

Po nočnih ekskurzijah v lastno notranjost ga je nov dan vedno našel nekako omrtvičenega ali vsaj potišanega. Srečanja z Rut si ni želel, ko pa jo je videl, ga ni niti najmanj zamikala. Kaj je hotel storiti, ko pa se je obenem tudi zavedal, da jo potrebuje, vsaj toliko časa, dokler ne najde druge? Ljubezen je zanj postala neke vrste dejavnost. Kot druge dejavnosti tudi ta ni prenesla prevelikega razglabljanja, zahtevala je samo vztrajnost dejstev. Vedel je, kako jo mora objeti, na katerem mestu se je mora dotakniti, da vzbudi njen ogenj, toda polagoma se je začel zavedati, da vse to lahko zadovolji le eno plat njegove osebnosti, druga pa je zahtevnejša, bolj subtilna. Zaželel si je razgovorov, vsaj približno enakost življenjskih obzorij, uglašenost na isti ton, vsega tega pa mu Rut kot človek, ki je živel samo navzven, ni mogla nuditi in spomini so se spet odpravili k Dunji, ki je bila notranje bogatejša. Rut ga je imela samo rada, z največjo lahkotnostjo

mu je razkrila svoj intimni svet, a ta je bil majhen, nepomemben. Poti naprej ni videla niti je ni iskala. Zadostovalo ji je, da živi v sedanjosti.

Že po nekaj tednih so prišli trenutki, ko Dimitrij svoje neuravnovešenosti ni več uspeval prikrivati z družabnostjo. Rutina prisotnost mu je postajala nadležna. Kljub temu pa je bil pred njo povsem brez moči. Kakor ji pred meseci ne bi znal pojasniti resničnih vzrokov, zaradi katerih jo je osvajal, tako tudi zdaj ne bi našel besed, s katerimi bi jo prepričal, da se morata slej ko prej ločiti. Rut je slutila, da se z njim nekaj dogaja, a ni mogla razumeti, da jo hoče zapustiti kar tako, ne da bi svojo naklonjenost namenil neki drugi — tekmici. Vsi poskusi z izmikanjem, skrivanjem in z navidezno zaposlenostjo ji niso odprli oči. Hotela je jasno besedo in Dimitrij je spoznal, da se je lahko znebi samo z grobostjo, s pretiravanjem, ki sicer ni bilo lastno njegovi naravi. Med prerekanjem, ki ga je namerno izzval, ji je očital, da ga dolgočasi. To jo je prizadelo bolj, kot je pričakoval. Razšla sta se brez medsebojnih obtoževanj, njen molk pa je vendarle govoril, da ga ima rada.

Dimitrij se je ob tej priliki spet domislil stavka, ki ga je bila izgovorila Rut na začetku njunega ljubezenskega razmerja. Vedela je, da se ji bo nekaj zgodilo. On ali nekdo drug ...

13

Po mogočnih pročeljih iz armiranega betona se je razlila rdeča barva, vihrale so partijske in državne zastave, Tovarna železnih konstrukcij se je odela z mladim majniškim zelenjem. Množica prazne oblečenih ljudi se je nagnetla na prostranem asfaltiranem dvorišču, predstavniki oblasti so spustili v pogon nov obrat. Tovarna se je širila, se zažirala v polje in pustošila njive, da bi s temi žrtvami ustvarila nove vrednote. Nedvomno se je razvijala, rasla in govori, ki so slavili napredek, so večinoma bili v skladu z dejstvi; to je bilo jasno tudi Dimitriju, ko je stal med svojimi delavci in spremljal dogajanje na tribuni. Res, na vseh koncih dežele so vzniknile tovarne in elektrarne, nove ceste, nove proge, njemu pa prav ta isti čas grozi z razbitjem zadnjih ostankov graditeljske vneme. Kako je mogoče, da je že postal neuporabljiv in ga hočejo zavleči na smetišče med odpadke?

Pred dnevi so v podjetju »Cestaprojekt« zaposlili nove strokovne sodelavce, inženirje in tehnike s pravkar dokončano šolo in Dimitriju so brez posebnega okolišanja sporočili, da njegovo strokovno znanje ne zadošča več in bo moral svoje mesto odstopiti nekomu drugemu.

Med novimi inženirji je bil tudi Edo, nekdanji sošolec iz gimnazije. Odkar je zvedel za novico, se je Dimitrija polastil nemir, ki je iz dneva v dan samo še naraščal. V njegovo zavest so se začele vračati slike s poslovnega večera Daneta Bratoša-Nika. Še malo in odšel bo tudi on, seveda brez vsakršnega slavlja... A to ni bistveno... Zdaj je razumel, da je mogoče ob taki priliki razbijati kozarce, izgubiti oblast nad samim seboj in neugnano prepevati tisto o jutrišnjem pohodu... Leta in leta se ni nihče domislil njegovih pomanjkljivosti, vseskozi je z uspehom opravljal naloge, ki so mu jih naložili, zdaj pa bo na njegovo mesto stopil nekdo, ki je znal bolje izračunati, kaj se bo čez nekaj let splačalo, in ki je končno tudi imel možnosti, da si je dovolil dolgoletni študij na univerzi... In če je to še Edo, tisti, ki je nastavil hrbet sapici in ga ta zdaj sama potiska navzgor... Sedanost se posmehuje preteklosti... Edo pred petimi leti ni odšel na Kras, iztrgal se je iz prvih bojnih vrst graditeljev in tedaj se je zdelo, da je ravnal egoistično, ker je svojo osebno korist postavil pred družbeno. Praktične posledice njegovega računa? Višji položaj, boljša plača. Če denar ne bi bil merilo vrednosti tudi za ljudi, potem bi jih nagrajevali na kakšen drug način. On, Dimitrij, pa je gradil cesto na Krasu... Nesmisel, iluzija... Saj se je že tam dokopal do spoznanja, da je edini smisel njegovega dela v tem, da preživlja sebe. Čemu potem govori, vrednotenja? Ali je on kriv, če ni inženir, in kakšno zaslugo je treba pripisati Ediju, ki je to postal?

Grenki priokus po kraški zemlji, na katerega je bil v zadnjih mesecih že pozabil, se je spet vračal. Njegovo tamkajšnje stanje je bilo podobno sedanjemu. Ujet med protislovne nujnosti se je kljub mrzličnemu iskanju prestopal na mestu. Skoraj vse niti njegovega življenja so bile v tujih rokah. Lahko samo še čaka. Potiskali ga bodo vedno nižje, dokler se ne bo znašel na dnu... Je to usoda toliko obetajočega mladeniča? Pripravljenost na vsak trud, na največjo žrtev brez cene?

Nedaleč od sebe je zagledal Daneta Bratoša-Nika. Zdelo se mu je, da tudi njegove oči odsotno blodijo med množico in da tudi on posluša samo na pol. Svetla, trdo zlikana srajca, ki je še poudarjala bledico sveže obritega obraza, ga je spomnila na Dunjo. Zaman jo je iskal v Nikovi bližini. Ob njem sta stali le dve drobni, svetlolasi punčki, prav nič podobni njej... Ali ne bi stopil k Niku in ga povprašal, kako naj vzpostavi v sebi porušeno ravnovesje, da bi dosegel vsaj takšno stopnjo zunanje umirjenosti, kot jo je on. Morda je odkril način, kako prebolevati poraze, kako se izogniti neuspehom, kako ravnati vnaprej, da ne bi bil žrtev novih nesporazumov? Morda je za posameznika vse skupaj samo blodnja, morda se v družbi tisoči nesmislov združujejo v

en smisel? Če je njegovo previranje nujnost, se proti njemu nima smisla bojevati. Kdo ve? Še med njim in Nikom zija prepad, širok samo korak, a nikoli ne bosta stopila čezenj. Ne moreta se potožiti drug drugemu, čeprav vesta, kaj ju muči. Le pozdravila se bosta, se prijazno nasmehnila drug drugemu in se spet razšla. Pa je vendar Niko odločal o njegovi premestitvi...

Samo Dunja bi mogla potišati nemir, ki pustoši v njem. Seveda, s svojo besedo, če bi njegovo stanje bilo umišljeno... Njene besede pa ne morejo spremeniti dejstev... Čemu ji pripisovati moč, ki je nima? Ali mu je postala odveč? Še svojega lastnega problema ni znala rešiti. Kaj se je dogajalo z njo? Njen obraz je ostal skrivnost. Na njem ni bilo nič manj žalosti in nič več radosti kot kdajkoli prej. Brezizrazne oči so še vedno enako odbijale kot vabile. Z istim naravnim korakom je spremljala moža kot nekoga drugega. Na zadnji sindikalni veselici je spet razbijala kozarce, domov je odhajala sama, brez moža, toda kot pribito je tedaj izginil tudi nekdo od moških, ki so se že prej sukali v njeni bližini. Ni se bilo mogoče znebiti vtisa, da je že marsikdo poskusil pri njej svojo srečo, a je le malokaterega razočarala. Tudi zato se ji ni mogel več približati. Predstave, ki so se mu vsiljevale in katerih vsebina so bile kočljive situacije s pijano Dunjo in z njenimi običajno že kar ostarelimi kavalirji, so bile odurne, vzbujale so gnus. Dunje se ne bi mogel več dotakniti, zato tudi z njo govoriti ni imel kaj.

Preostala mu je samo še Rut. Iz njenih oči, iz besed, ki sta jih mimogrede spregovorila, je še žarelo čustvo, a ga ni več mikala. Enkrat jo je bil že zapustil in v njeni bližini se je neprestano zavedal, da ne kaže začeti znova, ker bi se samo staro ponovilo. Odkar je zvedel za spremembo v službi, je pogosto razmišljal, kako bi enkrat za vselej uredil svoje čustvene vezi. Izkušnje so mu pokazale, da ni pravi avanturist in da mu kratke ljubezenske epizode ne zadostujejo. Njegova svoboda ni ničemur služila, ali se ji zatorej ne bi kazalo odreči in enkrat za vselej rešiti vso stvar... Preko mnogih morij v zakonski pristan... S katero? Rut je že vezana. Prej ali slej bo začela z nekom drugim, moža ne bo zapustila, dobro ji je tako, mu je sama zatrdila in še dodala, da je vse odvisno od njega, od Dimitrija... Nekakšna grožnja, izsiljevanje. Moral ji je pritrditi, da ima prav, čeprav je tisti hip v njegovih očeh mnogo izgubila. Rešuje se pač, na svoj način, prepuščena sama sebi... Veliko dejanje pa to ni in tudi posledica velike ljubezni ne... Prav običajno, vsakdanje... Po njenem bi mu tudi Dunja lahko očitala, da jo je vrgel v naročje drugim. Kakšna laž! Če je izgubila mero, je kriva predvsem — sama.

Misli so se še nadalje poigravale druga z drugo: Lahko bi dosegel, da se Rut loči od svojega moža... Bi moral bedeti nad vsakim njenim korakom in preganjati vsiljivce, ki bi se slinili okoli nje, kot se je še nedavno tega on sam? Če bi jo pustil samo, bi bil spet kriv... Kar si je dovolil sam, lahko pričakuje tudi od drugih. Tujih interesov ni spoštoval, odpravil jih je z malomarno kretnjo, toda bi mogel ostati enako ravnodušen do svojih? Ga ne bi mučila čustva lastnika? Morda bi se že čez nekaj mesecev pokazalo, da ga Rut niti nima rada, da se mu je predala samo v skrajni sili, iz obupa in notranje revščine? Ne, ne, vse skupaj je eno samo barantanje s čustvi in s srečo, jalov posel...

Njegova zavest pa je terjala rešitve. Vsak dan znova se mu je zastavljalo isto vprašanje: Kam? Ljubezen je šla pozlu, v službi grozi katastrofa... Novi inženirji in tehniki... Je še kakšen izhod? Mesto pisarniškega referenta, delo, ki ga sovraži in ki bi ga dokončno ubilo... Sam, brez prijateljev... Ko bi ga Rut videla, v kakšni stiski je, bi hitro pobegnila... Kaj bi ji mogel nuditi, razen svoje osebe? Doklej bi ji to zadostovalo?

Spet so se vrnili dnevi potrnosti, obžalovanja svoje lastne usode in samoobtoževanja. Brezup je napolnil vse predele njegovega življenja, razlil se je po ulicah, čepel je na predmetih, ki so ga obdajali, spričo njega so zbledle zelene pomladne barve. Tovarna železnih konstrukcij se je znašla v nekakšni megli... Pogosto se je ustavljal ob mogočnih železobetonskih stebrih nove hale in se spraševal, čemu vse to, ko pa človek ne more biti srečen, postavlja velike mehanizirane tovarne, svojega srca pa ne more urediti. Ali ne bi bilo bolje, če bi se še vedno plazili po vseh štirih, nabirali gozdne sadeže, črve in gliste? Tedaj se ne bi borili s tem prokletim nemirom, ki človeku ne da, da bi se ves prepustil dejavnosti. Ali če bi ostali vsaj na stopnji otroka, na stopnji tistih mladostnih let, ko je svet še enovit, pogled v prihodnost jasen, strah in omahovanje neznano.

Kam sedaj, ko je tisti svet dokončno izgubljen? Se enostavno prepustiti toku in čakati, kam ga bo zaneslo... Je življenje res eno samo neprestano padanje, ki se mu ni mogoče izogniti niti se mu privaditi? Prisiliti usodo, da dela zanj, krmariti k določenemu cilju? Kako? Zapustiti službo, ki ga hoče poniževati? Kam tedaj? Pri »Cestaprojektu« je vsaj domač, poznajo ga, računajo z njim, njihov sestavni delček je, rasel je s podjetjem, prebil z njim najtežje čase, ne bi se ga upali postaviti na cesto. Človek se sprijazni z vsemi udarci, malo se stresa in upira, a je kot riba v mreži, njegov individualni upor je nesmiseln... Treba se je dobrikati porazu kakor primitivci nevarnim zve-rem. Niko je lep primer. Miren, dostojanstven, zagrizel se je v delo,

vztraja, bori se... Toda mnogi so že klecnili. Njihova odrgnjena in zarjavela dvokolesa samujejo ob stenah predmestnih bifejev (iz središča mesta so se že umaknili), zaripli od pijače in zagrenjeni, v oblekah, popackanih od gostilniških jedi, begajo od točilnice do točilnice, vedno pripravljeni, da svoje razočaranje razgrnejo čez ves svet in njihovo jadikovanje se strne v vedno se ponavljajoči refren: »Zakaj smo se borili?«

Ne, njihovemu zgledu ni mogoče slediti... Morda... Morda pa je vse skupaj samo nemir, ki se polasti vsakega samca, ko je dozorel, igra narave, ki terja svojo uveljavitev. Človek pa, ne več samo biološko bitje, ves vznemirjen in omejen, ne vidi preproste rešitve, ki je na dlani in se sama ponuja. Raziskuje zgodovino, razčlenja politične teorije, ustvarja filozofske in se muči s psihologijo, rešitev pa, oblečena v žensko krilo, že nestrpno čaka v sosednji ulici, prav tako prepričana, da ni vredno živeti, da so ljudje slabi, pokvarjeni...? Parjenje pogosto napravi ljudi normalne.

Torej nazaj k Rut? Kako? Nemogoče je, da bi bila njegova usoda odvisna od neke ženske. Sam mora prevzeti odgovornost za svojo usodo, sicer se bodo še drugi mučili z njo. Samozavest je prav tako lahko zmota kot obup.

Množica je vzvalovila, prostrano tovarniško dvorišče se je kakor zamajalo. Iz nešteti zvočnikov je zadonela vesela, poskočna glasba, vabila je k plesu. Na podiju so se že gnetli številni pari. Nekdo od mladih je zaukal. Vsepovsod je bilo čutiti pravo praznično veselje. Dan je bil lep, sonce je sijalo toplo, blago. Le redki so odhajali proti mestu. Dimitrij med njimi. Že za prvim vogalom je prehitel Nika. Nista se videla, ni ga hotel motiti, bil je ves zatopljen v otroško čebljanje.

Res, dan je bil čudovit, le Dimitrijeve misli so bile utrujene. Hromile so mu telo. Vse popoldne je preležal v postelji in s topim pogledom strmel v strop. Spraševal se je, kakšno vrednost še ima njegovo življenje? Komu je potreben, kdo ga bo pogrešal? Če bi z eno samo nasilno kretnjo pretrgal vse, izginil v nič...

Že prvi dan po prazniku ga je na gradbišču poiskal kurir iz podjetja »Cestaprojekt«. Ozka, prepognjena kuverta, ki mu jo je podal z brezizrazno kretnjo, je bila povsem enaka tistim, v katerih so delavci prejeli odpovedi. S tresočimi rokami je Dimitrij raztrgal omot, vsa kri mu je planila v glavo in slišal je svoje srce, kako mu divje razbija. Sporočili so mu le, katerega dne nastopi dopust. Mesto v sindikalnem počitniškem domu je bilo zanj že rezervirano. Soba z balkonom, pogled na morje.

(Konec prihodnjič)

T J A I N N A Z A J

Vladimir Kavčič

(Konec)

14.

Štirinajst dni na morju je bilo za Dimitrija kakor kratek, prijeten sen, katerega vsebine se vkljub vztrajnemu prizadevanju ni mogel več spomniti že takoj nato, ko se je zbudil. Zdramila pa ga je vrnitev v mesto, v Tovarno železnih konstrukcij, pravzaprav se je to zgodilo že zadnji dan počitnic.

Nova pokrajina, s pastelnimi barvami, razžarjenimi od sonca, mesto s svojevrstnim zadahom, v katerem ni bilo nikoli mogoče s popolno gotovostjo razlikovati vonja po ribah od vonja po grezu, ga je bila prevzela že ob prvem srečanju. Popolna odsotnost kakršnih koli obveznosti, razen tistih intimnih, ki se jih nikoli ni mogel popolnoma znebiti, je tudi njega obdarila s prav prikupno sproščenostjo in mu pomagala, da se je znebil prejšnje teže. Živopisana oblačila, razkošna golota, smeh in veselje, povsod prisotna brezбриžnost, sinje morje, vedno nekoliko vznemirjeno, s svojimi vedno novimi in nikoli dolgočasnimi šumi, vse to je tako zaposlilo njegove čute, da so se njegovi osebni problemi vse bolj in bolj odmikali v ozadje in ga niso več vznemirjali.

Sprva se ga je bila polastila nekakšna brezčutnost, ki pa jo je v primeri s prejšnjim stanjem občutil kot ugodje. Omotičen in s svinčeno težkimi udi je ležal na obali in se je premaknil le v največji nuji, po dveh ali treh dneh pa je v sebi začutil osvežujočo moč in otroško vzradoščenost, ki sta ga silili h gibanju. Ure in ure se je premetaval po vodi, nato pa se je primerno utrujen vračal na obalo, se sončil in pražil do omotice. Zanj je bilo vse tako noro imenitno, presenetljivo vznemirljivo in spet pomirjaajoče, da mu je bilo žal vsakega trenutka, ki bi ga zamudil ali izkoristil samo na pol. Po kosilu, ko so drugi počivali, ali pod večer, ko so že odhajali na sprehode, je on še ostajal na plaži, kakor da se na noben način ne more nasititi sonca, morja. S tem edinim svojim opravilom je bil tako zaposlen, da se ni utegnil niti seznaniti s svojimi sosedi v sindikalnem domu, celo omizju se je izognil, kar se da naglo, v mestecu pa je poznal samo dve ulici, tisti dve, ki sta po najkrajši poti pripeljali v kopališče, samo da se je lahko čimbolj nemoteno vdajal užitku, ki ga je tako nenadoma in nepričakovano odkril.

Bil je prvič na morju in štirinajst dni se mu je zdela vse prekratka doba.

Doživel ni tako rekoč — nič. Spoznal se je sicer s Tatjano, s popolnim dekletom, kakor jo je imenoval sam pri sebi, a se je ob njej zdel samemu sebi tako tuj in prazen, da je vse ostalo samo pri besedah. Vsa njena lepota in razumnost ga nista ogreli; samo zaradi vztrajnosti, s katero se je preteklost še javljala v njem, sta se domenila za sestanek po vrnitvi z morja. Ni popolnoma zaupal v samega sebe, računal je, da bi si jo utegnil kdaj zaželeli, in tedaj bi mu bilo žal, da je zamudil ponujeno priložnost.

Nenadoma pa se je znašel pred tistim, zadnjim dnem. Zavest, da se vrača v stare razmere, mu ni prizadela ravno žalosti, toda bil je kakor ohromljen. Bleščeča sinjina neba in vse prevevajoča toplota ga nista več navdajali z vzhičenostjo, osvežujoča modrina neba pa je postala samoumeven dekor tega, zanj izmišljenega kraja, ki ni imel z resničnostjo nobenega stika. Bedasto hitro in nesmiselno je minilo štirinajst sončnih obratov, sproščenosti, svobode, in spet se bo moral vrniti v svoje rodno mesto. Čemu prav tja? Ali se mu nikoli več ne bo mogel izogniti?

Spet se je znašel v Tovarni železnih konstrukcij, telesno okrepljen, toda notranje nič manj zagrenjen in razbit, kot je bil prej. Vendar je imelo to stanje svoje posebnosti. Počutil se je zdravega, gibal se je z veseljem in delal brez težav, a nekakšen občutek praznine, vedno prisoten v njegovi zavesti, mu ni dal, da bi se razživel. Polagoma se je zavedel, da se je spremenil tudi njegov pogled na lastne probleme. Zdaj mu je bilo jasno, da je lep čas varal samega sebe, ko je verjel, da njegovo neugodje izvira iz določenih dejstev, kar je konec koncev vedno izzvenelo kot razočaranje nad mladostnimi ideali, in da bi se znova znašel v koraku s samim seboj in z drugimi, če bi se mu posrečilo ta dejstva odstraniti ali vsaj spremeniti.

Dopovedoval si je, da vsakdo živi na svoj račun. Kdo bi ga mogel prisiliti, da naj verjame vse tisto, kar so mu vbijali v glavo v šoli in v organizacijah, na sestankih in konferencah, s časopisi in z govori. Iluzije je mogoče vzbujati in gojiti le pri tistih, ki že po svoji naravi niso dovolj odločni in sposobni, da bi se uveljavili, pri tistih, ki bi sicer vse življenje kot črvi lazili po tleh in svoje glave tiščali v zemljo. Če so ga malo dvignili in je zaradi precenjevanja svojih moči skušal celo malo poleteti, mar mu je to škodilo? So s tem iznakazili njegov značaj? Če je občutil nekaj žarkov sonca, ali ni bilo normalno, da si ga je zaželel še več? Čemu je spet klecnil na kolena? Brez iluzij, da ga čaka lep svet, ne bi bil nikoli niti shodil, zakrnel bi bil na samem

začetku, zgnil v svoji žalosti nad stvarnostjo. Popolna in dosledna zavest o stvarnosti bi opustošila njegovo notranjost. Tedaj ne bi več razlikoval radosti od muke; ali bi bilo takšno životarjenje vrednejše od razočaranja?

Prav tako jalovo je bilo upanje, da bi se njegova usoda spremenila, če bi mu jo uspelo povezati s kako žensko. Še vedno bi ostala nerešena vsa stara nesoglasja; koga bi potem mogel kriviti zanje? Do sebe bi ostal prizanesljiv kot vedno. Eno težavo bi zamenjal z drugo, s težjo. Morda bi se potem res zdelo, da je prva izginila, že v kratkem pa bi se zavedel, da ima dve. Nekaj bi se vendarle spremenilo, že to bi bil uspeh. Vzrok svojega neugodja bi prenesel na partnerico, to bi jo osrečilo... Vedno je najtežji en problem, na vse hkrati niti ni mogoče misliti... Vsi njegovi odnosi z ženskami so bili le igračkanje, nikoli si ob njih ni zastavil kakega cilja...

Vsega je kriva le njegova neprilagodljiva narava, pomanjkanje smisla za stvarnost. Se je kdaj prizadeval, da bi spoznal stvarnost, takšno, kot je v resnici? Nasprotno, vse je prikrojeval na svoj miselni sistem... In če se je ta začel z napačnim izhodiščem? Kakor včasih v matematiki, ko je za izračunavanje možnih več načinov, vsi so logični in pravilni, rezultati pa se med seboj razlikujejo... Tudi drugi se znajdejo pred težavami, le redki imajo srečno roko. Statistično popolnoma pravilno: prevladuje povprečje, izredne usode so redke, le redki dosežejo najvišjo srečo in le redki povsem propadejo... Kakor koli, igro je treba igrati do kraja!

Sicer pa je Dimitrij razmišljal vse bolj in bolj poredko. V svojem rodnem mestu se je počutil tujec. Že jutra so ga našla čemernega. A ne zato, ker se je moral dvigniti in oditi v službo, ki jo je opravljal z lahkoto. Njegov odpor ni bil usmerjen v nič konkretnega, a vendar v vse obenem. Pot do Tovarne železnih konstrukcij mu je postala odveč, a spet ne zaradi ljudi, ki jih je srečeval, in ne zaradi ulic, skozi katere je hodil, za vse to je bil brezbrizen. Celo park, na katerega ga je vezalo toliko otroških spominov, mu je postal odveč. Nebo, park, ulice in ljudje, vse to se je zdelo zdaj nekako odmaknjeno, razvrednoteno, njemu nepotrebno. Zdelo se mu je, da bi bilo najbolje, če bi nekega dne nenadoma izginil iz teh krajev, na katere ga nič več ne veže. Včasih si je zaželel srečati Dunjo, Rut ali Tatjano, a le za hip, nikoli toliko, da bi bil katero poiskal. Vse tri so bile pravzaprav živ spomin na njegove poraze in občutil je živo željo, da bi se jim izmaknil, da bi jih nikdar več ne videl in bi končno povsem izginile iz njegove zavesti.

Med delavci pri »Cestaprojektu« se je že dolgo šušljalo, da bo podjetje poslalo večjo skupino delavcev v Panonijo, kjer so začeli graditi velik osuševalni in namakalni sistem. Komaj je Dimitrij izvedel za to novico, že se je oklenil z vsem svojim bistvom, pri tem pa ostajal na videz kar najbolj ravnodušen, da bi ukanil usodo, ki bi ga gotovo oropala te zadnje možnosti, če bi se je veselil naglas.

Sklep, da bo odšel, je moral do zadnjega ostati skrivnost tudi zaradi tega, ker se je nadejal, da bo z njim dosegel mir in notranje ravnovesje; vse, kar je pogrešal, a tega ni mogel pojasnjevati rado-vednežem in znancem, ki niti slutili niso, da v njem živita dva, nasprotujoča si svetova.

Ko se ni še niti najmanj nadejal, so ga že poklicali v pisarno in ga najprej presenetili s hvalospevom njegovim organizacijskim sposobnostim. Že naslednji hip je bil miren, zbran. Zavedal se je, da platonične izjave ljubezni nikoli ne pridejo same, temveč samo kot predhodnica nečesa bolj stvarnega. Podobno kot odlikovanje pred upokojitvijo. Čakal je na udarec, saj se mu je zdelo popolnoma nemogoče, da bi se njegova tiha, a tako pomembna želja uresničila kar na vrat na nos. Ponudili so mu, da s skupino delavcev (večjo, kot jo je imel kdajkoli prej) odide v Panonijo. Da bi ga pridobili za svoj načrt, so mu bili isti hip pripravljeni zvišati tudi plačo. Navdušenja ni mogel pokazati, saj je njegova notranjost bila enako pripravljena, da mu bodo pokazali odločbo o odpovedi službe, pred katero je že lep čas trepetal. Izomljal je svojo privolitev, v vsem nadaljnjem razgovoru pa ni več spravljal glasu iz sebe. Prikimaval je vsem po vrsti in nestrpno čakal trenutka, ko bo lahko planil na cesto, ko bo sam in se bo lahko prepustil zadovoljstvu. Niti ni utegnil pomisliti, koliko inženirjev in tehnikov je čast, ki je doletela njega, že hvaležno odklonilo. Njegova radost je bila brezmejna.

Do odhoda je ostalo le še malo dni, niti toliko ne, da bi se bil pred odhodom mogel posloviti od vseh tistih mestnih kotičkov, od katerih se je želel. V tem kratkem času je ves zunanji svet spremenil svoj videz. Ulice so postale priljudnejše, park lepši, vse mesto se je odelo z nekim žarom, ki se je pojavil takoj potem, ko je Dimitrij vedel, da ga dolgo ne bo več videl. Čudoviti večeri so se vrstili drug za drugim. Strehe so se lesketale v zadnjem soncu. Vsepovsod je bila razlita blaga, ugašajoča svetloba, z mrakom so se od vseh strani bližale temnomodre in nazadnje črne gmote. Planine pa so se še vedno svetlikale v zarji in nad reko so se dvigale rahle, prosojne meglice. V tej igri čustev se je zavedel lepote, ki ga je že ves čas obdajala, a je ni bil opazil, dokler ni vedel, da jo zapušča. Kljub temu mu tudi

zdaj ni mogla pomeniti toliko, da bi zaradi nje ostal. Njegovo notranje razpoloženje je dajalo vrednost zunanjemu svetu, tam pa se je zdela vsaka trajnost varljiva. Poznal je sebe, da se rad vrača v preteklost, in samega sebe je hotel prepričati, da se ne bi še kdaj z melanholijo spominjal tega mesta. Hotel se je zasititi z njim in nato ravnodušno oditi.

Zavedal se je, da beži, beži malodane pred vsemi, ki ostanejo. Da ne bi kdo odkril njegovih prizadevanj, je zavijal v neprodirno skrivnost vse, kar je bilo v zvezi z odhodom, še najbolj pa dan sam. Če se le ni bilo mogoče izogniti razgovorom o novem gradbišču, pa se je pritoževal, da tja pošiljajo ravno njega. Tudi delavci se prekopa niso prav nič veselili. Med njimi jih je bilo več, ki so že imeli izkušnje z močvirjem. O njem so govorili kot o nekem skrivnostnem bitju, ki slej ko prej ugonobi vsako živo stvar. Z odsotnim pogledom in z otrdelim izrazom na obrazu so pripovedovali o smrtnem strahu, ki so ga preživeli v smrdljivem in lepljivem blatu brez dna. En sam neoprezen korak in že je po tebi. Blato je vse okuženo z boleznijo, z nenavadnimi boleznimi, o katerih celo zdravniki ne vedo ničesar. Dimitrij se jim je na tihem samo posmehoval, vse njihovo tarnanje so bile zanj le prazne marnje, zaželel si je težav, bil je pripravljen, da se spopade z njimi.

Da bi odšel povsem miren, je moral še enkrat videti Tatjano. V mraku sta se sešla v predmestni gostilni in kakor navadno, je govoril on, ona pa je dokaj neprizadeto molčala ali mu na kratko pritrjevala. Ni vedela, da Dimitrij odhaja. Njun pogovor se je motal okoli stvari, ki niso zadevale ne enega ne drugega. Dimitrij je preizkušal samega sebe, če je njegova ravnodušnost res dosegla takšno stopnjo, da ne bo nikoli več čutil potrebe razlagati ji svoja čustva. Ločila sta se, ne da bi dobro vedela, zakaj sta se sešla, niti roke si nista podala. Vendar je njegov korak, ko se je vračal proti domu, nekako pusto zvenel po mračnem tlaku in prvič se je zavedal, da prisluškuje njegovemu odmevu. Prepustil se je trenutku in se spominjal, da se tudi medtem, ko je bil na Krasu, mesto ni popolnoma nič spremenilo. Ko se je vrnil, se mu je zdelo, da ga je bil zapustil samo za en dan.

Dunje in Rut ni iskal, celo izogibal se ju je, čeprav niti njemu ni bilo jasno zakaj. Prepričan je bil, da se je od njiju za vselej ločil. Tudi sicer ni bilo v mestu nikogar več, kateremu bi imel kaj povedati. Tako se je ves zлил z množico, odhajal je kot eden od mnogih neznancev, močan in pogumen, a je vendar izbiral ulice, ki so ga po najkrajši poti vodile na železniško postajo.

Vso noč in ves dan ga je spremljala enakomerna in vsiljiva pesem železnih koles, ne da bi se mogel kdaj popolnoma stopiti z njo. Delavci so medtem spali, prepevali sevdalinke, spet spali in znova prepevali. Kljub topi utrujenosti, ki se je polastila vseh udov, ga spanec ni in ni hotel odrešiti. Sedel je pri oknu, zazrt v kraje, ki so bežali mimo njega in samo čakal, kdaj bo iz njega izginila zadnja sled prejšnjega sveta in bo občutil vsaj praznino, tisto drugo, odrešujočo praznino, če ne že nekaj novega. Tudi kraji in ljudje bi morali pokazati svoj spremenjeni obraz. Toda kadar koli je pogledal skozi šipo, vedno se mu je zdelo, da bo ravnokar zagledal kakega znanca ali pa se bo znašel na že znani železniški postaji. Čeprav se to ni zgodilo, tisto zunaj ni bilo toliko različno od prejšnjega, da bi njegove misli povsem priklenilo nase. Skratka: povsem novih obzorij ni bilo in tudi ne toliko pričakovanega prerojenja.

Noč se je že drugič prevesila v dan in zamišljen, kot je bil, bi bil sam gotovo pozabil na končno postajo. Slišal je tekanje po hodniku in okoli sebe, neki nerazumljivi nemir, toda zdramil se je šele, ko so ga stresli za ramena in ga poklicali.

— Izstopite! Izstopite!

Navsezadnje so bili tu. Dimitrij se je zavzeto oziral okoli sebe, da bi že s prvim razgledom zaobjel vse značilnosti tega, zanj obljubljenega, a za druge prekletega kraja. Vse, kar je opazil, je bila ravnina. Na vse strani samo ravnina. Ravnina...

V dolgi, nesklenjeni vrsti so se začeli pomikati po vijugastih, razdrapanih cestah okrajnega mesteca, a njemu se je zdelo, da se je znašel v neki daljni, zapuščeni vasi. Redke prebivalce je bilo opaziti le na daljavo, preden so se jim približali, so že izginili. Hiše nizke, vegaste, večinoma lesene in ometane z blatom, neprebeljene, so bile razmetane vzdolž ulice, povezane med seboj s plotovi in z vhodi obrnjenimi stran od nje. Edino temne odprtine oken so zijale v njih kakor trdnjavske line kake stepne utrdbe. Cesto so z obeh strani obdajali globoki jarki, polni blatne, smrdljive vode, zelene od živalskih iztrebkov. Ob nji so samevale jate gosi, ki so se mimoidočim vrešče umikale z iztegnjenimi, napadalnimi vratovi ali mirno ležale na poteptani travi. Koraki so se izgubljali v prahu. Ta se je dvigal, se jim lepil po vsem telesu in jih spremljal kakor izgubljen oblak. Prah, ravnina... Dimitrijeve oči so že iskale močvirje... Zdaj se mu tisto, kar je o njem slišal, ni več zdelo tako neverjetno in nemogoče. Čutil je, da nad tem krajem leži neko čisto posebno vzdušje... Tu, na kraju njegovega cilja... V tej odmaknjeni, razpadajoči vasi... Se mu bo tu navsezadnje le odkrilo tisto?

S počasnimi koraki se je pomikal čez ravnino, ki jo je še pred dnevi zalivala voda. Več kot sto petdeset dni je že večer za večerom brodil tu po zdrizastem in smrdljivem črnem blatu ter strmел v močvirje, pravzaprav v temno praznino noči in iskal odgovore na vprašanja, ki jih je prinesel še s seboj, iz svojega rodnega mesta, kakor tudi na tista, ki so se mu porodila tu, v razgovorih z Duškom Klajićem. Še do nedavna se je voda dvigala in upadala, v presledkih, ki niso bili nikoli enaki, vsa prizadevanja okoli gradnje prekopa pa so se zdela nesmiselna. Kajti izkopani jarek se je čez noč napolnil skoraj do vrha, umazana brozga pa je kakor v posmeh ostala negibna, nihče ni več verjel, da se bo kdaj premaknila. Le Dimitrij je vseskozi zaupal računom, ki so jih nekje daleč v mestu sestavili ljudje, ki močvirja niso niti videli. Toda njegova trdnost je bila še najbližja trmastemu vztrajanju, edinole kot nasprotovanje skeptičnim pogledom, ki so ga tako pogosto spremljali, odkar je delavcem prepovedal, da bi svoj dvom izražali glasno. Tako se je zgodilo, da niso niti opazili, kdaj je voda začela upadati. Zdaj pa je tudi že bilo jasno, da se nikoli več ne bo povrnila.

Polagoma se je mračilo in bližale so se mu temne gmote sveže izkopane ilovice, edina oprijemljiva točka, h kateri se je bilo mogoče usmeriti v tej puščavi, za katero se je zdelo, da nima konca, in ki jo je zdaj pokrivala še dobra ped na novo zapadlega snega. Neprodirno nebo se je bilo spustilo nizko nad ravnino, dobrih sto metrov pred njim se je megla že dotikala bele odeje in ga zapirala v krog. V takšnem krogu se je bil znašel že pred meseci in zdelo se mu je, da je brez izhoda. Tedaj je premišljeval svojo usodo, ki se mu je po razgovorih z Duškom zdela še bolj klavrna kot kdaj koli prej. Zdaj pa ni občutil nobenega strahu več. Vedel je za pot iz močvirja. Celo pusta enoličnost vsenaokrog je potrjevala, da so tla suha, trdna opora korakom, sicer bi se bil sneg vsaj tu ali tam že stajal. Planjava je izgubila svoj vonj po grenkih planinskih travah, blato se ni več udajalo, kotanje in ponori, v katerih je nekoč vrelo gosto in zdrizasto, z mehurčki, ki so se v soncu mavričasto lesketali in jih je spremljalo grozljivo mrmranje iz globine, so zdaj molčale; izginile so.

V svoji ozki mansardi mrliško bledih in golih sten, v prvem nadstropju gostilne Pod Pikom, je pred odhodom na svoj običajni večerni sprehod v močvirje ugotovil, da je od Duškove prostovoljne smrti potekel že cel mesec. Ves ta čas niti za hip niso prenehali z delom. Orjaška bagra olivnozelene barve sta s podvojeno močjo rila po ilovici

in z vsakim dnem se je v njem krepila tudi vera, da bodo ukrotili močvirje. Ogromne količine rdeče in sive ilovice, ki so jih izkopali, niso mogle ostati brez smisla, končno pa je začelo kazati, da se tudi njegov miselni napor, ki je trajal leta in leta, bliža koncu. Duško je bil do kraja razplamtel ogenj njegovega nemira. V Duškovi bližini se je življenje res kazalo nesmiselno, brez vrednosti. Za Dimitrija, ki je tako dolgo in vztrajno iskal vzroke svojim težavam, je bilo to odkritje naravnost presenetljivo in vse prejšnje mučenje samega sebe se je zdelo ničevno spričo tako pomembnega dognanja. Življenje je absurd, je trdil Duško, samo bedaki in slepci ga ne vidijo. Kjer koli se je dotaknil stvarnosti, povsod mu je samo pritrjevala. Toda Duško je izginil, sledil je svojemu spoznanju, vse je bilo razumljivo in logično. Še iz močvirja je klical Dimitriju, naj mu sledi, če mu je prej pritrjeval iz resničnega prepričanja...

To je bilo v tistih dolгих, mučnih jesenskih nočeh, ki jih je preležal brez spanja, ves vročičen in so se zunaj pogosto ponavljali obupani, pretresljivi klici divjih gosi, ki so izgubile smer in so odhajale na sever, v viharje, svojemu poginu nasproti. Njihova pot je bila prav tista, po kateri je odšel Duško, se vedno znova vračal, trkal na najbolj skrite predele njegove duše, vzpodbujal upadli pogum in zahteval odločitev. Utrujena in potrta jutra so Dušku še pritrjevala, zavest, da bo moral reči zadnjo besedo, je bila vsak dan močnejša. Spričo nje se je stvarnost razbijala na nepomembne sestavine, smisel za okolje je izginjal, stiki z njim so bili le še mehanični. Njegovo pehanje na prekopu je bilo le še posledica vztrajnosti in mu je zgolj izpolnjevalo čas. Svojo majhnost in nepomembnost je občutil vsak hip znova, toda že je vedel, da ne bo sledil Dušku. Njegovo stanje je bilo podobno hudi bolezni, kriza je že bila dosegla svoj vrh, slutil je olajšanje in rešitev.

Družčina postarnih in zapitih postopačev, ki so se v gostilni Pod Pikom še vedno zbirali k partiji biljarda in k razpravljanju o vseh problemih sveta, od seksualne potence do možnosti totalne atomske vojne, je po Duškovem izginotju opustila razglabljanje o velikem svetu in se zazrla v tega svojega, malega, neposredno okoli nje. Duškova smrt je pri zvijač in življenjskih izkušnjah bogatih starih vzbudila nešteto pomislekov, ki so po svoji pronicljivosti najmanj dosegali zaključke povprečnega policijskega preiskovalca. Po vsem mestecu so zbirali govorice in teh ni bilo malo. Dogodovščin željna srenja je tiste dni vso svojo pozornost posvetila razkrivanju zagonečne Duškove osebnosti. Dokler je bil živ, so povsem ravnodušno hodili mimo njega, ko pa so ga neko popoldne potegnili iz močvirja, in je

z očmi in usti, polnimi blata, ležal v bičevju, nabuhel in pomodrel s svojo razgaljenostjo vsem na vpogled, so na svoj način vendarle bili pretreseni. Začeli so stikati po njegovem življenju, da bi našli sramoten (drugačen ni mogel biti) vzrok tako odurne smrti. Zanimanje zanj je povečala še prizadevnost krajevnih oblasti, ki so s trmasto vztrajnostjo zasledovale njegove zadnje korake, kakor da so šele z njegovim koncem odkrili, da je obstajal in da je vreden pozornosti. Možnost roparskega uboja, ki je nekaj časa visela v zraku, je bila za Dimitrija dokaj abotna, saj mu je bilo znano, da je Duško denar hranil, in če pri njem niso našli niti beliča, je bilo jasno, da je pač vse potrošil. Toda niti za hip ni mogel verjeti, da bi to mogel biti razlog Duškove odločitve. Njegova smrt je bila zanj posledica usodnega spoznanja, odkritja velike osebne resnice, tako rekoč konec filozofa.

Podatki o Duškovi smrti so se množili dan za dnem. Pri stalnem omizju Pod Pikom, ob zvokih kola in čardaša, rumbe in šansonov, ob pijanem glasnem vpitju se je polagoma oblikovala podoba umrlega, sicer še kot nepopoln mozaik, kateremu so manjkali bistveni sestavni deli, a je kljub temu že bilo mogoče slutiti celoto.

— Vračal se je iz zapora, se je pojasnilo nekega dne.

Ponujena kost se je zdela pretrda, da bi se je še kdo lotil. Spogledovali so se, si pomenljivo kimali in si mežikali. Zadeva je utegnila biti politične narave, zato nevarnejša, njen junak pa je postal še bolj simpatičen.

— Dve leti je sedel, so dodali naslednji večer, vse iz najbolj zanesljivih virov.

Ta misel tudi Dimitriju ni bila tuja. Malce zabuhel obraz in nenaravna rdečica bi mogla biti posledica življenja med zidovi, brez pravega sonca in zadostnega gibanja. Prav tako poželjivo uživanje alkohola in neprestano prižiganje cigaret, popolna mirnost, skoraj odsotnost ob živahni notranji dejavnosti, pomanjkanje vsakršnega zanimanja za probleme praktičnega življenja, kar se je tedaj sicer zdelo kot preziranje vsakdanjosti, kar pa je v spremenjenih okoliščinah moglo imeti tudi drugačen pomen. Celo obleka, ki jo je nosil, čeprav je bila krojena po meri in se mu je dobro prilegala, se je zdelo, da je nekako v nasprotju z njegovimi ustaljenimi navadami. Morda se še nista bila utegnila privaditi drug drugemu.

Prinašali so nove in nove drobce mozaika; ker so govorili o mrtvem, ni bilo nobenega razloga, da jim ne bi verjel.

Nazadnje so odkrili še Duškovo poslovilno pismo. Našli so ga deveti dan po njegovi smrti, ležalo je pod namiznim prtom v podstrešni sobici, kjer je stanoval. Morda je gospodinja že prej vedela zanj, a

ga je prikrivala. Zakaj? Tudi to vprašanje je vzbudilo mnogo ugibanj, za Dimitrija ni bilo nobeno dovolj prepričljivo. Dejstvo pa je bilo, da se je prepis tega pisma znašel tudi v gostilni Pod Pikom, čeprav šele potem, ko je pismo obkrožilo malodane že vse mestece. Neki večer, ko se je Dimitrij vračal iz močvirja, v gostilniški sobi izjemoma ni igral radio in pretirano glasnega razgovora ni bilo slišati že ven na cesto. Neobičajna tišina in zastrta okna so ga opozorila, da bo priča izjemnemu dogodku. Res, vsi so bili že zbrani, čakali so samo še njega. Upokojeni cestni nadzornik Šarc je stopil pod edino luč in bral:

— Svoboda ni samo spoznana nujnost, temveč je lahko tudi boj proti njej. Boril sem se, dokler sem čutil moč za to. Kaj je pravzaprav nujnost v mojem življenju? So to naravni zakoni in politična organizacija družbe? Politični sistem je mogoče spremeniti, naravne zakone obvladati in obiti. Ta moč pa ni dana vsakomur in ob vsakem času. Moji predniki nekaj rodov nazaj so imeli več sreče v oblikovanju svoje usode in po njihovi zaslugi bi bil v nespremenjenih razmerah lahko posvetil svoje življenje tistemu, kar edino more biti cilj človeštva. Vsi namreč stremijo za tem, da bi svoj čas preživel kar najmanj boleče in v čim večjem zadovoljstvu, v užitkih. Vse to bi bilo meni zagotovljeno, da se stvari niso zasukale, kot so se. Še malo, dopolnil bom trideset let, znašel se bom na cesti, prazen, sam, izobčen. Ljudi nisem cenil, niti sebe. Vendar se od njih razlikujem: Ne bom se uklonil, kot se je večina. Ne bom klečal pred nujnostjo (v narekovaju, je rekel Šarc). Če je to nujnost? Marsikaj bi bilo mogoče spremeniti, če bi imeli malo več poguma.

— Ljudje delajo zato, da uveljavijo samega sebe, in ne zato, ker bi delo imelo kakšno višjo, nadosebno vrednost. Slučaj je, da enemu koristi nekaj ravno zato, ker koristi tudi drugemu. Zame delo ne more biti cilj niti sredstvo za preživetje. Zase ne bi ničesar potreboval, če bi mi bili pustili tisto, kar je bilo mojega. Za druge ne bom trošil svojih moči. Egoisti so, resnično zaskrbljeni le nad lastno usodo... Delo osvobaja, je pisalo nad vhodom v neko koncentracijsko taborišče, v katerem so ubili in sežgali milijon ljudi. Ta filozofija iz sence krematorijev velja še dalje. Delaš, delaš in nato pogineš. Drugi te postavijo na svet in potem se sam ves čas opravičuješ zaradi tega dejstva. Pri komer je narava nekoliko zatajila živalske prednike, se ne more zadovoljiti samo s tem, da žre, spi, se razmnožuje in bere časopise. Toda kaj drugega mu preostane? Služiti železcu je mogoče le v omejeni meri, tudi ženske nas ne morejo odtegniti občutku, da živimo v času. Ali je naša edina naloga, da porajamo potomstvo? Vse se zdi, da je tako. To dejstvo ni niti malo vzpodbudno za duha. Duh?

On uničuje živalstvo. Ne da nam, da bi siti in zadovoljni dremali na soncu, dokler si ne bi spet zaželeli iger, samice in hrane. A kaj hočemo z njim, ko nam ne more pokazati izhoda. Umremo, izginemo. Igra se ponavlja. Rodovi se menjajo, zaneseni od misli, da obvladajo svet, v katerem živijo. Odkrili so milimeter poti, od katere so še tisoči kilometrov zaviti v temo. Tudi če bi naše spoznanje bilo dokončno, ne bi od njega imeli velike koristi. Umremo, tako ali tako. Zame ni ugotovitev, da živimo dalje po svoji vrsti, prav nič vzpodbudna, kot ne pripisujem nobenega pomena dejstvu, da po meni živi nekdo drug. Predniki. V konkretnem primeru je le formalna vez z njimi rodila usodne posledice, omogočila je, da sem že v rani mladosti prenehal biti zver in postal s tem tudi človek. Dosti moči je treba, da si priboriš mesto v človeški skupnosti. Jaz se ne znam boriti. Nisem samo utrujen, vem tudi, da za človeka ni rešitve; rešuje se, to je res, toda končnega rezultata ni. Čas se izteče, to je. Zgodovina kaže, da se je človek vedno posluževal te prevare, da ga pa ni nikoli popolnoma zadovoljila. Izmišljati si je moral vedno nove načine za ubijanje časa. Vsaka telesna ali duševna lastnost je morala dobiti razlog za svoj obstoj. Navzven obrnjene narave gojijo šport in se igrajo kot site zveri, telesno šibki pa se jim maščujejo za to prednost s podvojeno notranjo dejavnostjo, toda vsi omalovažujejo drug drugega. Nov čas rodi nove izume in nova prizadevanja, da bi obdržali pri življenju, nahranili in zabavali čimveč ljudi. Toda čemu? Ali ne bi bilo vseeno, če bi nas živela samo četrtnina od sedanjega števila?

— Človek niti samemu sebi ni nikakršna vrednota. Res je, da on dela zgodovino, da je edino merilo vsega, toda rezultati so tako daleč celo od tistega, kar sam sluti, da bi moglo biti resnica. Človeško dostojanstvo, enaki pogoji za vse? Na ljubo idealom je bilo pobitih že več ljudi, kot jih živi. Vedno so od človeške skupnosti oddvajali en del, ki so ga prikrajšali za glavo. Ali je igra, ki jo igramo, vredna sveče, ki smo jo medtem požgali? Kadar se gremo vojno, smo močno podobni mišim, ki se vsakih nekaj let, potem ko so se preveč razmnožile, združijo v velike trume in kot neustavljiv plaz dirjajo proti obali, kjer se v kakšnem strmem fjordu zaženo v morje in poginejo, pravzaprav za tiste pripadnike svoje vrste, ki so ostali na kopnem in tako dobili novo vzpodbudo za razmnoževanje.

V vsej svoji večtisočletni zgodovini se človekovi instinkti niso bistveno spremenili, zato je človek le neznatno napredoval v človečnosti. Vojne so bile in bodo. Zvijače, intrige, prevare in nasilje, vse se še izpopolnjuje. Pod bičem politične oblasti se krivi pol sveta. Nekateri izjavljajo, da so popolnoma svobodni, drugi se upirajo... Ne-

dvoumen je razvoj proizvodjalnih sil. Po eni strani lajšajo človekovo življenje, po drugi pa mu pripravljajo propast, vse v smislu dvojnosti človekove narave. Svoboda prihaja na bajonetih. Človeški rod se toliko ponaša s svojo kulturo, toda, čemu ta služi? Človek ni postal boljši, njegova živalska narava je le bolj prikrita. Koliko se čustvovanje starih Egipčanov razlikuje od današnjega? Kakšen smisel pa bi imelo učlovečenje? Če se ne bi boril, bi zakrnel, degeneriral. Boj nasploh je preveč izraz človekovega intimnega bistva, da bi se mu mogel odreči. Za nas ni bistvene razlike med Grki, ki so padli v bojih s Perzijci, in med tistimi, ki so utonili s svojimi trgovskimi ladjami: Umirati na Koreji ali na Overland Pacificu.

— Če bi našel kakšen smisel naši vrsti, bi odšel v Alžir in padel, vseeno na kateri strani, vsaka rešuje probleme svoje lastne skupnosti, bistvenih vprašanj sveta pa ne bo rešila ne ena ne druga.

— Običajno so poslovilna pisma naslovljena na kako žensko. To je patetično, lepo. H kateri naj se obrnem? Več jih je, s katerimi sem delil svoj čas. Nekaterim sem bil privržen bolj, drugim manj. Imele so me rade, ene so vedele zakaj, druge ne. Vendar nobeni ničesar ne dolgujem. Ko so ljubile mene, so ljubile tudi sebe, sebe še najbolj. Z menoj so hotele doseči svoje cilje. S solzami, ki so jih točile na mojih ramenih, so objokovale svojo usodo. Bile so prijetne, a zaupal jim nisem, kakor one ne meni. Imele so prav. Miru, varnosti in zaščite jim ne bi mogel nuditi, ker vsega tega nisem našel niti zase.

— V zadnjih dveh letih sem srečal mnogo usod, podobnih moji. Večina od njih pa je nedosledna in mi ne bo sledila. Odhajam iz mnogih vzrokov, te vrstice pa pišem zato, da ne bi ljudje v običajni navivnosti iskali enega samega, tega ne bi našli. Odhajam, ker je življenje zame samo še ječa. Ne bi je mogel več prenašati.

Besede so kakor noži padale v tišino in se zapikovale v Dimitrija. Znova, v jasni in strnjeni obliki vse tisto, kar je že vedel, a ga prej, ko je prihajalo v obrokih, ni tako prizadelo. Res, nikakršno oklevanje ni bilo več mogoče. Ni ga več zanimalo, kakšne neslanosti so v zvezi z Duškom še premlevali v gostilniški sobi. Umaknil se je v svojo mansardo, poln trepetov, resnične prizadetosti in upora. Dolgo v noč in vse naslednje dni so bile njegove misli neutrudno na delu. Njegovo naprezanje ni več stremelo za tem, da bi razumel Duška. Ob večerih se je vračal v močvirje, da bi tam na neskončnih planjavah zdrizastega in smrdljivega črnega blata, v popolnem miru izoblikoval svojo resnico in jo postavil nasproti Duškovi, ki je zdaj vsa razgaljena in bedna stala pred njim, in nikakor si ni mogel odpustiti, da to ni tisto, kar išče on, da je lahkoverno nasedel. Svojo resnico je že precej jasno

slutil, vse je bilo v skladu z njo, on sam, njegovi bližnji, preteklost in sedanost, čutil je, da tisto, kar išče, že ima in da zanj sploh ne more biti vprašanja, kam naj se obrne, proti severu ali proti jugu.

Tudi zdaj je stal tu, na planjavi, ki jo je še pred dnevi zalivala voda. Prišel je odločen, opogumljen. Pred nedavnim se je pokazalo, da bodo močvirje le ukrotili. Ta uspeh ga je navdajal s samozavestjo. Vse je bilo le še vprašanje časa, potrpljenja. Vztrajati čez zimo. Čez leto dni bo tu morda že valovilo žito... Blato je izgubljalo svojo moč. Smer proti severu je ostala samo še stran neba. Duško je od tam izginil, skoraj sleherna sled za njim je že bila zabrisana. Zanj ni bil več niti tragičen niti vreden spoštovanja. Hotel je od tod, čeprav šele tedaj, ko bo končal svoje delo, Duško pa bo ostal zakopan v blatu, v spominu na nekdanje močvirje. Razmišljanja so začela prehajati v sklepe in bilo mu je žal, da jih ne more zalučati v obraz živemu nasprotniku.

Pravzaprav mu je bilo že zdavnaj jasno, da je življenje mogoče sprejeti ali zavrniti. Duškov sklep je bil očitno v nasprotju z zdravo človeško naravo, ki lahko svoj obstoj pojmuje le kot največjo vrednoto. Življenje, kakršno koli je že, je vredno živeti. To pomeni tudi spoznavanje samega sebe, družbe, narave, kar vse ustvarja posebno zadovoljstvo, ravno zato, ker je človek najbolj razvita žival in ker ga obvladovanje okolja dviga nad vse živali. Učlovečenje šele prihaja in neosnovana je bojazen tistih, ki mislijo, da je človečnost že izgubljena. Človek dela in se bori, a ne samo za goli obstanek, temveč za obstanek na določen način in pod določenimi pogoji. Vsakdo ve, kaj je boljše in kaj bi še bilo treba spremeniti. Ne bori se zato, ker se oglašča zver v njem, temveč zato, da bi dosegel uresničljive cilje. Dela, da bi preživel in uveljavil sebe, to pa je mogoče na dva načina, v korist ali v škodo drugih. Rešitev za vse ni več utvara, temveč dejstvo, ki ga je možno izbojevati, peščici, ki se upira, bije plat zvona. Porajajo se nove skupnosti z uresničljivimi cilji. Kaj je bolj živalskega kakor prelivanje krvi v korist peščice? Ni vseeno za kaj in na kateri strani žrtvovati najvišjo vrednoto. Učlovečenje ni nekaj, kar bi prihajalo samo od sebe. V preteklosti in v sedanosti je mogoče ceniti le tisto, kar ga pospešuje. Živeti je mogoče na več načinov, le redki so, ki ne bi vedeli, kateri je boljši.

Splošno in dokončno nezadovoljstvo nad vsem in za vselej je samo sentimentalno čustvo, ki ničesar ne spreminja in ničesar ne rešuje. Sprejeti življenje še ne pomeni zadovoljiti se s takšnim, kot je. Urejanje sveta je predvsem v interesu tistih, ki ga urejajo, nobeni višji smotri niso potrebni. Večna in dokončna resnica ne bo nikoli doseg-

ljiva, kdor jo išče, je obsojen na poraz. Obzorje pa je vseeno mogoče širiti. Človekov pogum in znanje omogočata, da obvladuje naravo v takšni meri, da s tem ohranja in povečuje življenje. Res, o samem sebi ve še malo, toda že stoji na pragu veselja in morda bo v njem bolje spoznal tudi samega sebe.

Toda kako v tem velikem in protislovnem svetu najti mesto za svoj lastni jaz? S tarnanjem nad svojo usodo gotovo ne. Sicer pa, kaj išče, saj vse že ima. Izbral je sicer v mladosti, spontano in nepremišljeno, toda kaj boljšega je preostajalo? Treba je graditi ceste, tovarne, prekope, graditi še naprej in celo življenje. Spreminjati podobo dežele, da bo služila vsem. V danih zgodovinskih okoliščinah ni druge, višje človečnosti. Delati in živeti mora *zdaj*, kako, je že izbral, izbirati pa je treba še vsak dan znova. Neprestano se boriti za svojo podobo, v vseh svojih možnostih. Osebne težave so sicer preizkusni kamen, ob katerem se urejajo odnosi z okoljem, toda z njimi ne bi smel pregrniti vsega sveta. Nehati se ne morejo nikoli, z njimi se sprijazniti pa bi bilo v nasprotju s človekovo naravo, ki je kljub vsem omejitvam in stranpotem, na katerih se znajde, dejavna. Kljub temu da ni končne rešitve, se ni mogoče prepustiti toku in samo čakati.

Kam tedaj? Samo ena pot je: dalje! Vsa preteklost ji pritrjuje in sedanost tudi. Tu je. Gradi kanal, pomaga krotiti močvirje. In kaj je v tem času ustvaril Duško? Kakšno sled je zapustila Duškova mladost? Rešitev, ki jo je našel, že v načelu ni rešitev za vse...

Še enkrat se je ozrl okrog sebe. Nebo, temnosivo, spuščeno nad ravnino, pokrito s snegom, vsepovsod tišina. Počasi je naravnal korak proti mestu. Vedel je, da ne bo nikogar srečal, dokler se ne vrne v gostilno Pod Pikom, in da še dolgo ne bo mogel zaspati. Morda je res enkrat za vselej obračunal z razdvojenostjo in z nemirom, ki sta ga tako dolgo mučila. Toda samemu sebi še ni mogel popolnoma zaupati... Vrnil se bo v rodno mesto, v Tovarno železnih konstrukcij... Večno ne bo mogel zadostovati samemu sebi. Nekomu bo moral posredovati svoja dognanja. Samo Dunja bi ga mogla razumeti... Če se ji ne bi zdel samo smešen. Ona se najbrž ne muči z utvarami. Tudi Rut ne, niti Niko...